З ІСТОРИЇ НАШОЇ ФІЛЬОЛЬОГІЇ.

ТРИ ГАЛИЦЬКІ ГРАМАТИКИ.

(Іван Могильницький, Йосиф Левицький і Йосиф Лозинський*).

НАПИСАВ

Др. Осип Маковей.

В дотеперішніх працях про відродженє галицької Руси небогато говорило ся про трох перших галицько-руських граматиків, І. Могильницького, Й. Левицького і Й. Лозинського. Всї досліди крутили ся головно коло „руської трійцї“; істория відродженя галицької Руси починала ся роком видання Русалки Днїстровоï, 1837. Тимчасом, коли ми придивимо ся діяльности названих граматиків, то побачимо поважну наукову роботу, що почала ся ще перед 1837-им роком і йшла потім поруч з діяльностию „руської трійцї“, — роботу таку, що на галицьку Русь мала трохи чи не більший вплив, як „Русалка Днїстрова“.

Діяльність сих трох граматиків я взяв собі за тему до своєї працї. Я основую свої досліди головно на рукописних жерелах. Особливо про Левицького і Лозинського можу сказати дещо нове на такій основі:

У бібліотецї львівського унїверситету є рукописи праць Левицького і Лозинського і на них замітки Копітара; найбільше їх на граматицї Левицького. Копітар тут не підписаний

*) Читане на засїданю „Історичного Товариства в Чернівцях“ дня 1 падолиста 1902.

і тому то мабуть доси ніхто не звернув на його замітки уваги. Одначе, коли порівняти письмо сих заміток із facsimile Копітарового листу, уміщеного у книзі: Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar, виданій проф. Ягічем 1885 року, то видко, що письмо те саме. Важнійші із сих заміток Копітара подаю в додатку, поруч із текстом Левицького, бо инакше не було-б видко, до чого вони належать.

Також користав я із записок Йосифа Лозинського, які знайшли ся, порозкидані, на горищи дому в місті Яворові, де він жив і помер. Були то записки, „нікому не потрібні", котрих Л—ий у свій час уже ужив до своїх праць. Не було в них ні одної цілком готової і на чисто переписаної статї; були тілько первісні брульони рукописів, виписки з книжок і часописий, переписані пісні і т. п. Я упорядкував сї записки, орієнтував ся ними і що вважав гідним опубликованя, се подаю в „додатку"; в самій же студиї я мусїв очивидно відомости із записок Лоз—ого злучити до купи й доповнити ширшими дослідами.

У книзі: Neue Briefe von Dobrowsky, Kopitar und anderen Süd- und Westslaven, виданій проф. Ягічем 1897 р., на сторонах 823—850 є два Копітарові дневники, у котрих він записував собі, кому коли післав лист, книжки і т. п. Отут ми під днем 29 марця 1831 находимо записку: „Ios. Lewicki, Hofcaplan in Przemyśl" і потім частійше стрічаємо записані імена: Левицький, Снігурський, Лозинський, Лавровський, Малиновський, — очивидна річ, що Копітар переписував ся із сими людьми. На жаль, ся кореспонденция нікому доси не відома; не знати також, чи заховала ся де, чи ні. Так поки-що Копітарові замітки на рукописах Левицького і Лозинського лишає ся для нас найважнійшим жерелом, з якого можемо догадувати ся, який міг бути зміст листів Копітара до сих двох граматиків, і з якого довідуємо ся, як Копітар дивив ся на руську мову.

Для заокругленя праці я мусїв сягнути ще дальше в минувшину, до Івана Могильницького, першого граматика в Галичині, і подати про нього ті відомости, які міг зібрати. Рукопису граматики його я не міг роздобути; не знаю, чи він де й є.

I.

Про знесенє руських викладів у львівськім університеті 1808. — Переслїдуваня на поли народного шкільництва. — Перша розправа про руську мову з 1822 р.

Почнемо нашу річ від р. 1808, що був роком крайнього упадку народного духа між галицькими Русинами. Найсильнїйшим обявом сього упадку було те, що того року знесено до решти руські виклади, заведені цїсарем Йосифом II у львівськім університеті на виділах фільософічнім і богословськім. Причин до сеї незвичайної події було не мало[1]).

Передовсїм само австрийське правительство не знало докладно, яких то Русинів дістало воно, прилучивши Галичину до Австриї, і називало їх то Russen, то Ruthenen. Нїхто тоді не розумів ясно звязи галицьких Русинів з українськими і ріжниці поміж тими а Росиянами. Старі симпатиї до церковнославянської мови були тоді ще живі не тілько в Росиї, але і в Галичинї. Тому й не диво, що львівські руські професори університетські (Лодій і Захарясевич) самі не знали, якої то „Landes- Volk- und Nationalsprache“ жадали від них декрети цїсарські й ґубернїяльні з року 1786 і 1787; а коли писали часом „простим і посполитим язиком“, то оправдували себе перед читачами, немов би провинили ся не по своїй волї, лише по наказу з гори. Проте їх „простий“ язик поправдї мало чим нагадував живу народну мову і не мав своєї певної назви:

---

[1]) Писали про се: Я. Головацькый: Die Zustände der Russinen in Galizien (Jahrbücher für slav. Literatur, Kunst und Wissenschaft, Leipzig 1846, чч. 9 і 10). — Др. Іван Гарасевич: О преподаваніяхъ на русскомъ языцѣ въ всеучилищи львовскомъ (Зоря галицка, 1851). Автор каже, що ся статя його написана „по точнымъ разсмотреніямъ сего вопроса“, мабуть на основі університетських актів. — Я. Головацькый: О первомъ литературно-умственномъ движеніи Русиновъ въ Галиціи со временъ Австрійского владѣнія въ той землѣ (Наук. Сборникъ Матицы, Во Львовѣ 1865). — В. Коцовськый: Житє и значенє Маркіяна Шашкевича. Львôвъ, 1886. — Ом. Огоновськый: Исторія литературы рускои. Львôвъ, 1889, II, 1, стор. 49—60. — І. Заневич: Літературні стремленя галицких Русинів (Житє і Слово, 1894 II). — Ф. І. Свистун: Прикарпатская Русь подъ владѣніемъ Австріи. Львовъ 1895, т. I, ст. 174 і дальші.

раз звав ся руським, а раз росийським[1]). Иньші професори львівського університету, переважно Німці, маловажили руські студиї й переслїдували своїх руських товаришів по фаху.

Крім того реакция по смерти цїсаря Йосифа II (1790) видвигнула латинське духовенство і польську шляхту, отже й польський вплив у Галичинї, знову на верх. Віджили сильнїйше давнї суспільні антаґонїзми, серед котрих за мало приготовлені провідники Русинів, не могли встояти ся. Руські епископи й консисторії почали підлягати польщинї й висше цїнити сьвящеників, що вчили ся по латинї, а не по руськи. Ще Петро Білянський, що був львівським епископом від 1780—1798 р., встоював ся против ворожих заходів, але його наступник Микола Скородинський (1798—1805) зовсїм піддав ся польським впливам і не дбав про руську мову, бо й сам — як каже про нього Йосиф Левицький[2]) — „не вмів перекласти пасторальної теольоґії на сей діялект, лише переложив її на польське. По нїм переняв старанє про сьвящеників цїлої Галичини Антін Ангелович, чоловік учений, великий знавець механїки й хемії, від 1796 епископ перемиський, самбірський і сяніцький, а від 1806 митрополит галицький (помер 1814). За його управи зовсїм завмерла руська мова в літературі в Галичинї; про науку релїґії по селах не було вже й мови. До того від р. 1808 зникли зовсїм руські виклади на видїлах фільософічнім і богословськім, навіть не вчили по руськи пасторальної теольоґії і катихитики, котрі по австрийському закону повинні були викладати ся матїрною мовою. Про катедру руської мови нїхто й не подумав, анї для церковної мови анї для народної. Тому то за цїлу чверть століття не зложив нїхто й найменшої книжки руською мовою. В угорських Русинів відповідно до порядків у тамошнїй церкві учать пасторальної теольоґії і катехитики доси (1844) народною мовою“. Так писав про ті давнї часи Йосиф Левицький.

Новійші досліди потверджують сї його слова. І так Іван Ем. Левицький пише у своїй „Прикарпатскій Руси“ про часи Ангеловича: „Хотя митроп. Ангелович був учений і славив ся яко великий любовник наук і прихильник народної просьвіти, однако

[1]) Студент університету з тих часів Іван Гарасевич, каже, що професори викладали „народно-церковно-руским язиком“. (Зоря галицка 1851, ч. 61, ст. 494).

[2]) Das Schicksal der galizisch-russischen Sprache und Literatur (Jahrbücher für slav. Lit., Kunst und Wiss. 1844, Heft 5 - 6).

на поли людового шкільництва по причині тогдашних обставин не міг майже нічого позитивного зробити; а ті обставини були рівнож причиною, що тогдашні Русини писали і печатали виключно в язиці польскім, німецкім і латиньскім. Сьміло можна сказати, що на поли руского письменьства панував в тім періоді цілковитий умственний застій, а доказом того єсть факт, що в язиці рускім видано друком в літах 1796 до 1814 в Австро-Угорщині лиш 6 невеличких публікаций, а з того 4 в Галичині“ [1]).

Для осьвітленя крайного упадку тодішніх галицьких Русинів годить ся додати ще отсї нові відомости. Йосиф Левицький писав у передмові своєї граматики 1831 р., що галицькі Русини, втративши руські виклади в університеті, „не можуть тепер доробити ся своєї публичної школи. Ся втрата дає себе тим тяжше відчувати, що тепер найбільша часть укінчених богословів, вивчених по латині й по німецьки, ледви чи зможе й читати у церкві науку для народу. А що казати про знанє старшої літератури (церковної мови?) Що казати про народну мову?“ — Сей уступ у рукописї Левицького цензор Копітар перечеркнув і до слів Левицького про знесенє руських викладів: „Стало ся се на превелику шкоду для нациї; тим способом ще більше доведено мову до упадку“ — додав свою замітку: „бо замісць знесеної школи не заведено жадної иньшої, рівнорядної. Коли-б і згодити ся на се, що богослов не може обійти ся без латинської осьвіти, то таки Русини могли були і повинні були, по приміру иньших шкіл в Австриї, задержати собі для осьвіти руського клиру 1) катедру руської мови на теольогії і 2) науку пасторальної теольогії безпосередно народною мовою“.

Отже, на думку Копітара, Русини могли були й повинні були подбати про ті катедри, а не подбали. Міру упередженя до руської мови в ті часи зрозумімо ще красше із слів Й. Левицького з рукописного „Nachtrag-у“ до його граматики (з 1831 р.), де він так і сказав, що „самі Русини з упередженя працювали над знесенєм катедр“; потім перечеркнув сї слова й написав лагіднійше, що „обставини зложили ся так“; — однак Копітар тут і дописав рішучо: „Sie (die Ruthenen) trugen 1808 selbst auf ihre gänzliche Aufhebung an, ohne wenigstens schon damals, an deren Statt, die Er-

[1]) Прикарпатска Русь, том I, 42—43.

richtung einer russinischen Sprachkanzel an der Theologie vorzuschlagen". А потім сю свою замітку Копітар також перечеркнув і написав уступ, стилїзований лагіднїйше, одначе з тим самим докором, який знаходимо і в друкованій граматиці Йосифа Левицького (отже се слова цензора Копітара, а не Левицького): „Замісць користати з катедр, як із головного способу розвитку рідної мови, бачили вони (Русини) в тім якесь понижене для себе, що не могли так само, як Нїмці і Поляки, слухати фільософії і теольогії по латині, й самі поставили вкінцї (1808) внесене, аби скасувати сї катедри"[1]).

Дальші лїта принесли галицьким Русинам нові недогоди, особливо на поли шкільництва. Згадаємо з них тілько найважнїйші. Року 1812-ого, заходами польських панів, знесено шкільний примус (Schulzwang) — і руські селяни, панщизняні люди, під впливом мандаторів, Жидів і власної темноти, перестали посилати дїтий до школи.

„В р. 1813 — каже Йосиф Левицький — став епископом Михайло Левицький. Для руської мови в Галичинї, котрої не уживали тодї навіть осьвічені галицькі Русини, бо говорили по польськи, настала щасливійша хвиля, стало потроха свитати. Новий епископ був муж сильний, але не знав нї руської лїтератури, анї очивидно руської мови, бо родив ся поміж Гуцулами коло Пістиня і не міг привикнути до чистої руської вимови. Проте зробив він богато при помочи сьвященика з Дроздова, Івана Могильницького; той не виховував ся по руськи так само, як його епископ, одначе мав руського духа в собі і руське серце і ex abrupto почав складати руські книжки для шкіл"[2]).

Часи, в котрих почав свою дїяльність сей перший руський граматик у Галичинї, Іван Могильницький, були для розвитку руської мови дуже тяжкі. Просьвітне товариство, заложене ним 1816 р. в Перемишли, не могло встояти ся супротив інтриг Поляків і черцїв Василиян. До народних шкіл руської мови не допускали. На просьбу Мих. Левицького, що тим часом із перемиського епископа став львівським митрополитом, аби заве-

[1]) Гл. Додаток N. 1. — Копітар мав, як видко з його дальших слів, уже 1831 р. надію, що на руській теольогії у Львові з великої потреби васнують знов катедри для церковної і матїрної мови. Так було тодї і в иньших містах: у Празї, Оломуци, Градци, Люблянї і ин., — однак звісно, се стало ся не зараз, бо аж 1848 року.

[2]) Jahrbücher für slav. Literatur, Leipzig 1844.

сти руську викладову мову у сільських школах, президия ґубернії у Львові не згодила ся (1816), тому, що, на її думку, руська мова то нарічие, котрим не пишуть зовсім нічого або дуже мало; через то воно ще зовсім невироблене і не може бути предметом шкільної науки. Ним тілько обтяжено би науку, а се не потрібне. Русин — сказано дальше в сім дивнім письмі ґубернії — не мав би з того й ніякого великого хісна; до того й кирилиця, котрої уживають тілько в руських церковних книжках, стоїть на перешкоді. Галицько-руське сільське населенє в більшій части розуміє по польськи; тому взиває ся митрополита, аби розважив, чи не було би порадно, вчити читати й писати польською мовою, аби не збільшувати ще сепаратизму (!) між мешканцями одної і тої самої провінциї, а навіть одної і тої самої місцевости. Коли-б митрополит з сим не годив ся, то нехай скаже свою гадку, чи не можна-б руської народної мови (бо про старославянську чи то т. зв. церковну мову чей же не може бути й бесіди) писати латинськими буквами і так учити нарід; кирилиці в нашім краю в щоденнім ужитку зовсім не знають тай знанє її принесло би народови що найбільше таку користь, що вмів би читати деякі молитвослови. Врешті се така важна справа, що краєва управа готова зложити спільну нараду з митрополитом. До науки релиґиї і рахунків вільно уживати руської мови“[1]).

До спільної наради прийшло зараз на другий рік, 1817, коли почала ся реформа галицьких народних шкіл. Однак ся реформа не принесла ніякої пільги руському народови. Ґубернїяльна нарада, скликана для сеї реформи, — в ній брав участь і Іван Могильницький, — рішила також, що руська мова не може бути предметом публичної науки, бо в письмі уживають її рідко і мало кому вона відома в суспільнім житю. Викладова мова має бути польська. Руські школи можуть бути тілько приватні й помочи із шкільного ґонду не дістануть. А щоб селянин гр. кат. віри міг читати свій катихизм і церковні книги, то найлучше перекласти їх на польську мову або хоч надрукувати латинськими буквами, бо не годить ся для хлопа множити нарічия і письма[2]).

[1]) M. Harasiewicz, Annales ecclesiae ruthenae 994—995. Гарасевич каже тут, що се Чарторийский і Чацкий подавали такі ради в Росиї і в Австриї, аби Русинів придавити.

[2]) Як. Головацький: О первомъ движеніи Русиновъ (Наук. Сборникъ 1865, ст. 95 - 97).

Против такої ухвали митрополит М. Левицький і його крилошанин Іван Могильницький подали до Відня свій протест з доказами історичних прав руської мови. Наслїдком сего протесту було те, що цїсар 1818 признав Русинам деякі права на поли шкільництва (руські школи в чисто руських громадах); хоч притім Поляки подбали про те, що в школах, де молодїж була гр. і римо-кат. обряду, викладова мова була польська[1]).

Року 1821 зажадав митрополит Левицький від львівської цензури imprimatur на церковно-славянське посланіє в справі відпусту. Президия ґубернії відповіла, що не дає свого дозволу, бо цензура доси не діставала від попередників митрополита посланій, писаних „кирилською мовою“ (sic!), і для таких видань не має взагалї цензора. Нехай митрополит видасть своє посланіє зрозумілою для народа мовою, а не мовою литургії. Против сеї відмови вніс іменем митрополита Іван Могильницький рекурс до президиї ґубернії і в тім рекурсї з 1822-ого року ми маємо першу в Галичинї вчену розправу про руську мову[2]). Хоч вона не була 1822 р. друкована[3]) і тілько 1829 р. появила ся розширена у польськім перекладї в вид. Czasopismo naukowe księgozbioru im. Ossolińskich, проте інтересна вона для нас, як документ, на якій основі і до яких виводів дійшов 1822 р. перший руський граматик, Іван Могильницький, у своїх студиях над руською мовою.

Із усього, попереду сказаного, ми вже бачили, як некорисно складали ся в Галичинї обставини для розвитку народної руської мови. Цїсарські декрети жадали її виразно, львівська ґубернія домагала ся часом також зрозумілої для народу мови, хоч пильнувала притім найбільше польської мови; інтелїґентні Русини спершу самі погребали руські катедри; коли-ж опамятали ся і стали боронити прав руської мови, не знали, що почати з мовою литургії, котрої їм було шкода. Серед таких неясних поглядів на народну мову, Іванови Могильницькому, одинокому в ті часи галицькому Русинови, що брав ся розслїджувати історию руської мови, певно не легко було знайти дорогу

---

[1]) Annales c. 998—999.

[2]) Тамже, 1001—1008.

[3]) Могильницький заповів цензурі 1822 р., що в осібній широкій розправі, на основі певних етимологічних і історичних дат, роз'яснить се часте непорозуміне про відносини славянського наріча в церковних книгах до наріча галицько-руської людности. (Гл. Annales, 1004). Розправа з 1829 р. й була очивидно тою обіцяною студиєю.

до правди і висказати сю правду рішучо. Ні в чужих учених ні тим більше у своїх земляків не находив він широких дослідів про нашу мову; тим то й цікаво подивити ся на той науковий материял, яким він послугує ся у своїм рекурсі.

II.

Погляд Копітара на руську мову з 1816 р. — Гадки Івана Могильницького про руську мову з 1822 і 1829 року.

У своїй відповіди губернії (1822) покликує ся Могильницький на сих чужих учених: Добровского (Slavin), невідомого йому автора рецензії у Wiener allg. Literaturztg. з 5 падолиста 1816, на Енґля, Шлєцера, Лінде і Бандтке, не називаючи їх праць, з котрих брав свої відомости.

У Slavin-і Добровского (ст. 19) вичитав Могильницький, що вже 1584 граматик Адам Богорич розріжнював мову московську і руську. Але від самого патріярха славістів, Добровского, не дізнав ся М. нічого рішучого про руську мову. Добровский у своїй граматиці ческої мови з 1809 мішав руську-українську мову з простою росийською[1]). Хоч сього погляду він у другім виданю своєї граматики (1819) не повторив, одначе не сказав також нічого нового. Так само не сказав своєї гадки про руську мову і в Institutiones linguae slavicae (1822).

Натомісць сей невідомий Могильницькому рецензент з Wiener allg. Literaturztg. (з 5 Nov. 1816), що виразно відділював руську мову, як самостійну, від росийської і польської, се був ніхто иньший, тілько В. Копітар[2]). Його погляд на становище руської мови такий важний, що годить ся з його рецензії п. з. Russniakische Literatur подати в дословнім перекладі більші уступи.

Написав він свою рецензию з приводу книжки, що вийшла в Будапешті 1815 п. з. Наука христіянская. Авто-

[1]) Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache, ст. XIII.

[2]) Правда, Копітар тут не підписаний новним іменем і прізвищем, лише буквою К, однак відома річ, що він від 1812 аж до кінця 1816 р. завідував славянським віддїлом часописи Wiener allg. Literaturztg. і поміщував у ній богато своїх статий. (Гл. Neue Briefe von Dobrovsky, Kopitar... herausgegeben vor V. Jagić. Berlin, 1897, ст. XXXVI і 338).

ром сього катихизма був Іван Могильницький[1]). Копітар жалує, що як „Неруснак“ не може компетентно оцінити сей катихизм з боку мови; він знає, що ся мова не має ще своєї писаної граматики; однак проте подає ось як які інтересні на ті часи замітки:

„Міщани у сій частині Польщі, що австрийською канцелярською мовою зветь ся Галичина, були, правда, ще зперед австрийського періоду, Поляками, себ-то Славянами лядського племени; але саме старше ядро людности краю — то Руснаки, що своєю релїґією належать до грецької церкви, а своєю мовою, разом з Українцями (mit den Kleinrussen), до діялєкту, зовсїм відмінного від польського; руський діялєкт належить до ряду полудневo-славянських діялєктів, а польський до північно-славянських.

Руський діялєкт лагіднїйший (sanfter), як росийський; того можна сподївати ся по нїм уже з його положеня, більше на полудни. Однак і тут, як то нераз буває, справджує ся гадка, що не лагідні панують на сїм сьвітї; руський діялєкт, позбавлений в Росиї простійшим (gröber) росийським діялєктом, а в Польщі польським, чести бути мовою письма і книжок, жиє тепер лише в устах простого народу. Було-б цїкаво дізнати ся, скілько справдї мілїонів Славян говорить сим діялєктом. Одначе й без того можна здогадувати ся, що їх загалом не меньше, як Ляхів; виходить, що їх більше, як т. зв. іллїрийського племени і більше, як Чехів; лише з Росиянами не можуть рівняти ся. Правда, що руське племя розірване на кусні між Росию, Польщу й Австрию, отже з політичного боку не може імпонувати і заслугувати на те, щоби з ним числили ся; одначе мова девятьох мілїонів людий, і без очивидного політичного значіня, сама собою доволї інтересна і для слїдителя мови і для чоловіколюбця. Особливо для чоловіколюбця і для австрийського патріота радість бачити, як під батьківським скиптром Франца розвиває ся кріпко і тривко культура всїляких народів на природній і певній основі, на матїрній мові“.

Далї каже Копітар, що довідав ся про заснованє руського просьвітного товариства в Перемишли, бажає сему товариству щастя і тїшить ся, що всюди займають ся народною мовою; однак притім додає: „Розуміє ся, що хоч ми тїшимо ся захо-

[1]) Потверджує се Йосиф Левицький у своїй статї в Jahrbücher für slav. Lit., Kunst u. Wissenschaft, Leipzig 1844.

дами коло народної мови, проте зовсім не гадаємо славянсько-грецьких сьвящеників звільнити від знаня старославянської церковної мови. Навпаки ми бажаємо собі, щоб у кождій їх богословській школі була катедра сеї старої і попри ню катедра живої народної мови (ще красше було би, коли-б народої вчили вже в низших школах). Обі мови повинен гідний сьвященик граматично, значить основно розуміти, або ще красше — повинен їх знати".

Сї Копітарові гадки ми побачимо повторені в части в рекурсї Могильницького. На иньших ученых, Енґеля, Шлєцера, Лїнде і Бандтке, покликує ся він тілько загально; мабуть мав він у гадцї — як се видко із його пізнїйшої ширшої розправи про руську мову з 1829 р. — звістку його працї: Geschichte von Halicz und Wladimir, яку й називає на иньшім місцї, та може й історію Україны, Бандтке Історию Польщі, Лїнде — словар і Шлєцерову працю про Нестора з 1802 р.

Якже-ж відповідає Могильницький ґубернії на заборону Посланія, написаного церковно-славянською мовою? Він каже, що посланія повинні писати ся церковно-славянською мовою, бо ся мова служить одною з головних прикмет гр. кат. богослуженя, так як латинська мова є прикметою латинського богослужеоя. Не можна замість неї уживати народної мови, бо сего вимагає традиция й повага церкви. Подібно, каже Могильницький, і сьвітські власти та уряди уживають традицийних, церемонїяльних висловів при ріжних нагодах і не зміняють їх новійшими, простїйшими.

Щож до того, чи сю церковно-славянську мову розуміє простий нарід, Могильницький прирікає написати окрему широку розправу, а покищо відповідає лише коротко, що нарід розуміє її, бо по 1): „Руське або малоруське наріче се зовсім не є якась мішанина, що повстала з польського, росийського або якогось иньшого славянського нарічія. Так як сам руський нарід від непамятних часів був окремою, самостійною частиною великого славянського праплемени, так само і його нарічіе се окрема галузь славянської прамови. Се нарічіе, як показує історія, не повстало з жадного сусїдного діялекту, лише утримувало ся зі своїми характеристичними відмінними прикметами й розвивало ся попри иньших нарічиях так само, як чеське, країнське, іллїрийське і польське.

2) Руський діялект своєю етимолоґією, відміною іменників, заіменників і дїєслів далеко подібнїйший до славянського

діялєкту в церковних книгах, як до польського, котрого теперішній розвиток складає ся з кількох епох. На се в потребі можна би подати богато доказів. З того спорідненя руського діялєкту зі славянським виходить, що славянський загалом зрозумілий гр. кат. віроісповідникам, з виїмком деяких застарілих слів і тут то там подибуваного в церковних книгах порядку слів, основаного на грецькій синтаксї.

3) Руський діялєкт не стоїть низше від жадного иньшого славянського діялєкту ані що до свого віку, ані що-до свого виробленя, ані також що-до історичного значіня. (Могильницький покликує ся тут на історичні грамоти, писані руською мовою, за часів руських князїв і польських королїв і каже далї): Отже, коли-б руська мова, як то нераз кажуть, мало чим ріжнила ся від польської або навіть узяла ся з неї, — коли-б ся мова, як дехто гадає, була проста і невироблена, то з якої-ж причини польське правительство уживало давнїйше в Польщї польської мови, а в руських воєводствах признало й приняло руську краєву мову як мову народу й правительства та уживало її майже три столїтя. Про причини й наслїдки змін у тій справі, які настали в остатнїм періодї польського панованя, пише між иньшими Енґель у Geschichte von Halicz und Wladimir.

4) Руського діялєкту нїяк не можна брати за одно з правдивим росийським (великоруським). Як за далеко віддалений сей діялєкт від другого, се відчуває кождий чоловік, сьвідомий справи; сю ріжницю бачили вже давно. (Тут покликує ся Могильницький на сьвідоцтво Богорича з 16-ого столїтя і на подану висше рецензию Копітара; вкінцї каже): Про се, чим ріжнять ся між собою славянські діялєкти, в чім вони спорідненї й що їх характеризує, годї говорити a priori; тим меньше не можна з того робити нїяких виводів. Справедлива гадка про се залежить лише від докладного знаня згаданих нарічий і від обєктивности, з якою хто бере ся слїдити відношенє їх поміж собою“[1]).

Сї уступи із рекурсу Могильницького показують нам його погляди на руську мову 1822 р.[2]) Є в них очивидна сьвідо-

[1]) Annales ecclesiae ruthenae, 1862, ст. 1001—1007.

[2]) Такі самі гадки висказав він мабуть уже 1817 р. на нараді в ґубернії, де з цїсарського наказу радили над тим, чи можна допустити руську мову до народних шкіл. До протоколу із сеї наради додав

мість, що руська мова самостійна; одначе Могильницький робить значні уступки і церковно-славянській мові і недобре ще бачить ріжницю поміж сими обома мовами. На кождий випадок його гадки були вже великим поступом в порівнаню з гадками Русинів з 1808 року, що самі допомогли до знесеня руських катедр. Шкода лише, що сї гадки Могильницького не могли 1822 р. мати впливу на руську інтеліґенцию, бо вони містили ся лише в рекурсї до ґубернії і очевидно могли бути відомі лише малому кружкови людий.

Сей рекурс сьвідчить також, що Іван Могильницький займав ся студиями руської мови і певно скористав з них при писаню руської граматики, що перед його смертию (1831) була вже цїлком готова. Одначе ся граматика його не побачила сьвіта; як узяв її в переховок митрополит Левицький, так тримав її у себе до самої смерти і, не знати, де подів. Маркіян Шашкевич упоминав ся, аби її видано[1]), Йосиф Левицький навіть дорікав митрополитови Левицькому, що не спроміг ся видати її[2]) — одначе граматика Могильницького так і лишила ся в рукописи.

На щастє надруковано 1829 статю Могильницького п. з. Rozprawa o języku ruskim[3]), що могла бути у свій час передмовою до його граматики, а нам тепер подає певну основу до дослїдів, з якого становища міг Могильницький написати свою граматику. Ся статя, написана рішучо і з великим на ті часи знанєм річи, давала молодому поколїню Русинів, як Йосифови Левицькому, Йосифови Лозинському, М. Шашкевичеви і його товаришам, першу наукову основу для зрозуміня становища руської мови поміж иньшими славянськими мовами — і слїди сеї статї ми подибуємо нераз у сих працях, що писали ся по смерти Могильницького в оборонї руської мови. Ще 1848 р., видко, не втратила вона свого значіня, коли видано її окремою брошурою.

Провідні гадки сеї розправи такі: Первісна славянська мова дїлить ся на ріжні діялєкти. Між ними найменьше знаний

М. якісь грамоти на доказ, що вже давно писали по руськи. (Гл. Annales, ст. 1005). Годилось би роздобути сей протокол, щоби довідати ся, що говорив М. і які грамоти предложив.

[1]) Азбука і abecadło, 1836, ст. 19.

[2]) Jahrbücher für slav. Literatur 1844 (статя: Das Schicksal der galiz. russischen Sprache).

[3]) Czasopismo naukowe, Lwów 1829, зошит III, ст. 56 – 87.

руський діялєкт і його всіляко називають. Називати-ж його треба руською мовою, по латині lingua ruthenica, по нїмецьки ruthenische Sprache. Хоч руський нарід утратив свою державу, одначе мова його не пропала, жиє і буде жити поруч иньших славянських мов. Давнїйше в руських землях, приналежних до Польської корони, руська мова була не лише мовою народу, але й мовою правительства, уживаною на дворі великих князїв литовських і знаменитших руських родин. Пізнїйше польський утиск, особливо з кінця 16-ого і початку 17-ого віку, довів руську мову до упадку.

Руська мова відріжнювала ся завсїди від иньших славянських мов, особливо від церковно-славянської, польської й роспйської, котру давнїйше звали московською. У всїх руських землях, колись знаних під назвою Малої і Червоної Руси, уживали одного і того самого діялєкту. Коли говорить ся про книжний діялєкт, тоді назви: малоруський або малоросийський і білоруський значать не що иньше, лише руський діялєкт.

Руська мова не повстала з польської; навпаки польська мова за теперішню свою чистоту і своє богатство, а навіть і за свій склад має в більшій части дякувати руській мові. Руська мова причинила ся немало і до зросту, краси й богатства российского діялєкту — сього не перечать і самі Москалї.

Руська мова служить народною мовою мешканців королївства Галичини, Русинів, котрих теперішні нїмецькі письменники не по правдї називають Руснаками. Се назва згірдна і її не годить ся уживати.

Такі гадки про руську мову були в р. 1829 новиною трохи чи не для кождого осьвіченого галицького Русина. В Галичині до того часу ширший загал руський не чув такої рішучої оборони руської мови нї від своїх ученых нї від чужих; навпаки міг чути лише зовсїм непевні і невірні здогади або бажаня чужих ученых, котрі самі не могли визнати ся у руській мові. Могильницький подає на початку своєї статї гадки декотрих чужих ученых на доказ, який тоді був хаос у поглядах їх на руську мову. Його болїло, що патриярх славістів, Добровский, у такій поважній працї, як Institutiones linguae slavicae (1822) „забув“ назвати руську мову, а у своїй граматиці чеської мови (в першім виданю) уважав її за просту росийську мову, у дру-

[1]) Lehrgebäude der böhmischen Sprache, 1819.

гім же виданю її (1819 р.)[1]), ділячи славянські нарічія на дві ґрупи, знов „забув“ назвати руську мову, а радше зачисляв її, очивидно, у рубрику „das Russische“. Лінде у передмові до свого словаря також „забув“ її назвати; при иньшій же нагоді, переложивши Ґреча: Rys literatury rossyjskiej, сказав від себе у передмові (ст. III), що руська мова — то повітова польська (провінціяліям). Сам же Ґреч мав її за мішанину з мов: славянської, росийської і польської[1]). Иньші, як н. пр. Рорер[2]), брали руську мову за одно з церковно-славянською. Таких непорозумінь було значно більше і всі вони могли руського вченого звести з доброї дороги[3]).

Непорозуміне вийшло і в Могильницького, хоч як, здавало ся, розумно дивив ся він на ціду справу. Заговоривши про книжну мову, він ось до чого додумав ся (подаю сей уступ цілий, бо слїди його находимо потім у граматиках Левицького, Вагилевича і Головацького): „Коли нарічия якоїсь мови такі згідні між собою, що можна їх уняти у правила одної граматики, — хоч би кілька слів вимовляло ся инакше, мали иньше значіне або взагалї де в чім були відмінні, — то не треба їх уважати окремими. Всї давнї галузи славянської мови у столїтях 11, 12 і 13-ім далеко більше зближали ся до себе, ніж тепер. Можна навіть здогадувати ся, що, чим далї сягнемо у старину, тим мабуть меньша ріжниця була між ними. А треба відріжняти у Славянщинї діялект книжний, лїпше званий церковним, бо ним спершу писали тілько церковні книги, і діялект народний, уживаний у звичайній мові устній і письменній. Також мова устна иньша в уживаню простого сїльського населеня — і то дійсна матїрна мова, — а иньша в устахлюдий, осьвічених читанем книг і побутом у висшім сьвітї. Ся мова має всї прикмети книжної мови“.

---

[1]) Rys literatury ross., 92.

[2]) Versuch über die slavischen Bewohner der österr. Monarchie, Th. II, ст. 16.

[3]) Ще кілька лїт пізнїйше, 1833 р., Вацлав з Олеска радив Русинам пристати до Поляків. „Słowaki, Sławianie na Śląsku, Morawianie, przyłączyli się do Czech; do kogoż mają się Rusini przyłączyć? Lub czyli mamy życzyć, żeby Rusini swoją własną mieli literaturę? Cóżby się stało z literaturą niemiecką, gdyby szczególne plemiona giermańskie usiłowały były własną mieć literaturę?“ („Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego. We Lwowie 1833, ст. XLIII). Очивидно, В. з Олеска зачисляв Русинів до Поляків. Се повторяли декотрі Поляки ще довгі лїта.

„І у нас, у Русинів, можна ділити діялект на устний і книжний. Книжний у Малій, Білій і Червоній Руси від 13 віку аж доси майже зовсім не змінив ся. У звичайній мові є деякі малі відміни, але такі незначні і такі рідкі, що сьміло можна сказати, що на Білій і на Малій Руси говорять однаково, тою самою мовою".

Поминаю питанє, чи можна причисляти білоруську мову до нашої; важнійше непорозуміне у Могильницького те, що, хоч він церковно-славянську мову бере окремо, а народно-руську окремо, то проте сю народно-руську мову ділить на книжну і устну і притім гадає, що ся книжна „народна" мова не зміняла ся ні троха, почавши від 13-ого століття. Воно правда: до часів Могильницького, котрий мабуть не знав ні Енеїди Котляревського, ні граматики Павловського (1818), ні етнографічних праць Цертелева та Максимовича, в Галичині ніхто й не пробував писати чистою народною мовою. Недавно-ж ще соромили ся галицькі університетські професори „посполитого" язика! Через те, видко, і Могильницький не міг прийти на думку, що між мовою звичайного селянина і мовою книжок не повинна бути така велика ріжниця, як була давно. Тут він очивидно за мало знав давню руську літературу; з того вийшло непорозуміне і в нього і в його наслідників, котрі, пишучи по руськи, все мали на думці, що треба писати „висшим стилем". Вимоги сего висшого стилю у книжках все зводили народну руську мову з доброї дороги.

В самих початках відродженя галицької Руси отсе непорозуміне у справі книжної мови дало широку основу до дальших непорозумінь: до відновленя в книжках старої, але новими авторами грубо попсованої церковно-славянської мови, а вкінці й до заведеня росийської мови. Ще про зносини Поґодіна з Галичанами не могло бути й мови, але вже основа до роснйщини була; сам Могильницький не знівечив її, бо хоч не признавав росийської мови за руську, але й не вважав простої селянської мови можливою для книжок.

Слідом його пішов і другий, галицько-руський граматик, Йосиф Левицький.

III.

Рукописи граматики Иосифа Левицького з 1831 року і Копітарові замітки на ній. Друкована граматика Йосифа Левицького 1834 року.

Першу граматику руської мови в Галичині надрукував у Перемишли 1834 р. Йосиф Левицький п. з. Grammatik der ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galizien. Ся граматика була вже 1831 року готова і рукописи її з того року п. з. Versuch einer Grammatik der russischen (ruthenischen) oder kleinrussischen Sprache in Galizien — і Nachtrag до сеї граматики — переховують ся у бібліотеці львівського університету[1]). Сї два рукописи читав цензор В. Копітар і поробив на них свої замітки[2]), з котрих можна зложити собі доволї ясну гадку, як він дивив ся на руську мову і що радив Й. Левицькому.

Відсилаю цїкавих до Додатку, де сї замітки списані докладно; частину з них (про знесенє руських викладів) я вже подав передом; а тут зберу лише до купи і порівнаю погляди Левицького і Копітара на деякі історичні події Руси, на відношенє руської мови до старославянської і росийської і на жерела живої руської мови.

Передовсїм справа назви Русинів. Левицький уживає і радить уживати назви: Русин, Русь, руский, Russine, russinisch, Ruthenier, ruthenisch, kleinrussisch, а обурює ся так само, як Могильницький, на назву Руснак або Русняк, як на образливу. Копітар уживає у своїх замітках назви Russin, russinisch; про латинську назву Ruthenus каже, що се педантерія: се слово в Юлія Цезара означає якийсь ґалліїйський нарід; на будуче в нїмецькім радить уживати слова russisch на означенє слова „росийський“, а reussisch на „руський“. На слово Руснак нема, каже, чого гнївати ся, се примха. „Руснякъ ist nach боснякъ gemacht von ungrischen Autoren. Modo eodem abhorretis nomen reapte innoxium, sicut Polaci irascuntur, si germanus illos vocet Polaken. Sunt capricen et

[1]) Sign. BN. 602. 1 P. 28.
[2]) Гл. Додаток N. 1.

ideo ignoscendae delicatis dominabus“[1]). Левицький не послухав Копітара і в друкованій граматиці лишив свій уступ, що слово Руснак немило слухати[2]).

В кількох місцях зачіпає Левицький польську шляхту, що повстала з руської, а тепер відрікає ся Русинів; єзуітів, що у 18-ім столітю забрали богато руських шкіл і вчили в них по латині та по польськи, та загалом „гордих“ Поляків, що люблять тілько своє, а чуже маловажать, от як руську мову. Лїнде міг згадати у передмові до свого словаря 1807 руську мову, а проте не згадав. (Закид той самий, що в Могильницького). Копітарові замітки на се таке:

Про шляхту: „Noli bellum indicere: vanae sine viribus irae!“

Про єзуітів цїлий уступ перечеркнув і сказав: „Nunc vis reprehendere jesuitas! Illi nec polonicam linguam curabant, nec hungaricam. Est hic nisus plane novus, et lutheranus! Interroga владыка-m ipse tuum!“

А Поляків боронить так: „Cui bono insultas leoni mortuo? Si Polono polonica placent, quid mirum? Nonne et tibi tua? Aequus judex utrumque probat“.

Лїнде поминув руський діялект: „Natürlich, weil er keine Literatur bisher hatte. Aliud est esse in natura rerum, aliud esse in literis. Sic nec serbicae meminit, nec bulgaricae. Linde nonnisi lexica consuluit, ex libris librum fecit“[3]).

Левицький у друкованій граматиці сї місця про шляхту, єзуітів і Поляків випустив, а про Лїнде лишив.

В самім обробленю граматики держав ся він, як би на перший погляд здавало ся, розумної засади: у передмові обіцює дати граматику мови, якої уживає руський нарід, лише „здоровою критикою“ загадує обчистити її з польонїзмів. „Обробляючи сю граматику — каже він — я зовсїм не міг тримати ся готових уже книжок, написаних більше або менше сим діялєктом, бо їх автори не писали відповідно до якоїсь загальної граматики, лише кождий по своїй уподобі. У всїх частинах граматики, старав ся я по змозї дати всї відомости про сей діялєкт (Bene hoc facis! — замічає на се Копітар“)[4]).

[1]) Подаю деякі Копітарові замітки, не перекладаючи їх на руське; бо вони писані його спеціяльним макаронїзмом, якого він часто уживав, а який у перекладї тратить свою характеристичність.

[2]) Пор. Додаток N. 1. і Grammatik, XXV.

[3]) Гл. Додаток N. 1.

[4]) Гл. Додаток N. 1.

Одначе ся „здорова критика“ не була така здорова, як Левицький собі гадав. Готових книжок, між котрими були вже такі, що міг брати їх за основу, Левицький не тримав ся; иньша-ж основа, як н. пр. народні пісні, очивидно не були йому до вподоби; він лишив собі волю й гадав, що зможе погодити з собою в одній граматиці правила церковно-славянської і живої руської мови; притім ще й росийської. В його роботі видко бажанє зберегти церковщину, і жаль, що її часи вже минули.

Всюди, де Левицький висловляє подібну гадку, Копітар навчає його, иноді дуже енерґічними словами, що справа стоїть инакше. Перейдім по черзі кілька характеристичних місць, що нам показують з одного боку консервативність молодого галицького вченого з 1831 року, а з другого боку дуже бистрі й вірні погляди одного з перших славістів.

Література Русинів і Великоросів — каже Л. — в X—XV столітях була та сама. Оба племена уживали в письмі т. зв. церковної мови і відповідно до принятої граматики і словотвореня перекладали грецькі твори або писали оріґінально, звичайно прозою, річи релїґійного змісту. На те запримітив Копітар: „Haec sat male dicis. Si veteres slavica utebantur, carebant literatura dialecti suae; ita plane ut Russi usque ad Petrum I, poteras dicere, hanc veterem, invitis illis, fuisse mixtam dialecto materna, ob ignorantiam scriptorum; sicut et apud Serbos, aut latinam germanica medio aevo: levaverunt seditionem, quae carmula dicitur (ist крамола)[1]).

Друга замітка Копітара до того самого місця така: „Pessime haec dicis, nec differs ab aeque levi judice Russnako Lucskay, qui tamen popularem ipse contemnit, et ecclesiasticam profitetur se docere. Nam dialectus ecclesiastica vix minus differt a ruthenica, quam a russica propria. Est enim vetus lingua Slavorum cisdanubiorum, id est in dextra Danubii ripa sedentium, seu Bulgaros velis, seu Carantanos“.

Левицький каже, що до 17-ого столїтя руської мови уживали всї князї й пани у Литві, Волини, Поділю, Украіні й Галичині; її уживали в судах і нею писали привилеї. На се відповідає Копітар, що писали нею лише: „plus minus; nam vix putem quem dixisse et scripsisse бигъ pro богъ. Macaronisabant ecclesiasticam sua vulgari, sicut Serbi eandem cum

[1]) Гл. Додаток N. 1.

sua itidem vulgari, sed diversa a vestra. Das heisst aber nicht in seiner Muttersprache schreiben! Est haec vestra calamitas, quod habeatis binas linguas, alteram sacram, vulgarem alteram. Sed fuere in eodem casu Itali, qui tamen optime se extricarunt. Thut desgleichen! — Germani feliciores statim coepere pure scribere, id est sicut loquebantur; nam sacra illos lingua nulla turbabat, quia erat latina, et diversissima a vulgari".

На думку Левицького учені XVII століття могли були легко за помочию шкіл розширити учену книжну церковно-славянську мову; коли-ж їм се невдало ся, хоч дуже старали ся, тоді почали письменники зближати ся більше до діялєкту сеї сторони, в котрій писали. Копітар відповів на те цілком рішучо: „Impossibile est, sine miraculo, excitare ad novam vitam mortuos. Ideo nec Itali latine, nec neograeci graece loquuntur".

В місци, де Л. вичисляє праці Йоаннікія Ґалятовського і Антона Радивиловського, Копітар пише: „Hic erat locus dicendi, Russos ipsos, nunc tam magnos et superbos, primam literaturam et culturam debere vobis, Russinis Kioviensibus. Sed ipse tremis prae reverenti metu magni Russi![1]) Cave ne μισοπολωνισμός tibi accipiatur pro asino insultante leoni aegro, aut vel mortuo. Possumus amare nostra sine odio aliorum".

Називаючи одну книжку з 18-ого століття, Л. каже, що мова в ній мішана, і пояснює зараз, яка на його думку мова мішана. „Мішаною мовою я називаю таку, що зложена в части відповідно до старої (славянської) граматики, а в части відповідно до теперішнього простого діялєкту; одначе коли хто замісць польських, німецьких, латинських і иньших технічних слів уживає чисто славянських, себто постарілих руських слів, у такім випадку мова зовсім не(?!) мішана; нпр.

Внушите отъ Песта вѣсть радостну пріяхъ,
Что Праздникъ строится на Дунайскихъ струяхъ".

Таке нерозуміне! Копітар тут примічає: „Aeque macaronizat, qui pro лошадь finnico dicit конь slavicum in libro russico, et qui воронъ конь russicum dicit pro вранъ конь in apocalypsi slavica; aut молотяща pro млатяща".

Вичисливши деяких авторів, почавши від найдавнійших часів, аж до початку 19-ого століття, Левицький каже, що кож-

[1]) Ся зачінка Росиян зовсім годить ся з характеристикою Копітара, поданою проф. Ягічем. (Пор. Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar, 1885, ст. XVI).

дий з них писав відповідно до своєї власної граматики й уживав зворотів і слів, які сам знав найліпше. Замітка Копітара на се: „Darin liegt eben der Macaronismus, dass jeder Schriftsteller seine eigene Grammatik hat, während er die der Mundart (des Volkes, das sie spricht) haben **sollte.** Sic et Russi ante Petrum, sie Serbi ante Vukum, sic Graeci ante Koraim, sic Tu ipse ante meliorem scientiam et informationem, quae adhuc in herba et spe versatur".

Одначе ліпшого знання й ліпших відомостей треба було ще почекати; Левицькому не судило ся бути руським Караджічем не вважаючи на такі ясні поради Копітара. Бажаючи доконче здучити тісно минувшину з теперішностю він у додатку до своєї граматики подав взірці писань з 13-ого і 14-ого стол. (дві фальшовані грамоти Льва Даниловича), уступ із біблії Скорини, із граматики Смотрицького і т. и., а попри се виїмок з Енеїди Котляревського і пісні Падури, народні пісні і приказки!... Вийшла зі всего незвичайно сороката мішанина, котру зовсім справедливо зганив Копітар словами: „Proprie non ex his debuisses dare exempla, qui noluere scribere russinice (ut tecum loquar), sed slavice, et nonnisi inviti et ex ignorantia verae linguae slavicae, ubinde russizabant, ut ipsa biblia vestra: воронъ конь pro вранъ; вола молотяща pro млатяща etc. Vera exempla sunt, sicut apud Graecos, in cantilenis populi, proverbiis et si tu ipse nova et pura aliqua facias"[1]).

Тому то, коли Левицький подає за приклад ямбічного(!) вірша пісню: „Пришёлъ четверъ, оуже Грицъ ѻ҃меръ", Копітар замічає: „Bene, quod e populari cantu das exempla, sed praefandum est tibi sacerdoti, quare facias et venia quasi praecanda; ne dicant, te esse indecentem". Хвалить також Л—ого за приповідки, але радить пояснити їх, оповісти дотичні анекдоти. „Aliquorum posses Veranlassung, ex anecdotis narrare, sicut fecit Vuk Serbus in lexico suo. Repeto tibi, te melius facturum, si vertas ad verbum vestra proverbia, cum nec scias satis, et sit revera difficile aequivalentibus germanorum proverbiis singula reddere. Quod nunc facis, substituens utcunque sensum praeter-propter, est aqua pro vino! Sentis ipse, putem — 2-do. Cur non seque-

[1]) Очивидно, Копітар знав вірші Левицького: „Домоболіе проклятыхъ".

ris ordinem aliquem, saltim alphabeti? [Вырвался якъ Пилипъ зъ конопель. Unbedacht etwas beantworten — толкованє Левицького]. Narra *ἀνέκδοτον* de hoc Philippo, dabis simul échantillon tuae linguae sublongius Cf. Vukii lexicon serbicum ad vocem jesènas = есѣнасъ. [Толчется, якъ Савка въ пеклѣ]. Narra *ἀνέκδοτον* de Савка! [Кто пьетъ, тому наливайте, кто не пьетъ, тому не давайте. Wer trinkt, dem soll man einschenken, wer aber nicht trinkt, den lässt man gehen]. Sic de omnibus deberes facere".

Коли-ж при кінци подає Л. показчик особових імен „вищого стилю" і уживаних в народі: Андрей — Андрій, Яндрух; Євдокія — Євка; Александер — Лесько і т. д., — Копітар тут скрикує: bravissimo!

У самій граматиці Левицького знати також його намір, скільки можна, заховати старосьвітчину. Тут повно заміток Копітара, з котрих усякий бистроумнійший чоловік, ніж Левицький, міг би був зложити собі цілком иньший плян своєї роботи; а Л. лише подекуди скористав з них. Подаю кілька прикладів: Л. каже, що хоч перед голосозвуками *а* і *е* в руській мові чути завсігди **j**, а перед *о* і *у* чути *в*, то проте сих придихових звуків не треба писати. „Quare non? — питає ся Копітар і сам зараз подає причину: — Quia scribitis non vestra, sed aliena. Verus grammaticus scriberet, quodcunque pronunciatur".

„По *г, к, х, ж, ч, ш, щ, ц* ніколи не стоїть *я*, лише *а*. Але в руськім діялєкті, коли вже хто хоче бути зовсім популярним, треба писато *я* замісць *а*, щоб читач бачив, що се *а* в *я* вимовляє нарід, як **ä**". Копітарова замітка: Si hic est popularis, quare non ubique? Duobus dominis servire!"

Левицький каже, що в руській мові (і в дальматинській) *ѣ* звучить так, як **ie** в німецькім: Liebe, wie..., отже вѣкъ читає ся wiek, тѣнь — tień, тѣло — tieło... Виходить щось недоладне, ніби якась пригадка старого *ѣ*. Копітар тут так і відрізав Л—ому за Дальматинців: „Sed Dalmatae veriores etiam scribant î; lîto, tîlo etc. Vos duobus dominis estis sclavi, quod male vertere scire deberatis ex evangelio: nemo potest duobus dominis servire! Relinque orthographiam ecclesiasticam ecclesiae pro sua lingua; tu tuam doce simpliciter, ut saltim ex parte faciant Russi magni. Tu fac ex toto, ac si nescias ecclesiactica!"

Левицький каже, що в слові „нѣтъ“ — кінцевого *т* звичайно не чути, але прото сам пише „нѣтъ“. Копітар на се: „Ergo cur scribis? Non enim ecclesiae servis aut Russis, sed tuis popularibus“.

Подібно і в иньших місцях показує Копітар Л—ому його похибки і то заохочує його, то ганьбить зовсім остро. При замітці Л—ого, що Русини не говорять где, лише де, Копітар каже: „Sic et apud alios Slavos. Crede mihi, non te poenitebit, fideliter dixisse veritatem et habebis gloriam primi, qui dixerit, imitandus a reliquis sexcentis“. За те в иньшім місци розлючений К. так і написав на адресу Л—ого чи Русинів: „Per stultitiam vestram!“ „Quousque carebis philosophiae grammaticae?“

Загалом Копітар не був вдоволений із граматики Л—ого, не подобала ся йому отся „служба двом панам“ і він при кінци рукописи ще раз нагадав її авторови, щоб не забув. Левицький каже тут ще, що в руськім дуже часто стягають ся звуки до купи: увага — ввага, Україна — Вкраїна, умер — вмер, але пишучи він таки затримує *у* навіть у віршах, де воно псує розмір. Копітар тут і досолив Левицькому клясичною замітку:

„In metris praesertim, et scribendum вмеръ. Equidem et in prosa facerem, Russin *ὄν*, non Veteroslavus. Sed vos semper vultis servire duobus dominis! et ita utrique male servitis. Vos dico, Graecos, Armenos et Russos et Serbos, qui assueti venerari veterem linguam omni nedelja et prasniko auditam in ecclesia, vix potestis aequi aestimare domesticam et Werkeltagslinguam matris. Sed separandae sunt omnino, sicut fecerunt jam Moscovitae.

Tu si vis veram grammaticam ruskam facere, fac 1-o ut obliviscaris ecclesiasticam linguam; 2-do finge te docere frailam americanam loqui ruski cum tua coqua, et ita docere, ut cum coqua perfecte possit colloqui. Sonst, semper macaronizabis ipse magister“.

Порада Копітара була добра, але Левицького не переконала. Він тілько у передмові до граматики змінив або випустив деякі уступи; у самій же граматиці — як видко з порівнаня Копітарових заміток з друкованою граматикою Л—ого — не звертав уваги на замітки, лишив усе, як сам написав.

Яке-ж то було його становище, з якого він дивив ся на руську мову? До характеристики Левицького, яка виходить із

слів Копітара, не треба вже богато додавати. Левицький уважав руський нарід самостійним, визначував йому окрему етнографічну територию, обчисляючи його на 8 мілїонів; хвалив його пісні і журив ся дуже, як Русинів звати по нїмецьки. Він і читав, видко, доволї богато, заким написав свою працю: знав деякі праці Добровского, граматику росийської мови Антона Яросл. Пухмаєра[1]), граматику Павловского, Енеїду Котляревського, збірники пісень Вацлава з Олеська, Цертелєва і ин. Одначе, раз поклавши собі лучити мову давньої лїтератури з живою народною мовою, він своєї гадки не покинув і „служив двом панам“. Сього вимагало від нього отсе неоправдане переконанє, яке панувало в його часи на Руси, а яке граматик Лучкай 1830 висказав так рішучо: „nullam existere linguam eruditam cum plebe communem, nam id significaret, ut ruricola similes idaeas, et conceptus innatos habeat, quos eruditi per instructionem et lectionem nanciscuntur“[2]). Сього вимагав сей висший стиль, що морочив голову ще Могильницькому. Левицький згадує нераз сей „висший стиль“[3]) і чого він вимагає. Він вимагає н. пр. писати „пришёлъ“, а не „прийшов“, бо по *ж, ш, щ, ц* і *ч* не сьміє стояти *о*. В висшім стилю є приіменники: внї, послї, прежде, ради; є прислівники: паки, сице, камо, токмо, внегда, никогда, внезапу — і коли хто називає ся Алексей а не Олекса, Анастазія а не Настя, Тимотей а не Тимко, то се також у висшім стилю.

Ще при самім кінци друкованої граматики, мов яку новину, котра перше не прийшла йому на думку, подав Л. замітку: що між руською церковною мовою а простою народною стиль-

---

[1]) Lehrgebäude der russ. Sprache, Prag, 1820.

[2]) Grammatica slavo-ruthena, Budae, 1830, ст. VII. Лучкай, про котрого граматику М. Шашкевич каже, що вона пайлїпша (гл. Азбука і abecadło, ст. 19) — лїпша від граматик Павловского і Левицького — сам каже у своїй граматицї (ст. 176): — „in Slavica Ductorem meum fuisse Dobrowskyum, quem sequi gloriae mihi duco. In Ruthenica proprium meum sensum, et scientiam pro fundamento servivisse“. Хоч він потроха зірвав з давною традициєю (н. пр. не вживає дáвної букви ъ) і при кінци граматики подає взірцї чистої народної (на Угорщинї) руської мови, пісні, приповідки і загадки, то проте видко і в нього змаганє лучити живу народну мову з церковно славянською; не даром же й назвав свою граматику: slavo-ruthena. Се було зовсїм так само, як бувало і у Росиян, у котрих н. пр. Шишков не добачував ріжницї поміж церк. славянською й росийською мовою.

[3]) Гл. друкована Grammatik, ст. 4. 7, 162, 165 і 212.

ко всеї ріжниці (den ganzen Unterschied macht die Regel), що в церковній мові по *ж, ц, ч, ш, щ* і мягких шелестозвуках не сьміє стояти *о*, лише *е*, а нарід не тримає ся сего правила і радше каже *о* як *е*!... Так мало був Л. приготовленим до розуміня своєї задачі, як граматика живої руської мови.

В результаті вийшла граматика, з котрої, може й справді галицькі Русини навчили ся скорописи[1]), але розумних пояснень для живої народної мови у ній найти не могли.

Йосиф Лозинський оповідає у своїй автобіографії, що читав також рукопис граматики Левицького й подав йому деякі свої замітки, з котрих він і скористав[2]); одначе, які то могли бути замітки, не відомо. Натомісць здогадую ся, що Лозинський читав уже й замітки Копітара на рукописї, бо вся його пізнійша робота аж до виданя своєї граматики має за основу отсї гадки, які висказав Копітар в замітках. З чого не скористав Левицький, з того скористав його свояк, Лозинський. Однак не забігаймо поперед!

IV.

Перша граматика і „Русков весїлє“ Йосифа Лозинського. — Замітка Копітара. — Генеза війни за азбуку у Русинів.

Граматика Йосифа Лозинського була вже 1833 готова, ще заким вийшла друком граматика Левицького. Оба молоді сьвященики очивидно були тодї вже суперниками, бо коли-б Лозинський, прочитавши граматику Левицького в рукописї, був признав її за добру, був би не брав ся сам до подібної роботи. Яка була ся перша граматика Лозинського, нам не відомо, бо її рукопис не затримав ся. Але її друкованє заповіли вже навіть Rozmaitości з 1834 р.[3])

---

[1]) Головацький пише, що Йосиф Левицький скопіював з нїмецько-росийської граматики Паппе взірцї руської скорописи і так научив молоде поколїнє руської скорописи. (Пор. Литер. сборникъ, 1885, стор. 137).

[2]) Литературный сборникъ, 1885, ст. 116.

[3]) Rozmaitości 1834, N. 13 з 29 марта, ст. 103 в дописи з Перемишля: „Imć. Ks. Lewickiego zapowiedziana Gramatyka języka ruskiego (ruteńskiego) już wytłoczoną została w drukarni tutejszej biskupiej ob. gr. Pod prasę pójdzie Gramatyka takaż Łozińskiego, oraz opisanie obchodu wesela ruskiego po rusku“.

Тимчасом ся граматика Лозинського не вийшла того року з друку, тілько аж кількanайцять літ пізнійше, — 1846 р. Історія сеї книжки — то частина історії відродженя галицької Руси і то одна з найцікавійших. Доси підношено в історіях нашої літератури передовсім етноґрафічно-історичний бік нашого відродженя в Галичині; студиї Могильницького, Левицького і особливо Лозинського показують нам науковий бік сеї справи. Сї поважні змаганя перших трох галицьких граматиків заслугують тим більшої уваги, що їх граматики були самостійні й викінчені. Граматика Павловского з 1818 р. не була навіть ґідним нарисом дійсної граматики; аж Левицький і Лозинський взяли ся до сего діла поважнійше. Особливо граматика Лозинського й сполучені з нею спори про азбуку варті великої уваги, бо вони розворушили галицьких Русинів. Заким ще вийшла Русалка Днїстрова 1837, уже Лозинський виповідженем азбучної війни збудив приспані уми. І коли зважимо, що Русалка Днїстрова в 30 их рр. 19-ого столїтя була сконфіскована й не розійшла ся більше, як у 100 примірниках, а азбучна війна завдяки Лозинському, Йос. Левицькому і Шашкевичеви стала відома усьому галицькому письменному загалови (брошура Шашкевича розійшла ся в 3000 примірниках), — то повіримо словам Лозинського в автобіоґрафії, що по його статї про заведенє польської азбуки в руській мові „Русини як би із сна обудились і до своєго самосознанія приходили“[1]). Постараю ся оповісти історию сеї азбучної війни на те, аби показати розвій гадок на руську мову і її азбуку, і на те, щоб представити справу в правдивім сьвітлї, а не односторонно, як се доси чинили ті, що в заходах Лозинського шукали польської інтриґи, н. пр. Яков Головацький[2]). Се правда, і ми то бачили передше, що львівська ґубернія, ще за Могильницького, бажала собі польської азбуки в руській мові — се бажанє повторяли Поляки майже цїле 19 столїтє — одначе саме бажанє ґубернії або колятора Лозинського, Павлїковского (сей і не мав тодї нїякого впливу на Лоз—ого), а нехай і приклад Вацлава з Олеська були б не піддали Лоз—ому гадку захвалювати Русинам латинську азбуку, коли-б не долучили ся були до того поради ріжних непольських учених, відомі Лозинському, і приклад полудневих Славян.

---

[1]) Литер. сборникъ, 1885, ст. 114 – 117.
[2]) Литер. сборникъ, 1885, ст. 20.

Рукопис граматики Лозинського читав Копітар у першій половині 1833 року. Львівська цензура дала свій дозвіл на її друк 13 липня 1833[1]). Того самого року Вацлав Залеский видав „Pieśni ludu galicyjskiego“, а Левицький тілько збирав ся друкувати свою граматику. До сих трох книжок належить Копітарова замітка в Oesterreichischer Beobachter з 8 грудня 1833, котру задля її ваги подаю дословно, випустивши оцінку книжок, які нас тут не інтересують:

„Wir fahren fort, unsern Lesern von Zeit zu Zeit einige der ausgezeichneten literarischen Erscheinungen bei den slavischen Völkern Österreichs vorzuführen: 1—6). Eine ganz besondere Auszeichnung endlich verdienen die in Lemberg 1833 erschienenen polnischen und russischen Lieder des galiz. Volkes mit instrumentierter Musik v. Carl Lipiński, gesammelt und herausgegeben von Wenzel v. Olesko. Bisher von allen andern, frühern und spätern slavischen Sammlungen dieser Gattung das würdigste Seitenstück der serbischen. Der Sammler, Herr v. Olesko, obwohl vertraut mit allen Literaturen des gebildeten Europa, gibt Hrn Wuk an gewissenhafter Treue und Liebe für seinen Gegenstand nicht nach. Auffallend ist das Verhältnis der Lyrik zur Epik in den beiden Sammlungen. Die serbische enthält einen Band lyrischer (Frauen-) Lieder und drei epischer Männer-Lieder, darunter die meisten von 300 bis 400, das längste aber von 1227 Versen, und die Fortsetzung durfte dies Verhältniss zum Vortheile der Epik eher noch steigern; während Olesko's Sammlung v. 516 S. nur 40 mit kleinen (kosakischen) Männerliedern, den bei weitem grössten Theil aber mit den lieblichsten und verschiedenartigsten Frauenliedern ausfüllt. — Sowohl die polnischen als die kleinrussischen Lieder sind mit lateinischen Lettern geschrieben, letztere zum erstenmale so, und wir wünschen und hoffen, dass die beiden angekündigten Grammatiken der von 8 Millionen gesprochenen (klein)russischen Sprache von Lewicki und Lozinski sich Hrn v. Olesko Treue auch in dieser grammatischen Rücksicht zum Muster nehmen werden. — K.[2])

---

[1]) Гл. далі в сій статї.

[2]) Сю замітку подали в польськім перекладї Rozmaitości 1833, N. 51 з 21 грудня, ст. 423 — і звідси переписав собі її Лозинський.

Ся замітка, з котрої видко, що Копітар знав граматику Лозинського, Левицького не переконала. Він питає ся здивовано в одній замітці у своїй граматиці (ст. 188): „Wie konnte H. Wacław z Oleska die ruthenischen Lieder im Buche: Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego w Lwowie 1833 mit den polnischen Buchstaben schreiben?“ Однак Лозинського ся замітка застановила, як він сам до того признає ся у своїй житєписи.

Ще з початком 1834 року він не мав гадки заводити у Русинів латинську азбуку. Він тоді ладив для цензури свій етнографічний збірник п. з. „Рускоє весїлє“ і поданєм з 15 лютого 1834 просив від цензури дозволу друкувати сей збірник. Рукопись сього збірника, писаного не латинськими, лише руськими буквами, і згаданого поданя до цензури переховує ся в бібліотеці львівського університету (1 P. 26). „Рускоє весїлє“ читав Копітар і 10 марця 1834 написав на нім замітку, яку згадує і Лозинський у своїй житєписи[1]) (найліпше потверджене, що се Копітарова замітка):

„Nota amici rei et personae. Vix poteras feliciorem materiam pro tua chrestomathia dialecti ruthenicae eligere. Sed nunc vide et revide, an ubique sermone vero ruthenico narraveris haec. Et cum revideris, vide, quae ratione typographus tibi possit obsequi. Si non poterit, auctor sum, ut objicias pedantismum cum omnibus ѡ et similibus et maneas cum popularibus, qui витъ et dicunt et, si sapiant, scribant. Necesse est, sicut Graeci scripsere, quisque suam dialectum: *μά τω διώ = μα τὼ θεώ.*

10 martii 1834.

Quid si ipsius Roma slavica appelatio sit ruthenica: римъ pro Rom? Adda et Anconae ѡ abiisse in Iakîn“.

Із сеї замітки видко передовсїм, що Лозинський вподобав ся Копітарови: він називає себе приятелем його; друге: Копітар згадує тут хрестоматию Лоз—ого, очивидно граматику його; тїшить ся, що Л. взяв собі за основу мову пісень і подає ще йому для граматики граматичну замітку про Roma — Рим; третє: порадив йому відкинути у правописи педантизм, писати так, як говорять, і друкувати вірно. Якже-ж було друкувати, коли своя руська правопись була доси власне педантична і казала доконче писати отъ або й ѡ замісць віт і т. п. А тут

[1]) Литер. сборникъ 1885, ст. 116.

же той самий Копітар тому ледви чотири місяці в Österreich. Beobachter виразно порадив піти слідом Вацлава з Олеська, значить: приняти латинську (польську) азбуку для руської мови!

Галицька цензура (K. k. galizischer Bücher-Revisionsamt) дала свій дозвіл друковати „Рускоє весіле“ — 26 марта 1834. Але Лоз. не зараз напечатав сей збірник, почекав кілька місяців; перший рукопис граматики, зладженої очивидно ще кирилицею, сховав також до слушного часу; а покищо зараз почав виконувати гадку Копітара в Галичині, почав азбучну війну. Тепер ми мусимо повірити Лоз—ому, коли він пише у своїй житєписи: „Понеже Вацлавъ изъ Олеска въ реченныхъ пѣсняхъ, а Копитаръ въ журналѣ „Oesterr. Beobachter“ совѣтовали, дабы Русины буквами латинскими писали, то почалъ я надъ тѣмъ застановляти ся, чи бы не користнѣйше для насъ было того совѣта послухати?“[1])

Се була справді перша причина до азбучної війни в Галицькій Руси. Як бачимо, передовсім Копітар повів тут рукою Лоз—ого і таким чином заважив також значно в історії нашого відродженя.

Друга причина руської війни за азбуку — то був правописний рух у полудневих Славян, відомий Лозинському, як видко з його записок[2]).

Ще Шлєцер 1802 у своїй праці про Нестора (при кінці II части, ст. 321—340) подав „Vorschlag das Russische vollkommen richtig und genau mit lateinischer Schrift auszudrücken“. Jose Voltiggi у своїм іллірийсько-італіянсько-німецькім словарі 1803 захвалював також латинську азбуку задля її красшого вигляду і для того, що ліпше впадає в очи[3]). Копітар у своїй граматиці сказав таке Росиянам: „Докладно розваживши, можна вам завидувати лише методи вашої азбуки, а не самої азбуки... Ви (Росияне) мусите признати, що звели свою азбуку на ні-нащо (missbrauchend verhunzet)“ — а дальше називає сю азбуку варварсько-грецькою і захвалює латинсько-

---

[1]) Литер. сборникъ 1885, ст. 114—117.

[2]) Про сей рух говорю далі лише о стілько, о скілько він був відомий Лоз—ому; значить відповідно до його записок я шукав у жерелах. Сама-ж істория азбучного і правописного руху у Славян така широка, що не тут місце для неї; зрештою й нема потреби подавати її докладно.

[3]) Ricsoslovnik illirickoga, italianskoga i dnimacskoga jezika, u Becsu 1803.

славянську азбуку[1]). „Коли-б нам Бог зіслав другого римського Кирила і той за прикладом грецького Кирила, як розумний Римлянин, до бездоганних 20 римських букв (яких уживають Словенці), придумав ще нових девять, подібних виглядом до римських, то одні Славяни в Европі були би такі щасливі, що мали би повну й розумну азбуку! І в тім випадку було би то щастєм для славянської літератури, що так дуже припізнила ся“[2]). І тут також у граматиці (ст. XXI) висказав Копітар бажанє: дай Боже, аби найшов ся патріот-Росиянин, що виконав би гадку Шлєцера і щоб його послухали.

Потім Антін Пухмаєр придумав латинську азбуку, спільну для всіх Славян; однак Добровский не похвалив її; сказав, що лекше навчити ся кождої славянської правописи з осібна, як отсеї Пухмаєрової всеславянської правописи. Пухмаєр радив писати н. пр. слово: den так, щоби Ілірієць читав dan, Мораван і Москаль — deń, Словак — d'oń, Поляк — dzień, а лужицький Серб — źeń[3]).

Зреформовану Вуком Караджічем, сербську правопись знав Лозинський із книжки: „Wuk's Stephanowitsch kleine serbische Grammatik, verdeutscht und mit einer Vorrede von Jacob Grimm. Leipzig und Berlin 1826. Вплив Копітара на сю реформу Караджіча відомий.

Метелко хотів також зреформувати правопись Словенців і попридумував нові букви (1825)[4]).

Шафарік[5]) висловляв також бажанє, щоб придумано якусь просту, одностайну правопись, котра причинилась би до тїснїйшої злуки Славян.

Однак найзавзятїйша суперечка за азбуку вела ся саме в той час, як Лозинський зладив свою граматику і переписував собі „Рускоє весїлє“, себто 1833 року. Illyrisches Blatt з першої половини того року повен статий у справі азбуки. Суперечка почала ся з того, що бібліотекар Zhopp виступив против нових букв, заведених Метелком у його граматиці, і сказав, що вони ані потрібні ані відповідні. Ся суперечка, відома

---

[1]) Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnthen und Steyermark. Laibach 1808, ст. 205–206.

[2]) Тутже, ст. 202.

[3]) Slovanka, Prag 1814, ст. 49.

[4]) Гл. Lehrgebäude der slovenischen Grammatik, Laibach 1825.

[5]) Geschichte der slavischen Sprache und Literatur, Ofen 1826, стор. 69.

Лозинському, могла його дуже легко навести на думку зреформувати руську правопись, чи то прийняти латинську азбуку, найбільше знану тоді галицьким Русинам.

Коли-ж Вацлав з Олеська того самого року (1833) показав, що можна друкувати руські пісні латинськими буквами, а в передмові (ст. 49) сказав, що кирилиця найбільше стоїть на перешкоді прилученю славянської лїератури до загальної европейської літератури, — до того-ж Копітар два рази звернув увагу Лозинського на те, щоб покинув педантизм, той відважив ся почати у Русинів війну за азбуку, статею в Rozmaitościach 1834, ч. 29 (в лїтї). Статя звала ся: „O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego“. Вона то розворушила галицьких Русинів подібно, як азбучний рух полудневих Славян.

V.

Перша руська війна за азбуку й правопись.

Нам у теперішніх часах не дуже потрібно й не дуже цікаво слїдити докладно за розвоєм суперечки за азбуку у галицьких Русинів. Польського абецадла ми не приймили, — остало ся руське, хоч і не кирилиця, — се справа вже полагоджена. Але для характеристики 30-их років 19-ого століття й історії нашої мови таки потрібно, хоч у головних моментах, подати докази, яких уживали наші перші галицькі вчені на оборону своїх поглядів на азбуку. Се, що нам тепер здає ся маловажним, колись захоплювало всї живі руські уми, будило з дрімоти, спонукувало думати про долю мови та народу, що говорив сею мовою. Ішла справа про самі первісні, найпильнїйші потреби мови, про її письмо, бо самої літератури (крім народних пісень) ще так як би не було. Котляревського Енеїду знали і в Галичинї (уступи з неї подає і Левицький у своїй граматиці), але тут не було такої сильної історичної традиції, як на Україні, щоб травестия Котляревського була зрозуміла спольщеній руській інтелїґенції і могла її загріти. Далеко більше вражінє на галицьких Русинів робили народні пісні; їх вагу і красу вони розуміли лекше і одушевляли ся ними. Була в тім, розуміє ся, заслуга не самих Русинів, що й вони звернули увагу на народні пісні, лише того романтично-етноґрафічного руху, що проявив ся був у цїлій

Славянщинї і досяг також Галичан. Проте все Лозинський, як побачимо, казав правду, що руської мови в ті часи ще не можна було вважати письменною мовою. В 30-их роках 19-ого століття можна було так казати, бо давнїйші памятки нашої народної літератури ще зовсїм мало були відомі.

Перша війна за азбуку мала вплив і на будучність, на витворенє галицького москвофільства й українофільства. Ті, що боронили кирилиці, чинили се з прихильности до церковно славянської мови; і вони то, в дальшім розвитку, по 30 роках дійшли гладко до гадки, що руська і росийська мова — одна; а ті, що важили ся поправляти кирилицю або й зовсїм її нехтувати, віддїлювали церковну мову від живої руської і в дальшім розвитку дали основу партиї національній, оборонцям живої народної мови. Завязки сих двох напрямків як раз почали ся в 30 рр. 19-ого століття.

Гадаючи, що тілько настає руське письменство, Лозинський бажав у самім зародку прислужити ся йому реформою, заведенєм польського абецадла, — і ми тепер по довгих роках, приглядаючи ся сему проєктови, не можемо не признати Лозинському, що він брав ся до дїла з розвагою. Не польська інтриґа була причиною сього проєкту реформи, лише бажанє добра народу, не меньше щире, як у М. Шашкевича, що не годив ся з Лозинським. Потребу реформи руської азбуки признав же й Шашкевич, бо завів у „Русалцї“ і гражданку і деякі нові букви; тим то не можна чудувати ся й Лозинському, що він споміж трох, можливих тоді, головних проєктів: затримати кирилицю, покинути кирилицю і завести гражданку, або завести латинську азбуку (на польський лад) — вибрав собі також один, і то третїй, найрадикальнїйший.

Написавши статю про заведенє абецадла до руського письменства, Лозинський питав ся єпископа Снїгурського, чи можна її надрукувати. Єпископ прочитав і казав її оголосити, щоб довідати ся, що на то люди скажуть[1]). Видко, були й у Снїгурського сумнїви що до кирилиці. Одначе Лозинському довело ся надрукувати тілько одну статю в справі письма. Була се його перша і заразом остатна друкована статя в Rozmaitościach 1834, N. 29. Три дальші статї в сїй справі, про які маємо відомість, лишили ся в рукописах[2]). Їх цензурував уже

[1]) Лит. сборникъ 1885, ст. 117.
[2]) Гл. Додатки NN. 2, 3, 4.

професор богословія, о. Венедикт Левицький, котрого поставили саме тоді цензором для руських книжок, і він то здержав усї дальші статї Лозинського[1]).

Лозинський писав у своїй першій статї так:

I.[2]) До року 1834 не було граматики руської мови; з граматики Павловского не богато можна було скористати; всї письменники писали відповідно до правил старославянської мови. Про се можна пересьвідчити ся з виїмків з літератури у граматиці о. Левицького. Читаючи сї виїмки, трудно сказати, що се чиста русчина. Тому я гадаю, що руська мова, як неписьменна, може вибирати собі таку азбуку, яка була-б їй найвідповіднїйша; така польська азбука, і то з тих причин:

1. Вже самі назви букв: аз, буки, віди і т. д. мають за богато звуків у собі і через те дитинї труднїйше їх зрозуміти, як коротші польські назви: a, be, ce, de.

2. Кирилиця має богато звуків, неоднаких з вигляду, але однаких у вимові: ѕ і з, о і ѡ, оу і ѕ, и і ѧ. Того нема в польській азбуцї.

3. Декотрі букви читають ся двояко: є звучить часом як е (тебе), часом як є (моє); и звучить часом як і (руки), часом як ї (им), а часом як и (роби).

4. Декотрі букви не мають певного значіня; н. пр. ї значить часом j (Їерѕалим, Їона), а часом і (низкїй, спасенїє).

5. По що писати ъ? В абецадлї його нема і не треба.

6. Кирилиця не має знаків на звуки: ѣ, початкового звука е (єй прийшлось би читати як єй, а не ей!); не має знаків на дз, дзь, дж, йо (krajom, через що Левицький придумав ё). Правда, що і польський не має дь, ть, рь і т. п., але можна писати d', t', r'. Наголоси довгі можна зазначувати знаком ¯: мӯка, мукӑ.

7. В кирилиці нема знаків на таке є і о, що стиснене переходить на і; в польськім абецадлї можна би собі порадити і писати méd (читай мід), кóń (читай кінь).

8. Через абецадло при відмінї іменників і дїєслів стануть і форми простїйші. Для мужеських іменників є в кирилиці дві форми відмін, одна для тих, що кінчать ся на твердий шелестозвук, а друга для тих, що на мягкий: дѕвъ, дѕва; конь, коня (dub, duba; koń, końa).

[1]) Лит. сборникъ 1885, ст. 117.

[2]) Для лїпшого перегляду нумерую статї про азбуку.

9. Латинська азбука знана у цілім сьвітї; отже вона помогла би розширеню русчини. Поляки вчились би лекше по руськи. Кирилиця то одежа мертвої мови; абецадло — живих мов.

Такі були головні арґументи Лозинського в користь абецадла. Кождий мусить признати, що вони не були необдумані: кирилиця, порівнана з абецадлом, показувала виразно свої хиби. Одначе Лозинський не осягнув своєї мети: його проєкт не вдержав ся. Хоч він на початку статї виразно казав, що навели його на думку реформи азбуки якісь давні побожні руські книжки, друковані латинськими буквами; далї збірник Залєского і обі рецензиї Копітара (імени Копітара він не подає і про замітку його на рукописи Руского весїля не згадує); хоч писав, що по змозї хоче причинити ся до розвитку руської мови і добре обдумав свою гадку, — проте доброї волї Русини у нього не признали й обурили ся на нього. Одначе се обуренє мало також свій добрий бік: воно викликало полємїку, котра розворушила Русинів.

Заким перейдем до сеї суперечки, послухаймо вперід слів сучасника, Якова Головацького, про то, яка то важна була ся війна за азбуку і якого заколоту вона наробила. Мусимо лише притім памятати, що Головацький писав сї свої записки уже в старости, 1881 року, через що дечого не памятав докладно (н. пр. істориї граматики Лозинського), а на дещо дивив ся вже не тими очима, що за молоду.

У своїх записках п. з. „Пережитое и перестраданое“ він пише так про Й. Лозинського:

„В той час (коло 1830-ого року) щораз сильнїйше зростала любов до руського письменства, і інтелїґентні люди брали дїяльну участь у питанях дня. Вацлав Залєский видав тодї збірник народних пісень: Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego, котрий я зараз запренумеровав. У передмові до свого виданя Залєский заявив просто, що галицькі Русини (nasi Rusini) повинні прилучити ся до польської лїтератури, бо Поляки зовсїм не бажають собі, щоб руські Галичани розвивали окрему лїтературу. Залєский приєднав для своєї гадки молодого сьвященика Йосифа Лозинського, котрий під дїяльним впливом свого колятора Ґвальберта Павлїковского[1]) надрукував статю

[1]) Невірно, бо Лозинський писав свою статю 1834 р., коли ще був у Радохонцях; а з Ґв. Павлїковським познайомив ся аж 1836, коли став

„O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmienictwa ruskiego". Питанє про заміну руської азбуки на польське абецадло не маловажне, воно глубоко засягло своїми наслїдками в народне житє; се було питанє про житє: бути чи не бути Руснпам у Галичинї. Коли-б Галичани в 30-их роках приняли були польське абецадло — пропала би руська індівідуальна народність, пропав би руський дух і з Галицької Руси зробилась би друга Холмщина.

„Всї передові люди повстали против затії Залєского і обурили ся на Лозинського. Зубрицький написав відповідь, але вона лишила ся в рукописї; тодішнїй капелян перемиського епископа Снїгурського Йосиф Левицький (автор галицько-руської граматики) написав польською мовою різку статю против проєкту Лозинського, в оборонї кирилиці. Епископ Іван Снїгурський нагородив автора і казав його статю надрукувати в епископській друкарнї, а редактор офіциальної львівської ґазети і надзвичайний професор польської мови і лїтератури Михалевич (Русин), з прихильности до своїх одновірців, долучив сї відбитки до всїх висиланих чисел ґазети. У той час такий поступок уважав ся дуже ризиковним і трохи чи не се було головною причиною віддаленя Михалевича від редакциї і назначеня на його місце правдивого Поляка, Яна Каміньского. Лозинський старав ся виконати свій проєкт і зладив граматику з польським абецадлом, але професор і доктор богословія Венедикт Левицький, бувши цензором руських книжок, три рази відкидав граматику Лозинського. Даремні були жалоби Лозинського, піддержувані Поляками; даремна апеляция до Відня, в центральний цензурний комітет, — раз написаний цензором Левицьким засуд: Non admittitur ad imprimendum остав ся в повній силї, хоч придворний славянський цензор Вартоломей Копітар був за латинським альфабетом. По якімсь часї Лозинський добив ся дозволу й надрукував збірник весїльних пісень: Ruskoje wesile, opysannoje czerez Łozinskoho[1]).

парохом Медики, села, що належало до Павлїковского (Пор. Лит. сборникъ, 1885, ст. 117). Сю похибку повторив і Огоновський (Ист. лит. рускои, т. II 1, ст. 141).

[2]) Тут перемішана хронольоґія і факти: перша редакция граматики Лозинського була апробована; „Рускоє весїлє" мало ще апробату Копітара; Вен. Левицький відкинув другу статю Лоз—ого в справі азбуки і дальші його статї та граматику.

„Не менше невдоволене висказував Лозинському і кружок молодих Русинів; се невдоволене знати і в листї Вагилевича до Поґодіна. А студент Маркіян Шашкевич написав статю: „Азбука і abecadło“; цензура апробувала сю статю, студенти і семинаристи склали гроші, ніслали мене в Перемишль і протягом двох тижнів статя Шашкевича, в оборонї азбуки, була надрукована й розіслана на всї сторони Галичини в 3000 примірників. Вагилевич у своїм листї до Поґодіна поважно заявляє, що „тепер ніхто (розуміє ся, з Русинів) не сумнїває ся в доконечній потребі славянської азбуки для руської мови і кождий признає її висшість над недостаточностию чужого альфабету“[1]).

Такого колоту наробив Лоз—ий своєю статею. Вагилевич каже, що се був „abecadłowy szał“[2]).

Як сказано у Головацького першу відповідь на проект Лоз—ого дав Йосиф Левицький в Rozmaitościach 1834, в осени. Яка-ж то була ся відповідь, що епископ Снїгурський аж нагородив автора за неї і казав її друкувати у своїй друкарнї? Левицький уже в своїй граматиці заявив ся против лат. азбуки, а тепер у своїй оборонї кирилиці відповів Лоз—ому неповажно і навіть образливо. Колишнї друкарнї, каже, не мали дорогих руських черенок, а хотїли мати товар для крамарів, що волочать ся по відпустах; отже робили такі наклади польськими буквами, товар поплачував, голота (gawiedź) побожна, але несьвідома руського письменства купувала побожні пісні й руські молитви. Отсе й причина уживаня польських букв, а не висшість їх супроти кирилиці. Русини здавна писали по руськи і руськими буквами. Статя кінчить ся словами: „Ми Русини повинні й далї писати так, як писали нашї прадїди. Коли-ж кому хоче ся, щоб його руські твори крамарі скоро продавали по відпустах, то може йти собі втертою дорогою; але я радив би йому писати їх відповідно до польського складу, бо коли понатягає голосозвуки павзами (—), а шелестозвуки наїжить крисками (значками), то може бути певний, що заробить на тім так, як Заблоцкий на милї“.

На се зладив Лозинський відповідь, що лишила ся в рукописї, бо цензура не пустила. Ся відповідь походить ма-

---

[1]) Литературный сборникъ издаваемый галицко-русскою Матицею, Львів 1885, ст. 20—21.

[2]) Його Grammatyka języka małoruskiego, ст. XXII.

буть ще з р. 1834, а найдалі з початку 1835 року[1]). Вона цікава тим, що тут Лоз. зазначує докладно становище руської народної мови, окреме від церковної. Що на Руси від найдавнійших часів писали руською мовою й руською азбукою, каже він, того я не перечу, але скажу і те, що ті твори мають на собі пятно церковного діялекту, відмінного від нашої руської мови. А Карамзін добре каже, що від часів принятя християнської віри ми мали дві мови, книжну й народну. Се доказують ті самі акти й письма, на котрі Левицький покликує ся. Одначе, як у Росиї Ломоносов віддїлив народну мову від церковної і першу підняв до значіня письменної мови, так і нам треба зробити. Граматики народної руської мови ми доси не мали. Так само не мали властивої літератури, бо письменники держали ся правил церковного діялєкту і через те не подали нам взірців для науки руської мови. — А що до азбуки, то Поляки також сперечали ся колись, поки вкінци згодили ся на латинські букви. Не тілько латинська азбука, але й кирилиця не вистає для кождого славянського діялєкту. Приймаючи латинські букви, ми не потребуємо доконче приймати польську правопись; можемо позаводити иньші зміни, які нам потрібні. Але через латинську азбуку руська мова сталась би приступна Европейцям, особливо Полякам. Сама кирилиця не вдержить народу. Коли-б уже Русини не згодили ся на польську азбуку, то радше нехай приймуть красшу гражданку, а не кирилицю. Біда лишень у тім, що наші друкарні не мають гражданки. Не все від прадїдів треба приймати; ми повинні поступати наперед.

Коли Л—ому не вдало ся надрукувати сю статю, він, не переконаний Левицьким, надрукував 1835 р. свій етнографічний збірник „Ruskoje wesile“ латинськими буквами, а друк граматики відложив на пізнійше.

Року 1836 видав Маркіян Шашкевич свою брошуру „Азбука і abecadło“, вимірену против проєкту Лозинського. На сю брошуру історики літератури звертали доси увагу лише побіжно тимчасом вона, як перша друкована праця Шашкевича і попередниця „Русалки дністрової“, варта більшої уваги. Уже тут зазначив Шашкевич своє становище що-до народної мови. „Що вік, иньший сьвіт!“ — каже він. —

[1]) Гл. Додаток, N. 2. Із цілої полємики я виймаю тут тілько що найважнійше. Цікавих пізнати докладнійше всї аргументи pro і contra, відсилаю до друкованих статий і до моїх Додатків.

Се глубока правда руського мудрця, взята з досьвіду. Тому кількадесять лїт нїкому із Славян було би не прийшло й на думку основувати правдиву народну лїтературу, се було би щонайменьше сьвятотатством, як се і сегодня дехто називає, — а тепер маємо збірники пісень, пословиць і народних оповідань, описи звичаїв і обичаїв і т. п. Почали уважнїйше роздивляти ся в народї, порівнювати славянські нарічія, що істнують споконвіку; почали показувати їх відношенє поміж собою, так що до їх внутрішнього духа, як і що-до зовнїшнїх їх знаків; почали глубше заглядати в мову, піднимати її до письменної і з того висновувати уваги. Се спонукало також о. Лозинського, чоловіка доброї волї, оголосити свої поради до заведеня польського абецадла до руського письменьства. Ся гадка найшла своїх прихильників: одних, що лякають ся кількагодинного труду, щоби пізнати руську азбуку; а других таких, що стоять на иньшім, нїж на чисто лїтературнім становищи“ (ст. 3—4).

А далї розбирає Шашкевич проєкт Лозинського і боронить кирилицї, якої сам, зараз на другий рік, у „Русалцї“ не ужив, тілько заступив її гражданкою. Правда, він і тут, у відповіди Лоз—ому, висловляє своє бажанє, щоб із кирилицї викинути знак ъ (так, як Лучкай зробив), не каже нїчого рішучого про однозначні звуки: ѕ і з, о і ѡ, оу і ȣ, ꙗ і ѧ; не радить, чи уживати ґ (кг), чи нї; волить сербське џ (дж), нїж польське dż — і притім стоїть на розумнім становищи, що „етимольоґія — се предмет для нечисленних філологів; а з уваги на них накидувати мілїонам народу трудности, се мабуть нерозумно“ (ст. 29). Одначе в результатї він таки боронив кирилицї і то такими доказами:

Руські книги, друковані польськими буквами, не такі старі; вони походять із часів насильного ширеня унїї (з 17 до 18 віку); врештї треба би ще їх розслїдити. Руські піснї, друковані польськими буквами, вийшли також недокладно; хто не знає руської мови, може їх читати дуже хибно. Що кирилиця стоїть, як сказав Залєский, на перешкодї прилученю славянської лїтератури до загальної маси европейської лїтератури, сього Шашкевич добре не розуміє. Він питає ся, чи до окремішньої Славянщини має ся ввести чужі звороти і способи вислову, — чи се може так розуміти (і так справдї Лоз. гадав), щоби західний Европеєць міг читати славянські писаня. І Шашкевич полємізує без найменьшої потреби з першою гадкою на тему, що лїтера-

тура кождого народу є образом його житя, його способу думаня і його душі; що-ж до другої гадки, то рад би знати, у котрого славянського народу, що уживає лат. азбуки, брати правопись, бо хоч декотрі Славяни й уживають латинки, а проте пишуть неоднаково. В тім і діло, що в лат. азбуці нема знаків на деякі славянські звуки. А тимчасом кирилиця проста (і приємна для ока в заокругленій формі, уживаній Росиянами й Сербами) і має знаки не тілько на поодинокі звуки, але навіть на цілі склади (титли). Титли се ніяка хиба кирилиці, їх можна розвязати.

Лоз. каже, що руська мова не була доси літературною; се не вірно, бо вже і в старих памятках (як н. пр. у Слові о полку Ігоревім) аж до кінця 16 століття маємо то більше то меньше народну мову. Що не було доси граматики руської мови, се ще не біда; граматика не основа письменьства: не вона має накидувати закони мові, лише сама має бути найвірнійшим образом мови. „Такої граматики очікуємо нетерпливо".

Далі подає Шашкевич букви кирилиці й доводить, що вони нічим не гірші від латинських[1]). Коли абецадлом не можна зазначити всіх польських звуків, то не здатне воно і для руської мови.

Справа азбуки і абецадла очивидно лишила деякі сумніви у Шашкевича; тай не диво, бо до якої азбуки було тоді не чіпитись, усяка мала свої хиби. Сі сумніви мучили ще перед Лозинським і Шашкевичем иньших славянських ученик; отже мусіли повстати і в наших, коли зійшла бесіда на азбуку[2]). Через те й Шашкевич тут ніби боронить кирилиці, але при тім

---

[1]) Шашкевич покликав ся навіть на Копітара, що той ніби ставить кирилицю висше від латинки. Цитат був справді неповний і через те невірний, як се потім виказав йому Лоз. (гл. Додаток N. 3 і 4).

[2]) Про правописні суперечки „руської трійці" з нагоди видання альманаха „Зоря" пише Головацький у своїх споминах таке: „На счетъ правописанія происходили долгіи споры. Я предлагалъ правописаніе Максимовича; мои сотоварищи требовали примѣненія (по мнѣнію Копитаря и Гримма, самого логическаго) сербского правописанія В. С. Караджича. Я отстоивалъ русскую азбуку и не допускалъ латинского j; наконецъ рѣшили, выкинувъ ъ и ы, писати якъ произносятъ, замѣня ô, ê буквою і, ы буквою и. Вагилевичъ, указывая на аналогію сербского языка, желалъ ввести для своихъ статей є вм. ѧ, и писати честь (часть), тєжко = чест, тяжко; но мы не согласились, и чѧсть, тѧжко остались для всѣхъ однообразно; только въ простонародныхъ пѣсняхъ оставили є". (Лит. сборникъ 1885, 12—13).

прикроює її на свій лад, щоб була догіднійша, і заразом нерішучо захвалює „приємнійшу для ока“ гражданку. Одначе становище його було остілько Русинам милійше, що він, хоч і реформував потроха, але свою давню азбуку; коли тимчасом Лозинського реформа була занадто радикальна, немила Русинам через те, що „позичена‘ від Поляків. Руська традиция противила ся тому, і се була найтяжша перепона до заведеня абецадла.

Лозинський зладив відповідь і Шашкевичеви (гл. Додаток N. 3). Я, каже, в цілій статї писав тілько про азбуку, а не про літературу; отже мав на гадці, так як і Залеский, зближене руської літератури до европейских лише за помочию азбуки. Тут мене Шашкевич не зрозумів. Я бажав би собі, щоб цілий сьвіт уживав одного письма. А зміну у нас можна завести, бо „руська мова ще не письменна; якби була письменна, то повинна би мати або правдиву граматику свою, а не граматику церковного діялекту, котрої звичайно письменники тримали ся; або хоч твори зладжені по правилу: як говорить ся, так треба писати. Але що нема ні одного ні другого, отже й нема правдивої (właściwej) літератури. До того один або два такі твори не становлять ще літератури“. Крім вимови, треба очивидно й иньших правил, бо не всюди говорять добре.

Далї боронить Лоз—ий свій відомий проект.

Коли і сеї статї Лозинському не вдало ся напечатати, написав він 1836 р. спільну відповідь Левицькому і Шашкевичеви п. з. Jeszcze raz o wprowadzeniu Abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego. Є два рукописи сеї відповіди. Перший (гл. Додаток N. 5) був в цензурі, котра казала підчеркнені місця змінити. Се була очивидно робота Венедикта Левицького. Щож таке казав він змінити? Він був найбільше невдоволений із сих місць, де Лозинський доказував Йос. Левицькому його незнанє, н. пр. що Лев. має руське і церковне нарічіє за одно. Через се й відкинув цензор перший рукопис сеї відповіди Лоз—ого.

Лозинський змінив нецензурні місця і післав новий рукопис до цензури з просьбою, пустити його. Ся просьба і сама статя захована в бібліотеці львівського університету (B. N. 608, 1 P. 33). Гл. Додаток N. 5, де подана ся статя в цілости. У просьбі жалує ся Лозинський, що йому перший рукопис заборонили „aus Anlass gewisser Persönlichkeiten“ і що не допускають його відповіди своїм противникам, особливо Ле-

вицькому, котрому позволено навіть глузуватн собі з нього і з його чести (sich über die Ehre des Unterzeichneten auf eine boshaft-witzige, ja sogar schimpfliche Weise lustig zu machen“ (гл. Додаток N. 5).

Хоч Лозинський змінив підчеркнені місця, то проте цензура знову не згодила ся на друкованє статї його, бо знайшла у нїй лише дві перші сторони змінені (місця про Йос. Левицького), а далї такі самі дошкулювання (Anzüglichkeiten), як і в першій рукописи. Ся відповідь цензора заховала ся між паперами Лоз - ого (гл. Додаток N. 5). Річ була очивидна, що Вен. Левицький просто не хотів допустити Лоз—ого до слова, хоч у кружках знайомих певно говорило ся нераз про проєкт Лоз—ого. Крил. І. Лавровський навіть переслїдував його за се[1]).

У спільній відповіди Левицькому і Шашкевичеви, до котрої Лозинський позбирав нові докази — покликує ся н. пр. на одну статю „Der Slovenen ABC-Krieg“ з 1834 р., що мала темою борбу за азбуку у полудневих Славян[2]), — він повторяє свої давні гадки про висшість абецадла від кирилиці і каже вкінцї: „Треба уживати або гражданки, бо се письмо поправнїйше і живе, або ще красше — латинсько-польського письма. Котра із сих азбук переможе, то покаже час і найкрасше полишити се часови, а тим часом можна обі уживати з більшою користию для руської мови, нїж кирилиці“. Як бачимо, Лозинський був лише завзятим противником кирилиці в живій мові, а на гражданку був би згодив ся. Тут він зовсїм ішов за Копітаром, котрому також гражданка лїпше подобала ся, як кирилиця[3]), хоч він над усе захвалював латинську азбуку.

На закінченє суперечки написав Лозинському таке: „Тепер сходжу з боєвища і, подаючи приятельську руку моїм противникам, скажу ще таку осторогу: Наша лїтература то мала дитина, котра більше потребує нїжної матери, як острого бакаларя. Всяка критика для нас передчасна, бо наслїдком її буде знеохота до писаня і задеревінє або радше стриманє нашої лїтератури, котра так спізнила ся, а тепер ледви кільчить ся. Добрий огородник не відтинає галузок, поки дерево не дістане сильнїйшого пня. Пишім перше, аби було що критикувати. Горе народови, ко-

[1]) Лит. сборникъ 1885, 117.

[2]) Ся статя була друкована в Blätter für literarische Unterhaltung 1834, N. 341, ст. 1406—1407.

[3]) Grammat. der slav. Sprache, ст. 9.

трий скорше має критиків, як письменників. Отже ми не тратьмо часу на подібні суперечки, пишім, а критику лишім тим, що крім неї не потрафлять нїчого написати. Хто не годить ся зі мною, нехай держить ся своєї гадки; се йому нїчо не пошкодить, так як не шкодить Нїмцям, що крім своїх власних (швабахських) букв, уживають так часто ще й латинських. Отже пишім, кождий по своїй думцї, а часови лишім побіду; хочби обі наші гадки не втримали ся, то наші праці не будуть безкорисні, бо лишать ся памятки для мови". (Гл. Додаток N. 5).

На тім поки-що закінчила ся перша війна у галицьких Русинів за азбуку. Ще тілько 1837 р. в Русалцї Днїстровій в рецензії на „Руское весїле" автор (мабуть Шашкевич, бо висказує ті самі гадки, що в брошурі „Азбука і абецадло"), зганив мову Лоз—ого у збірнику, а за польські букви сказав йому: „Найбільшою обманою, ба неспрощенним гріхом в сем дїлї є, що писатель, відвергши Азбуку питому рускую, приняв букви ляцькії, котрі цїло не пристають к нашому язикови. Чи годить ся безчестити сьвятиню? чи годить ся потручати сивенького старця, що ся нами від молодости нашой опікував, заступав від бури, хоронив перед жегущим огнем, придержував душу в тлїннім тїлї? — — Азбука сьвятого Кирила була нам небесною, незборимою твердею перед довершенним знидїньом, була найкріплїсчим стовпом, несхолибимою скалою, на котрій Русь сьвятая, через тілько столїтей люто печалена, крепко стояла. Є то дїва райская звіздострійна, озорена добродійною силою, що нас теплим солоденьким духом овівує; єї то чудне дїло, що ми доси Русинами" (ст. 132—133).

Таким величанєм кирилиці „Русалка Днїстровая" припечатала цїлу азбучну війну на кілька лїт. Згадуючи у старости єю війну, Лозинський писав 1876 р. про свій давнїй проєкт: „Критики не щадили своихъ острыхъ, хотя не дуже сильныхъ стрѣлъ; крыл. І. Лавровскій почалъ мене преслѣдовати, и я впрочемъ увѣрился, что опинія публична на Руси розбудилась и противъ моего мнѣнія рѣшительно высказалася. Моя статья, въ найлучшомъ намѣреніи написана, а однако безпощадно критикована, имѣла для мене, выступаючого первый разъ на поприщѣ литературномъ, болестныи, но и добрыи послѣдствія; ибо увѣрился я, что, выступаючи публично, я долженъ дѣло основно изготовити, съ изданіемъ не спѣшити ся (nonum prematur in annum), а впрочемъ на стрѣлы и напасти критиковъ сердце закалити. Тѣшило мене такожь и се, что по той

статьи Русины якъ-бы изъ сна обудилися и до своего самосознанія приходили“[1]).

Що суперечка з Лозинським навела і „руську трійцю“ на реформу правописи, нема найменьшого сумніву. Ми вже бачили у відповіди Шашкевича Лоз—ому, що він реформував кирилицю; в Русалці-ж він ужив гражданки, викинув ъ замісць ѳ, ѣ писав і; замісць ы — и, завів сербське ҷ і новий звук ў (воўк) і т. п. Се була доволї велика операция, зроблена на кирилиці, зовсім незгідна з величанем її у тій же самій книжці, в Русалці.

Тимчасом Йосиф Левицький у ті часи представляв собою прототип усіх пізнійших азбучних диктаторів, що розпинали ся за ъ і ы. Він ще 1836 р. на глум Миколї Устияновичеви, що зложив з нагоди смерти Гарасевича поезию живою мовою і реформованою правописию, плакав у своїй вірші на поетів, котрі

Појавились: въ сей часъ мажутъ
Найдавнѣйшу букву јоръ;
Иже јакъ јоры всѣ кажутъ,
Шлютъ азбуцѣ наглый моръ...[2])

І притім Левицький сам мов не добачував латинського j, яке ужив у сім віршу, через що „посилав“ кирилиці також „наглий мор...“

Взагалї гадка реформувати кирилицю, приспособити єї до живої мови, займала в першій половині 19 віку не тілько Галичан, але й Українців. Згадаємо лише Івана Котляревського, А. Павловского, Мих. Максимовича, Льва Боровиковського, Амвросія Метлинського, Артемовського-Гулака, Олекс. Корсуна і вкінці П. Кулїша, з котрих кождий то сяк то так поправляв кирилицю, а радше гражданку, котра в Росиї запанувала скорше, як у Галичині. Видко, всї, так як і Лозинський, відчували хиби кирилиці й потребу реформи правописи. Жива мова, що здобувала собі чимраз більше право, жадала сеї реформи і вкінці осягла її, хоч довго прийшло ся її ждати.

Ми можемо бути вдоволені з того, що Лоз—ому не повело ся завести лат. азбуку у галицьких Русинів, найбільше з тої причини, що вона була би нас відчужила від Українців. Ані Левицький, ані Шашкевич, ані руський цензор не звернули уваги на сей бік справи — очивидний доказ, як недалеко ся-

[1]) Литер. сборникъ 1885, 117.
[2]) Ом. Огоновскій: Исторія литер. рускоп, т. II 2, ст. 396—398.

гали тодїшнї Русини у своїх міркованях. Польське абецадло в руськім письмі було би певно в першій половинї 19-ого віку принесло і Русинам і Полякам деякий хосен, бо всї знали сї букви; одначе з уваги на полїтику Поляків супротив галицьких Русинів воно красше стало ся, що не вдало ся завести між Русинами абецадла. Пізнїйші заходи намісника Голуховского показали виразно, до якого нещастя могло довести недозрілих Русинів польське абецадло. Воно мало бути містком до польської мови...

VI.

Граматика Лозинського з 1837-ого і 1844-ого року. — Рецензия Вен. Левицького. — Протест Лозинського. — Суперечка Лозинського і Йосифа Левицького.

Саме того року, як вийшла „Русалка Днѣстровая“, Лозинський мав уже готову, перероблену з давнїйшої, граматику руської мови. Рукопис її (з 1837-ого року) заховав ся у бібліотеці львівського університету (BN. 599 — 1 P. 25). Тут є і просьба Лоз—ого до цензури (з дня 2 падолиста 1837), щоб позволила друкувати граматику. З просьби довідуємо ся, що на першу редакцию своєї граматики Лоз—ий мав дозвіл ще з 13 липня 1833 (до ч. 493), одначе не надрукував тодї її; а що з того часу неодна його гадка змінила ся, то він уважав потрібним переробити граматику і тепер хотїв би її видати. Але цензор В. Левицький написав на рукописи коротко: „635. Non admittitur ad imprimendum. 23/6 1838“ — і граматика Лоз—ого тодї не вийшла. На рукописї нема навіть знаків, через що саме не подобала ся цензорови ся граматика. Але й без того ми можемо сказати рішучо, що саме становище Лоз—ого не вподобало ся цензорови: Лоз—ий написав граматику живої руської мови, зірвавши зовсїм з традициями церковщини... Тимчасом Вен. Левицький — як оповідає про нього Головацький — хоч і був „чоловѣкъ благожелательный русскому дѣлу, но съ своими своеобразными воображеніями. Онъ порицалъ употребленіе устарѣлыхъ церковно-славянскихъ формъ, которыи отстоивалъ Стефанъ Семашъ (чиновникъ счетоводной канцеляріи), но желалъ видѣти языкъ книжный русскій съ тѣмъ, чтобы ввести нѣкоторыи потерянныи формы, н. пр. славянскій звательный

падежъ и полныи формы прилагательныхъ; ый, — ыя и (сред.) — ая“[1]).

Маючи такі погляди на руську мову, В. Левицький відкинув і перший альманах руської трійці „Зоря“ і граматику Лозинського. Можемо жалувати, що ся граматика не вийшла 1838: вона була би була найкрасшим pendant-ом до „Русалки дністрової“ і була би мала добрий впливду на розвій гадок у сучасників. Мало тепер відоме імя Лоз—ого був би певно кождий історик руської літератури згадував з поважанєм поруч імени М. Шашкевича. Але славу його знівечив обскурант-цензор, Русин В. Левицький...

Послухаймо лише, як розумно дивив ся Лозинський на руську мову і на свою задачу, як граматика сеї мови. Свої гадки про се він висловив у передмові, написаній по польськи (так само і ціла граматика написана польською мовою); звідси я й подаю деякі уступи[2]).

Руська мова сягає від середини Галичини і північної Угорщини аж по ріку Кубань. Руського народу більше як 8 міліонів (у замітці каже Л., що вже тоді числили Русинів дехто на 14 або й 15 міл., а дехто лише на 8). Подавши коротку історию Руси, Л. боронить діялєктів (против Лучкая). Хоч для ученых було-б добре, коли-б заведено одну письменну мову, спільну для всіх Славян (Л. повторяє тут гадку, повторювану нераз перед ним), але се залежить не від ученых, лише від зверхніх відносин; радше полишити се, як Копітар каже, повільному але певному поступови природи[3]). А тепер, щоб усі части наро поступали в осьвіті, треба виробляти поодинокі діялєкти, поки не стане загальною письменною мовою найдогіднійший діялєкт. З того виходить, що треба виробляти і руське нарічіє, котре значно ріжнить ся від иньших славянських нарічий. Чехів і Сербів меньше, як Русинів, а проте вони дбають про свою мову і поступили вже значно наперед; чому-ж восьмом міліонам Русинів мав би хто заборонювати се? Лозинський боронить народну мову і називає церковно-славянську мову мертвою; нема каже, потреби її воскрешати; одначе він знає, що не всі годять ся з тим. Н. пр. о. Лучкай у передмові своєї граматики виходить із становища, що кожда письменна мова ріжнить ся від мови

[1]) Лит. сборникъ 1885, ст. 13.

[2]) Передмова має дату: Medyka, dnia 21 października 1837.

[3]) Пор. Копітарову: Grammatik der slavischen Sprache, ст. XIX, 204 і 205.

простого народу; тому, на його думку, се нїчого не шкодить, що є ріжниця між церковною мовою і руською, бо простий нарід не може мати такого способу думаня, як учені; Лучкай подає за приклад мови французьку, італїянську і нїмецьку, з котрих кожда ріжнить ся від мови простого народу. Се правда, каже Лозинський на те, але з того не виходить, що, коли яке нарічіє хоче виробити ся, то повинно приняти иньше, уже вироблене. Не треба зближати нарічий до себе; нехай розвивають ся на сїй дорозї, яку собі самі визначили. Не можна Русинів долучувати і до Поляків, як собі того бажає Вацлав з Олеська, бо між польським і руським нарічієм занадто велика ріжниця. Отже коли хочемо розвивати руську мову, то до того не потрібно анї старославянської мови анї її форм; не потрібно також зближувати її до иньших мов, анї прилучувати до польської лїтератури; бо в кождім випадку втратила-б вона свою характеристику й перестала би бути нарічієм, відмінним від иньших. За те треба брати мову з уст простого народу, треба її уняти в певні й одностайні правила, щоби не все одно було говорити і писати: triska або trisga, znajemo і zname, jeho і joho і т. п., бо се провінціоналїзми. Треба її обчистити з чужих слів, коли має свої власні, н. пр. на що казати: wiency, wienc, smutyty sia, коли маємо: більше, одже, журити ся і т. д.; треба добувати богацтво її з руських пісень, пословиць і казок, а увесь материял нагинати до форм, які собі мова сама виробила і до котрих іде.

Аби мова могла розвивати ся, потребує граматики. Граматика Павловского дуже коротка і недокладна. Граматика Лучкая оперта головно на угорсько-карпатськім говорі, а врештї Лучкай держить ся граматики Добровского, бо гадає, що тепер у Карпатах говорять по старославянськи. Граматика Левицького також не зарадила сїй потребі мови; тому — каже Лоз. — відважив ся і я оголосити друком сю граматику, написану ще перед кількома лїтами. Аби було видко, як я поясняю ріжні правила, мушу сказати, з якого становища я дивлю ся на се поле славянщини.

Передовсїм не приношу нїяких правил, уже готових для руської мови, як то робили ті, що нагинали її до правил старославянської мови; я подаю лише такі правила, які знайшов у самій мові, які собі мова сама визначила.

Подруге: граматика руської мови повинна показати сї її прикмети, якими вона ріжнить ся від иньших нарічий — се її

характеристика. Так н. пр. коли я буду писати отъ замість wid (гадка Копітара), то кождий скаже, що се по старославянськи або по росийськи, а не по руськи. Дотеперішні письменники, з прихильности до церковного нарічія, хотїли як раз затерти сї прикмети руської мови. Задача граматики — навчити добре розуміти мову, говорити нею і писати. Тому перше правило таке: треба так писати, як загально говорять.

Вкінцї не покликую ся також на нїяку руську лїтературу, бо хоч маємо старі памятки, то вони всї мають форми старославянщини; а пізнїйші твори спольщені. Граматика повинна-б покликувати ся на клясичні твори, а ми таких не маємо. Отже я уважаю руську мову ще неписьменною, що жиє лише в устах народу, і так її треба брати; бо скорше розвине ся проста мова, уложена у свої граматичні правила, нїж мова, що мучить ся в чужих формах і граматиках. Поки що Лозинський признає материялом для себе лише народні пісні, пословиці, казки.

Вкінцї висловляє переконанє (за Копітаром), що граматики лише з часом і через частїйше оброблюванє стають що-раз лїпші[1]) — і дякує свому коляторови Ґвальбертови Павлїковському за те, що позволив йому користати зі своєї богатої бібліотеки. Жалує лише, що не читав розправи Калайдовича про малоруське нарічія (в I томі праць московського товариства 1820)[2]), бо не міг її роздобути. —

Не повела ся Лоз—ому також проба з руcько-нїмецькою граматикою. В р. 1840 краєва ґубернія розписала нагороду

---

[1]) Копітара Grammatik, ст. 149.

[2]) Лозинський користав з таких праць до своєї граматики.

Abhandlungen der böhm. Gesellschaft 1791. (Тут є статї Добровского).

P. I. Schaffarik: Geschichte der slav. Sprache u. Literatur, Ofen 1826.

P. Bułharin: Rossyja pod historycznym, statyst., geograf. i liter. względem.

P. I. Schaffarik: Slovanske starožitnosti, 1837.

Н. М. Карамзинъ: Исторія государства россійскаго, 1818.

Востоков (Лоз. не називає його праці — мабуть його граматика).

M. Lutskay: Grammatica slavo-ruthena, Budae 1830.

Копітар: Grammatik der slav. Sprache, Laibach 1808.

Копітар: Glagolita Cloziana, 1836.

Могильницький: Rozprawa o języku ruskim.

Slovanka; Münchener allg. Literaturztg. 1819 і ин.

300 зр. за написанє руcько-нїмецькоï граматики на взір чесько- і країнсько-нїмецькоï. Консистория завізвала і Лозинського взяти участь у конкурсї. Копітар прислав такі граматики, що мали бути взірцем, І. Лавровському, Йосифови Левицькому і Лозинському. Чесько-нїмецьку граматику прислав Лоз—ому Вячеслав Ганка з Праги. Лозинський написав граматику, але нагороду дістав не він, лише Йосиф Левицький. Консисторський референт Гр. Гинилевич висказав ся про працю Лоз—ого зневажливо: „Das Bemühen des H. Łoziński, auch Etwas zu leisten, ist lobenswert". Довідав ся про се Лоз—ий і запротестував до Studienhofkomission, а приватно написав і до Копітара. Копітар відповів йому: „Ich kann Ihnen nicht helfen, weil ich bei der Studienhofkomission wegen meiner Freimüthigkeit nicht beliebt bin; alles hängt von Ihrem Bischofe ab". Лоз—ий оповідає у своїй житєписи, звідки і взятий сей уступ, що мав богато неприємностий через сю граматику, бо уряд хотів знати, хто виявив йому урядову тайну (рецензию Гинилевича)[1]).

Рукопис сеї граматики не затримав ся.

Потім, як цензура відкинула граматику руської мови Лозинського (в другій редакциї), він цїлих шість років держав її у себе. Аж з початком 1844-ого року післав її знову до цензури. Передмова в сій рукописи підписана датою: Медика, 1 сїчня 1844. Рукопис сеї третьої редакциї граматики є в бібліотецї львівського університету (B. N. 600, 1 P. 26). Він був у цензурі, як видко із заміток і знаків цензора. Із сих заміток ми тепер хоч можемо пізнати, чого собі цензор бажав. Він був прихильником церковно-славянської мови і через те ніяк не міг погодити ся з Лозинським. Дві замітки покажуть нам се його становище.

В уступі „Ogólne uwagi nad językiem ruskim" сказав Лозинський в однім місци: „Przeciw wpływowi języka polskiego ochraniało go (руське нарічіе) wprawdzie cokolwiek narzecze cerkiewne, lecz mógłże język martwy i tylko czasami, bo tylko z cerkwi słyszany, utrzymać go w czystości?" — Цензор перечеркнув слова martwy і tylko і дописав від себе: „Czyliż żadne słowo w cerkiewnym języku będące nie przychodzi w małoruskim albo innych sławiańskich językach narodowych? cy tak istotnie? a polskie: zaiste cyż nie z cerkiew-

[1]) Литер. сборникъ 1885, ст. 117—119.

nego истинно? precz od прочій, seim od соимъ, swita od совѣтъ і т. д. В иньшім же місци (на ст. XXXIII) порадив коротко і рішучо: „A zatem lepiej wziąć ucieczkę do starosławiańskiego, jak gdzie indzie".

Виходячи з такого становища, цензор посчеркав у передмові Лозинського історию Руси і з особлившим завзятєм боронив церковно-славянської мови. „Dawność, dlatego, że jest dawnością, zostanie niewzruszoną" — се його замітка, котра сьвідчить ще раз, який темний чоловік цензурував руські книжки. На його думку церковно-славянська мова не була мертва; народна руська мова найблизша до неї; правила церковно-славянської граматики важні і для живої руської мови; форм українських не треба брати під увагу і про реформу азбуки не треба й гадати — цілий уступ Лоз—ого про азбуку цензор перечеркнув. Таким способом він просто нівечив самі основи праці Лоз—ого.

Нічого дивного, що Лозинському вкінці не стало терпливости і він 30 падолиста 1844 написав рекурс до найвисшої цензури у Відни. Брульон сього рекурсу заховав ся між паперами Лоз—ого (гл. Додаток N. 6) і ми в нім маємо важний документ для історії розвитку руської мови в Галичині.

Рекурс Лоз—ого був такий, якого-б ми і сподівали ся по дотеперішній його діяльности. Він боронив рішучо народної мови і свого становища наукового. Коротка історія Руси в граматиці, казав він, потрібна тому, що вона поясняє і історию мови, показує ті обставини, серед яких розвивала ся теперішня мова. Вона потрібна тим більше, що в Галичині історий Бантиш-Каменського і Маркевича не знають. Старославянська мова мертва, бо нею тепер не говорить нїякий живий нарід. Иньша річ, що в усіх славянських діялєктах, отже і в старославянськім, находить ся часто той самий к о р і н ь слова. Я написав граматику ж и в о ї н а р о д н о ї мови, котрій не можна накидувати старославянських форм. Наводжу в нім і українські форми, бо я писав граматику цілого малоруського діялєкту, а не самого галицького. Правила старослав. граматики не обовязують живу руську народну мову, котра має свої власні правила. Держати ся у всім старини — годі; треба поступати наперед. Що-до азбуки то я мав право подати всі три азбуки (кирилицю, гражданку і абецадло), бо всі вони уживають ся. Не я завів латинську азбуку, її давно вже уживали. Не можна менї підсувати якісь тайні думки, коли їх у мене самого нема.

Сей рекурс мав успіх: граматика Лозинського вийшла з незміненою передмовою 1846 в Перемишли п. з. Grammatyka języka ruskiego (małoruskiego), napisana przez ks. Józefa Łozińskiego (сторін XLШ+129). Цілих тринайцять літ минуло від першої редакції, заким вона вийшла вкінці з друку. Правда, праця Лоз—ого на тім не втратила, бо він усе доповняв її, одначе утратили на тім Русини 30-их років, котрі не мали иньшої граматики, лише невдатну Левицького.

Друкована граматика Лоз-ого мало чим ріжнить ся від рукопису з 1837 р. Очивидно вона повнїйша, подекуди поправлена, але основні погляди в нїй: на історию народу, на відносини руської мови до церковної, на діялєкти, на азбуку і т. и. ті самі, які ми вже пізнали. В книжці ужита в парадіґмах кирилиця (без ѳ і ще з деякими змінами), очивидно лише тому, що перемиська друкарня не мала гражданки. Інтересно, що Лоз. не ужив тут латинки.

Переглядаючи оттак історию граматики Лозинського, ми бачимо виразно, як борба за азбуку зміняла ся на борбу за мови: живу народну і церковно-славянську. Хоч Лозинський нїде не сказав, що бажає собі загибели руської мови, не могли йому противники абецадла забути його проєкт і довго випоминали йому се. Саме у той час, як Лоз. клопотав ся з граматикою, у варшавській Денници 1843 (зошит за марець і цьвітень) помістив Йосиф Левицький статю п. з. „Доля галицко-русскаго языка“[1]). В сій статї сказано між иньшим, що Лоз. хотїв прославити ся знищенєм руської азбуки, сього дорогого скарбу, якого навіть єзуіти не могли Русинам забрати. Але „der ehrwürdige Vater Ioseph Lewicki riss dem Verführer die Hörner ab und gab es nicht zu, dass man aus reinem Neide den Galiziern auch noch den Charakter der russischen Nationalität nehme!...“ Крім того Лев. сказав, що Лоз. своє Ruskoje wesile виписав з ріжних авторів; а про Івана Могильницького написав, що він просто для зиску видавав ріжні книжки. Лозинський відповів на сю статю в часописи Йордана 1845 (IV зошит) і виказав авторови його похибки. Тут він про себе сказав, що зовсїм не нївечив кирилиці; він же лишав її для церковно-славянської мови; лише для живої мови бажав иньшої азбуки. Тай яким способом, питав ся він, може залежати характер народу від

[1]) Сю статю подали 1844 в перекладї Jahrbücher für slav. Literatur Йордана. Звідси взятий з повисший цитат.

букв?... Про своє-ж „Ruskoje wesile“ сказав, що в сім збірнику є понад 180 пісень, ним самим зібраних, не рахуючи його варіянтів. Крім того він сам описав усі церемонії весільні. Могильницький не видавав книжок для зиску: яко шкільний інспектор дієцезиї він був, так сказати-б, уже своїм урядом спонуканий дбати про книжки шкільні. А своєї граматики не видав лише тому, що помер. Цілий свій маєток записав він на добрі цїли, особливо на сироти.

Лозинський, котрий сам підписав ся Haličer-Russe, здогадував ся, що се таки Йосиф Левицький його зачіпив; докоряє йому навіть його дрантивими перекладами.

VII.

Віденсько-перемиський кружок учених.

Коли-б ми тепер схотїли коротко означити наукове становище згаданих попереду граматиків, то прийшлось би сказати, що Могильницький, Лучкай і Йосиф Левицький ішли за Добровским; а Лозинський, Шашкевич, Головацький і Вагилевич за Копітаром. Як раз Добровский висловив гадку, яку потім повторяли декотрі наші граматики, що є ріжниця межи простонародною мовою а книжною; що діялєкти добрі як материял для словарів, а не для шкіл і для науки. Добровский подавав за приклад книжну нїмецьку мову, спільну для всїх Нїмцїв, і діялєкти нїмецькі інтересні хиба для лїнґвіста. Навпаки Копітар був одушевленим прихильником діялєктів і тїшив ся всякою книжкою, що сьвідчила про житє якогось діялєкту[1]).

Гадка Добровского повторена у працях Могильницького, Лучкая і Й. Левицького, очивидно з їх модифікациями. Вони вважали церковно-славянську мову материю руської мови й хотїли зблизити сї мови до себе; Лучкай думав навіть, що в його часи в Угорській Руси говорили по церковно-славянськи. Одначе притім усї вони не брали мов росийської і руської за одну.

Сї три граматики: Могильницький, Лучкай і Левицький — се, так сказати-б, найстарша школа граматична у прикарпатській Руси. З них перший Могильницький, був автодідакт, але праці Добровского і иньших славянських учених були йому

[1]) Briefwechsel zwischen Dobrovsky und Kopitar, XXї.

відомі. Перші його праці: 1 „Наука христіянская по ряду катихизма нормалнаго къ ползѣ дѣтей парафіальныхъ“ (друк. в Будинї 1815), — 2 „Букварь словено-русскаго языка“ (друк. в Будинї 1816, иньші виданя з років 1817, 1819, 1826, 1827), — 3. „Катихизисъ малый для оучилищъ парафіалныхъ“ (Львів 1817), — 4. „Повинности подданыхъ ку ихъ монарсѣ во оупотребленіе оучилищъ парафіалныхъ“ (Львів 1817, друге вид. 1827) і 5. „Правила школная“ 1817[1]) — сї всї праці Могильницького, зладжені ним ще в Перемишли, сьвідчать, що він робив ріжницю поміж мовою просто-народною, а книжною, так як се радив Добровский, і намагав ся писати якоюсь „славено-русскою мовою“. В ті часи й Копітар, хоч і навчав Могильницького в оцїнцї його „Науки христіянскої“, що церковно-славянська і народна руська мова не одна і та сама, та проте не вважав себе компетентним оцїнювати працю Мог—ого з боку мови. Він тілько теоретично рішав справу, а Русинови лишав оцїнку, котра руська мова справдї його матїрна мова. Могильницький рішив сю справу так, що богато переймав із церковно-славянської мови, бо думав, що ся мова зрозуміла Русинам; він із неї і народної мови виробляв книжну мову. Притім в теорії він годив ся з Копітаром.

Так то в Перемишли почала ся наукова праця галицьких Русинів і Перемишль ми мусимо вважати першим просьвітним осередком в історії відродженя Галицької Руси. Особливо, відколи епископом перемиським став Снїгурський (1818), Перемишль набирає значіня, як осередок праці кількох дїяльних Русинів. Снїгурський учив ся у Відни від 1804 року; від 1808 р. був сотрудником при віденській церкві сьв. Варвари, а від 1813—1818 парохом сеї церкви[2]). У Відни познайомив ся він з Копітаром; пізнїйше сї оба мужі нераз переписували ся між собою. Очивидно лише з Відня виніс Снїгурський той научний інтерес, який бачимо в його дїяльности, у Перемишли.

До церкви сьв. Варвари заходили в часи Снїгурського і потім часто ріжні Славяни, через те й парох сеї церкви мав нагоду познайомити ся з ними. Тут у церкві збирали ся любителї славянського богослуженя, Русини і не-Русини; приходив сюди і Копітар, як побачимо потім з одної його замітки. Із житя

[1]) Йосиф Левицький у варшавській „Денници“ 1843 (зошити з[a] март і квітень) сьвідчить, що се праці Могильницького.

[2]) Йос. Ловинський: „Житье Іоанна Снѣгурского“, 1851 р., стор. 10 і дд.

о. Петра Паславського, що був від р. 1818 сотрудником, а від 1835 до 1846 р. парохом церкви св. Варвари, знаємо, що у нього сходили ся часто не лише приїзжі Галичани, Русини й Поляки, але й иньші Славяни. Дїдицький оповідає, що „також знамениті Славяни, як Копітар, Вук Караджіч, Коляр, Людевит Гай були його добрими знайомими і приятелями". Що Копітар його знав дїйсно, бачимо з його згадки (див. зараз низше). Заходив до Паславського і Йосиф Левицький і навіть користав із його короткої граматики руської мови, написаної ще перед 1820 р.[1]). Видко, що, попавши між славянських учених, і Паславський, чоловік нїкому невідомий з наукової дїяльности, займав ся граматикою.

Михайло Лучкай був у 30-их роках двірським капеляном інфанта Бурбоньского, князя Лукки, у Відни, колись кандидата на грецький престіл. Сей князь любив славянське богослуженє і до нього то очивидно належить замітка Копітара: „Princeps Lucae hic ad S. Barbaram semper corrigit Paslauium ne canat v viki vikov, sed vjeki vjekov". (Гл. Додаток N. 1). В кружку князя Лукки очивидно вели ся також граматичні суперечки, які не остали ся без слїду і в працї Лучкая. Щоб узяти для прикладу таки сей самий звук ѣ, поправлюваний князем на є. Лучкай, хоч знає, що Русини його читають, як довге *і*, прото каже: „Intentio mea non est, uberius discutere, quaenam pronunciandi ratio optima sit?... nam etiamsi quis genuinam expressionem in ipsius Cyrilli ore vigentem manifeste demonstraret, ideo in usu receptum sonum non amplius reformaret. Videtur triplex **і** apud veteres Slavos in usu fuisse, **і** acutum, seu cum accentu, **і** crassum, seu profundum, et **і** medium"[2]). Йосиф Левицький, що обертав ся у тім же віденськім кружку, так само не знає сказати нїчого певного про звук ѣ і радить читати його, як је (руське тѣло переписує польськими буквами tieło), що йому Копітар і виткнув, як помилку.

Сей самий італїянський князь Лукки дав пізнїйше грошї на виданє руської книжки „Вѣнок на обжинки" 1846 р, виданої Іваном Головацьким. Князь Лукки опікував ся Ів. Головацьким, через те сей і присьвятив князеви свій збірник[3]).

---

[1]) Дїдицький: „Мих. Качковскій и соврем. гал. русская литература", 1876, ст. 80.

[2]) Grammatica slavo ruth., 4—5. — Заслуга Лучкая і в тім, що він 1831 у Будапештї видав перші руські проповіди.

[3]) Литер. сборникъ 1885, ст. 38—39.

Йосиф Левицький оповідає сам про себе, що вчив ся у Відни на філософії і теології і 1820 р. почав займати ся руською мовою і літературою[1]). Його перші вірші-переклади, друковані у Відни 1822 р., як н. пр. „Домоболіе проклятыхъ“ (Das Heimweh der Verbannten), свідчать про його неясні погляди на руську мову. Він знав ся очивидно також з Копітаром, переписував ся потім з ним, перейняв від нього теоретичний погляд на руську мову, але на ділі дбав потім про книжну мову, так як і Могильницький. Отсей самий Йос. Левицький стає потім капеляном Снігурського, друкує в Перемишли свою граматику і відповідь Лозинському у справі азбуки. Снігурський інтересує ся його працею, сам каже друкувати його статю про азбуку.

Коло Снігурського обертав ся якийсь час і Йосиф Лозинський. Він учив ся в Перемишли. Тут він укінчив головну школу, ґімназию, філософію і три літа богословія. Аж на четвертий рік поїхав до Львова і скінчив студиї 1830 р. „Приїзжаючи із шкіл до дому на Великдень, — оповідає Л. у своїй автобіографії[2]) — я приглядав ся забавам сільської молодіжи на гаїлках і полюбив ігри і людові пісні, а по скінчених студиях, живучи при родичах, почав я їх списувати; вони були потім друковані в книзі „Зоря галицкая, яко альбумъ на г. 1860“. Ще ґімназистом, буваючи дома на сьвятах і шкільних вакациях, любив я читати „Rozmaitości“, додаток до ґазети львівської, котрі мойому батькови посилав дїдич ґр. Йосиф Гумницкий до читаня, і я виписував із них усї поезиї, які лише менї сподобали ся, — з них зложила ся спора книжечка. На третім роцї богословія мав я нагоду читати церковну історию, переложену з латинських скриптів, з яких нас учили, на росийську мову і познайомив ся троха із сею мовою. На четвертім роцї богословія (отже у Львові) читав я граматику словенську Мразовича[3]) і Й. Добровского: Institutiones linguae slavicae veteris dialecti (1822) і тодї вже полюбив я читати книги про славянські нарічія або народи. Того-ж року ходив я на виклади польської мови і літератури; особливо граматичні правила, викладані основно Ник. Михалевичем, дуже мене займали і я зро-

[1]) „Денница“ 1843, зошит за март.

[2]) Литер. сборникъ 1885, ст. 114—115.

[3]) Граматика Авраама Мразовича вийшла в Будинї 1821 п. з. „Руководство къ славенскому краснорѣчію во оупотребленіе любителей славенскаго языка“.

бив з них публичний іспит із визначним успіхом. Сї відомости розбудили в менї любов до граматичних дослїдів, а пізнїйше придали ся менї при укладаню граматики нїмецької мови. Із польської лїтератури я зробив лише приватний іспит з першою клясою".

Згаданий повисше Михалевич був Русин з роду; крім того, що займав професуру польської мови і лїтератури у львівськім унїверситетї, він був ще редактором офіцияльної ґазети львівської і додатку „Rozmaitości". На скілько-ж цїкавила його руська мова, се ми бачимо з того, що приймав статї Лозинського і Левицького у справі азбуки, що — як каже Головацький[1]) — було в ті часи дуже ризиковним дїлом (особливо приняти статї Левицького) і мабуть було головною причиною усуненя Михалевича від редакциї.

В р. 1831 Лозинський став сьвященником. Цїлу пресвитерську практику відбував він у Перемишли під боком Снїгурського у сам час холєри. Капеляном Снїгурського був тодї Йосиф Левицький, свояк Лозинського. Коли-ж зі страху перед холєрою, від котрої помер тодї й Іван Могильницький, Йосиф Левицький виїхав з Перемишля, Лозинський заступав місце капеляна і порядкував бібліотеку, що лишила ся по Могильницькім. Як бачимо, обставини складали ся так, що і Левицький і Лозинський могли черпати відомости із того самого жерела, що і Могильницький. Є навіть відомість, що Левицький користав із рукописної граматики Могильницького[2]), — о скілько, не можна сказати, не порівнавши їх граматик.

Снїгурський потім був прихильним до Лозинського і коли той став завідателем в Радохонцях коло Перемишля (1832), позичав йому богато книжок із своєї бібліотеки і сим заохочував його до лїтературних праць. Лоз—ий і називає Снїгурського своїм покровителем на лїтературнім поли. Проби етноґрафічні, особливо збірник Залєского, навели й його на думку збирати народні пісні, а цїкавість до лїнґвістики, розбуджена ще у Львові Михалевичем, спонукала його написати граматику руської мови (1833)[3]).

---

[1]) Лит. сборникъ 1885, 20.

[2]) Ол. Барвінський: Огляд народної лїтер. укр. рускої до 60-их років. Львів, 1898, ст. LVII. Не знаю, звідки взята ся відомість.

[3]) Литер. сборникъ 1885, ст. 116 і 120.

Від 1836 р. аж до 1848 мав Лозинський нагоду користати з бібліотеки свого колятора Павліковского; ся бібліотека, видко, не мало стала в пригоді Лоз—ому, коли він, між иньшим і за дозвіл користати з неї, присьвятив Павліковскому свою граматику. Ся бібліотека була особливо богата славянськими книгами і журналами; сам же Павліковский був осьвіченим чоловіком[1]). Таким способом і Лозинський через свої зносини з бувшими віденськими учениками і через бібліотеки не лишав ся позаду людий, що вчили ся в ліпших обставинах, як він. Навіть можна сказати, що хоч він не знав ся особисто з Копітаром, то був найвірнійшим учеником його між галицькими Русинами. Богато місць у його граматиці нагадує Копітарову граматику; саміж основні погляди на задачі граматики взяті живцем від Копітара.

Кружок названих попереду людий (його-б можна з певним правом назвати віденсько-перемиським кружком) перший почав працю коло відродженя галицької Руси і приготовив сей ґрунт, на котрім потім сьмілійше виступив львівський кружок (руська трійця). Істория львівського кружка більше відома і тому її поминаю. Одно тілько піднесу: зносини його з росийськими ученими, чого у перемиського кружка ми не бачили. Сї зносини вводять помалу у галицьку Русь гадку нову: замісць зближати руську мову до церковної повстає гадка зближати її до росийської, приймає ся слово Russe, russisch замісць Ruthene, ruthenisch; Вагилевич намагає ся вже писати по росийськи листи до Погодіна і свою граматику ладить на основі росийських граматик, Греча і Востокова[2]). Головацький так само пробує писати по росийськи.

Хоч сей львівський кружок у самих початках своєї дїяльности мав темних наставників і цензорів, самих майже прихильників церковщини, одначе бібліотека ім. Оссолинських навчала його инакше й ліпше; а гадка звернена і по той бік Збруча доводила його помаленьки до пізнаня українських творів. З того боку і Лозинський не оставав ся позаду, стараючись для своєї граматики пізнати що найважнійше з тодішньої української літератури. Із його записок видно, що він знав праці Котляревського (Наталку Полтавку і Москаля-чарівника), збір-

[1]) ibidem, 117.

[2]) Пор. Grammatyka języka małoruskiego w Galicii, ułożona przez Jana Wagilewicza. Lwow, 1845, ст. XXII.

ники пісень Максимовича (є цілий зошит пісень, переписаний Лозинським із збірника Максимовича), Лукашевича і Срезневського, історию Бантиш-Каменського, повісти Квітки, приказки Гребінки, Переяславську ніч і Вітку Єремії Галки, Чари — Тополі, оповіданє Хоми Куприєнка і „Сніпъ“ Корсуна.

Тимчасом, як галицько-руські вчені, полишені на свої власні сили, ішли оттак або старими дорогами або шукали нових доріг, незрівнаний Копітар памятав про Русинів і хотів 1843 наново утворити грецько-руську коллєтію в Римі, а в ній катедру для славянської мови. Сам хотів спершу учити і виховати собі наслїдника. Все приготовив; тимчасом руські питомці, котрих він ждав, не приїздили, — цілий проєкт не повів ся і Копітар вернув до Відня. Небавом (1844) він і помер[1]). Катедра така, якої він собі бажав, повстала кілька лїт пізнїйше (1848) у Львові, але попала ся в руки не досить приготовленого чоловіка.

Члени львівського кружка, Головацький і Вагилевич, не довго стояли на становищи „Русалки Днїстрової“. Вагилевич у своїй граматиці, а Головацькнй у своїх унїверситетських викладах завернули на стару дорогу, вказану Могильницьким, Лучкаєм і Йос. Левицьким. „Книжна“ мова мусїла на їх думку бути иньша, як народна; отже складали її зі старої і живої мови, кождий на свій лад.

В сїчни 1849-ого року читав Головацькнй у львівськім унїверситетї свої „Три вступительнїи преподаванія о рускбй словесности“. Сорок років минуло, як у тім унїверситетї нїхто з катедри не відзивав ся по руськи. Тепер був тут окремий професор руської словесности, член колишньої „руської трійцї“, видавець „Русалки Днїстрової“. Та вже у нього не було того молодечого ентузиязму до народної мови, що давнїйше; холодний „учений“ розум скоренько звів його на давню дорогу; уже в 1851-ім роцї, пишучи про митрополита Руси Іларіона, він ужив мови не меньше старосьвітської, як мова того самого Іларіона, про котрого писав.

Почала ся у Русинів боротьба за мову. Лозинський боронив народної мови ще кілька лїт, вірний своїй старій засадї. Прийшли 60-ті роки, наступила кріза в гадках галицьких Русинів. Прихильники церковно-славянської мови заявили себе

[1]) Neue Briefe von Dobrovsky, Kopitar... Berlin 1897, стор. 350—351.

одним народом з росийським; при них лишив ся і Лозинський, хоч по росийськи він ніколи не писав. А прихильники народної мови мусїли наново видобувати на верх давні аґументи в оборонї своїх думок. Слїдячи розвій сих гадок у галицьких Русинів, історик руської мови може справді, „схопивши голову у руки“, дивувати ся, чому так довго не приходив „апостол правди і науки...“

Чернівцї 22/X 1902.

Др. О. Маковей.

Три галицькі граматики.

ДОДАТКИ.

I.

Виписки з рукопису Йосифа Левицького

п. з. „Versuch einer Grammatik der russinischen (ruthenischen) oder kleinrussischen Sprache in Galizien 1831“.

Бібліотека львівського університету B. N. 602, 1 P. 28.

VORREDE.

Сторона I. Der östliche Theil der Karpathen (Бескидъ) und die Ebenen zwischen den Flüssen San (Сянъ), Wiar (Вигоръ), Dniester (Днѣстеръ), Bug (Бугъ), Boh (Богъ), Dnieper (Днѣпръ), Przypiec (Припецъ) werden von einem slavischen Stamme, der sich in seiner Muttersprache Russin (Ruski, Рускій), das Land aber selbst Ruś (Русь) nennt, bewohnt.

Ст. II і III. Левицький вичисляє імена руських князїв: Ярослав, Ярополк і т. д.

Ст. III і дд. Левицький оповідає, як по смерти Болеслава Тройденовича Казимир Великий напав на Червону Русь. Русини бороли ся завзято за вітчину, віру і мову, але вкінци знемогли ся й піддали ся. Поляки забрали й иньші землї і поневолили руський нарід. (Сей довший уступ Копітар перечеркнув).

Замітки Копітара.

Sed hoc et reliqui habent utrumque, nam Росія et Росіянинъ nonnisi doctae sunt nugae. Germanice non inepte fortasse distinguas russisch pro російски, reussisch pro vestro.

Quid sola nomina juvant. Saltim Romani gesta, qui Graecos servavit, merentur mentionem.

(Nach dem Tode Bolesław Trojdenowicz 1336) kam an Kazimir den Grossen, König der Polen, nicht nur Rothrussland, sondern alle reussischen Länder zu beiden Seiten des Dnieperstroms. Die Macht der Polen war damals in immer steigender Zu-

Ст. VI. Die russinische Nazion besass keine öffentliche Anstalten, in welchen die Wissenschaften in der russinischen Sprache vorgetragen wurden.

Ст. XI. Левицький говорить, як 1808 застановлено руські виклади у львівськім університеті: zum grössten Leide für die Nazion geschah, wodurch der Verfall der Sprache noch mehr herbeygeführt wurde*); [diesen einzigen Anhaltspunkt verloren, können die Russinen in Galizien nicht mehr zu einer öffentlichen Lehranstalt gelangen. Dieser Verlust ist um desto fühlbarer, da jetzt die Meisten absolvirten Theologen, nach der lateinischen und deutschen Art ausgebildet, die zu Weihen gelangen, kaum öffentlich zur Erbauung des Volkes in den Kirchen zu lesen vermögen. Was soll man von den Kenntnissen der älteren Literatur (Kirchensprache)? was von der Volkssprache sagen?]

Ст. XVII. Die Litteretur dieser (russinischen) Nazion war in X—XV Jahrhunderten mit der Litteratur der Hoch-Russen die nähmliche. Beide Stämme bedienten sich in der Schrift der jetzt so genannten Kirchensprache und jeder trachtete nach der angenomenen Grammatik und Wörterbildung, theils grichiesche Werke zu übersetzen, theils im Originale am meisten in Prosa religiösen Inhaltes zu schreiben.

Ст. XIX. Als aber die Gelehrten jenes (XVII) Jahrhunderts unter dem nahme; natürlich, dass dem herrscheiden Volke sich allmülig auch die Reussen immermehr asssimilirten.

Sed eo tempore nec polonice docebant!

Уступ [ ] Копітар перечеркнув і дописав до того місця, де*): indem die so abgeschaffte Anstalt durch keine andere, aequivalente, ersetzt wurde; denn zugegeben, dass ein Theolog der lateinischen Bildung nicht entbehren könne, so hätten die Russinen doch, nach dem Beispiele anderer Lehrrnstalten in Österreich, zur sprachlichen Bildung des russinischen Klerus, 1) eine russinische Sprachkanzel an der Theologie und 2) selbst die Pastoraltheologie unmittelbar in der Muttersprache, beibehalten können und wollen!

Haec sat male dicis. Si veteri slavica utebantur, carebant literatura dialecti suae; ita plane, ut Russi usque ad Petrum I; poteras dicere, hanc veterem, invitis illis, fuisse mixtam dialecto materna, ob ignorantiam scriptorum, sicut et apud Serbos, aut latinam germanica medio aevo: levaverunt seditionem, quae carmula dicitur (ist крамола).

Volke die gelehrte Büchersprache, ungeachtet aller Bemühungen, nicht einführen konnten (was durch öfientliche Schulen leicht erreicht worden wäre), fingen verschiedene Schriftsteller sich mehr dem Volksdialecte jener Gegend zu akomodieren, in welcher sie schrieben.

Ст. XXII. вичисляє декотрі працї Йоанїкія Ґалятовского і Антона Радивиловского.

Ст. XXVII — XXX. Der Hauptgrundsatz, der mich bei der Verfassung dieses Versuches leitete, war der Volksgebrauch, welcher durch gesunde Kritik, von dem, was durch mehrere Jahrhunderte in einigen Gegenden polonisirt wurde, wohl zu unterscheiden ist. In der Bearbeitung dieses Versuches konnte ich mich keineswegs nach den schon exestierenden mehr oder weniger in diesem Dialecte geschriebenen Büchern richten, weil die Schriftsteller keine allgemeine Grammatik beobachteten, sondern jeder nach seinem Gutdünken handelte. In allen Theilen der Grammatik trachtete ich nach Möglichkeit von diesem Dialekte Auskunft zu geben; ist es mir gelungen, so habe ich den Lohn davon getragen; fehlte ich aber, so werde ich durch Rath der dieses Dialekts kundiger Männer, die Fehler, nachdem ich sie eingesehen habe, mit innigstem Danke berichtigen. [Jeder gedenke aber, dass mein Ziel nicht gewesen ist, die engen Bande aus einander zu reissen, viel mehr sie noch enger zu verknüp-

Impossibile est, sine miraculo, excitare ad novam vitam mortuos. **Ideo** nec Itali latine, nec neograeci graece loquuntur!

Hic erat locus dicendi, Russos ipsos, nunc tam magnos et superbos, primam literaturam et culturam debere vobis, Russinis Kioviensibus. Sed ipse tremis prae reverenti metu magni Russi! cave ne *μισοπολωνισμὸς* tibi accipiatur pro asino insultante leoni aegro, aut vel mortuo. Possumus amare nostra, sine odio aliorum.

fen]*). Im Anhange habe ich einige Beispiele verschiedener Schriftsteller, die in diesem Dialecte etwas geleistet haben, nach der Reihe angegeben, um zu beweisen, wie schwer es jedem gekommen ist, vom Gipfel der älteren Literatur, zu der gemeinen Volkssprache herabzukommen, als auch um dem gelehrten slavischen Publikum ein ausführliches Gemählde des russinischen (ruthenischen) Dialekts zu geben.

Деякі замітки з граматики:

Ст. 33. Russkische Sprache kennt keine Diphtongen.

Ст. 35. Zum Behufe in der Orthographie mögen folgende Regel dienen: 1. Hinter г, к, х, ж, ч, ш, щ steht nie ы sondern и.

2. Hinter г, к, х, ж, ч, ш, щ, ц, (steht) nie ein ѧ, sondern a. Demungeachtet muss man im russinischen Dialecte, wenn man ganz populer sein will, anstatt **a** das я schreiben, um dem Leser anzuzeugen, das das a in ѧ wie **ä** in der Volkssprache ausgesprochen wird.

Ст. 50. In der Schrift sowohl bei den Russinen als auch bei den Bewohnern der Gegend Moskwa findet kein Unterschied statt, beide Dialecte

Proprie non ex his debuisses dare exempla, qui noluere scribere russinice, (ut tecum loquar), sed slavice, et nonnisi inviti et ex ignorantia verae linguae slavicae, ubinde russizabant, ut ipsa biblia **vestra**: воронъ конь pro вранъ; вола молотяща pro млатяща etc. Vera exempla sunt, sicut apud Graecos, in cantilenis populi, proverbiis et si tu ipse nova et pura aliqua **facias**.

Russkisch est sic, ut esset Polskisch, aut Czeskisch! duplicas derivativam **sk.** nam — isch est ipsum nostrum **sk.** — Ipsum russinisch non multo melius, si pl. Rusi, non Rusini? Germanice fortasse optime dicas reussisch, et sic distinguas = russisch.

Gi, ki etc. pro gy est polonicum arbitrium, contra leges cirilicae. Vidorovs**ky**.

Si hic est popularis, quare non ubique? Duobus dominis servire?

Male distinguis dialectos pro gross u. kleinrussisch. Petropolitanae sunt sat longe a Moskva,

*) Речене у скобках Копітар перечеркнув.

schreiben die einsibligen Wörter mit **o**. (Левицький мав тут на гадці gen. plur. панов і слова вложені в примен. под). Ст. 51: Im Gegentheile sprechen die Bewohner von Moskwa das o in manchen Wörtern wie **a** aus, was wieder eine Eigenheit des Moskovischen Dialectes ist.

Ст. 54. Alle Wörter der vier letzten Klassen [Vorwort, Nebenwort, Bindewort, Empfindungswort] sind ganz unabänderlich, dagegen sind die fünf ersten Arten [Hauptwort, Beiwort, Fürwort, Zahlwort, Zeitwort] gewissen Verhältnissen und Bestimmungen, und daher Biegungen und Veränderungen unterworfen, eine Operation, welche man Decliniren und Conjugieren nennt.

Ст. 149. Es kommt einem gleichgültigen und seinen Dialect wenig achtenden Russine sehr schwer das nicht Russinische von dem Polnischen zu unterscheiden, weil diese Sprachen in manchen Endungen und Wörtern sehr wenig von einander unterschieden sind. Die Unwissenheit eingeborner Geschichte und der Stolz der Polen, der Alles, was nicht mit Ihnen hält, verachtet, sind die Ursache dieser Gleichgültigkeit.

Ст. 287. Левицький подає приповідки.

Ст. 305. Левицький подає за приклад ямбічного (?) вірша пісню: „Пришёлъ четверъ, оуже Грицъ оу̑меръ“.

Ст. 308—309. Auch in der Mitte eines Wortes zieht man gewöhnlich, ja wohl in dem Russinischen Dialekte sehr oft, vom Anfange zwei Sylben et tamen, ita ut illi, loquuntur. De scribendo nugaris, nam quod Tu facis, non faciunt alii.

Haec sunt sat positiva apud Mosq., ergo clarius erant dicenda. Quotiescunque o non habet sonum, toties sonat ut a.

Haec praeclare generalizas et faceres ita reliqua omnia, si Vateri, Trendelenburgi etc. grammaticas perstuduisses!

Сей уступ Копітар перечеркнув і замітив в боку: Cui bono insultas leoni mortuo? Si Polono polonica placent, quid mirum? Aequus judex utrumque probat.

Aliquorum posses Veranlassung, ex anecdotis, narrare, sicut fecit Vuk Serbus in lexico suo.

Bene, quod e populari cantu das exempla, sed praefandum est tibi sacerdoti, quare facias et **venia** quasi praecanda; ne dicant, te esse indecentem.

zusammen: z. B. оу҃вага spricht man ввагá das Besinnen, соровый kann man sagen сыровый roh, **О**у҃краина spricht man вкраина, die Ukraine u. s. w. оу҃меръ spricht man вмеръ, er ist gestorben u. s. w.

In metris praesertim, et scribendum вмеръ. Equidem et in prosa facerem, Russin ὦν, non Veteroslavus. Sed vos semper vultis servire duobus dominis! et ita utrique male servitis. Vos dico, Graecos, Armenos et Russos et Serbos, qui assueti venerari veterem linguam omni nedelja et prasniko, auditam in ecclesia, vix potestis aequi aestimare domesticam et Werkeltags-linguam matris. Sed separandae sunt omnino, sicut fecerunt jam Moscovitae.

Tu si vis veram grammaticam ruskam facere, **fac** 1-o ut **obliviscaris** ecclesiasticam linguam; 2-do finge te docere frailam americanam loqui ruski cum tua coqua, et ita docere, ut cum coqua perfecte possit colloqui. Sonst, semper macaronizabis ipse magister.

Виписки з додатку до граматики Левицького.

Die Pflicht für die Sprache soll besonders der höheren Klasse heilig seyn; denn je grösser der Antheil ist, welchen ein Einzelner von dem Eigenthum, der Würde und von allen Vorrechten einer Nazion für sich besitzt und geniesst, je mehr ist er auch berufen, für die Erhebung seiner Nazion nach seinen Kräften mitzuwirken. Eine Nazion, deren Sprache verwildert oder in einem rohen Zustande erhalten wird, muss selbst barbarisch und roh wer-

Haec tu prudentius omittes ipse; nam succensebunt et Russi magni et Poloni, nec sat bene de partu linguae queratur, qui non usurpatam vult introducere!

Nunc (hîc) non erat his locus!

den. Eine Nazion, die sich ihre Sprache rauben lässt, verliert den letzten Halt ihrer geistigen, innern Selbstständigkeit und hört eigentlich auf zu existiren.

Schlegel, Vorlesungen. 2.Band. S. 54.

Vorrede.

Копітар перечеркнув тут богато, і в місци, де Л. говорить, що єзуіти (в 18 столітю) забрали богато руських шкіл і вчили тілько по латині та по польськи, додав (ст. 6): Nunc vis reprehendere jesuitas! illi nec polonicam linguam curabant, nec hungaricam. Est hic nisus plane novus, et lutheranus! Interroga владыка-m ipse tuum!

Ст. 7- 10. Es ward zwar während der Regierung des unsterblichen Ioseph des Zweiten 1785 eine philosophische und theologische Lehranstalt in Lemberg errichtet, worin denen, die nicht lateinisch kannten, die philosophischen und theologischen Lehrgegenstände in der ruthenischen Sprache vorgetragen wurden. Diese Wohltat des hochherzigen Monarchen wussten die Russinen nicht gehörig zu schätzen. [Anstatt die Sprache zu vervollkommen und sich bemühen, die Lehrgegenstände wie möglich rein und geschmackvoll vorzutragen, *arbeiteten die Russinen selbst daran, von Vorurtheilen beherrscht*, (*—* се перечеркнене, а замісць того: gesellten sich die Umstände so), da man glaubte, dass man nur lateinisch die Theologie studieren und sich zu einem gelehrten Theologen bilden könne, damit das ruthenisch theologische Studium ab-

Sie trugen 1808 selbst auf ihre gänzliche Aufhebung an, ohne wenigstens schon damals, an deren Statt, die Errichtung einer russinischen Sprachkanzel an der Theologie vorzuschlagen; eine Anstalt, die...

Сю замітку свою Копітар перечеркнув і написав так на місце перечеркненого у Левицького уступа: Anstatt diese Gelegenheit als ein Hauptbildungsmittel ihrer Muttersprache fort-

geschafft wurde; was auch wirklich unter Anton Angełowicz, Metropoliten von Halicz etc. im J. 1808 zum grössten Leide für die Nazion geschah, wodurch der Verfall der ruthenischen Sprache noch mehr herbeigeführt wurde. Diesen einzigen Anhaltspunkt verloren, können die Russinen in Galizien nicht mehr zu einer öffentlichen Lehranstalt gelangen.

Dieser Verlust ist um desto fühlbarer, da jetzt viele absolvierte Theologen, die zur Weihe gelangen, nach der lateinischen und deutschen Art ausgebildet, kaum öffentlich zur Erbauung des Volkes, in den Kirchen zu lesen vermögen. Was soll man von den Kentnissen der älteren Litteratur (Kirchensprache), was von der Volkssprache sagen?]†)

Ст. 11. ...theils Russinen, die sich zum lateinischen Ritus bekennen [und ihre ruthenische Herkunft verläugnen].

Ст. 19. Herr Linde, in seinem polnischen Wörterbuche (Słownik języka polskiego w Warszawie 1807) konnte wohl von diesem [russinischen] Dialecte eine Erinnerung machen; was leider unterblieben ist*).

Ст. 18—21. Die russinische Sprache (Dialect) wird also von mehr als 5 Millionen Menschen gesprochen, verdient daher einen angemessenen Platz in der Geschichte der slavischen Sprachen. Das hie und da einige Eigenheiten in der Art die Wörter auszusprechen, in einigen Gegenden diese, in während zu benützen, sahen sie vielmehr eine Art Zurücksetzung darin, dass sie nicht auch, wie die Deutschen und Polen, lateinische Philosopie und Theologie hören sollten, und trugen selbst zur endlichen Wiederaufhebung dieser Anstalt (1808) auf. Indess ist nicht zu zweifeln, dass an deren Statt wenigstens an der Theologie das immer dringendere Bedürfniss eine Kanzel der Mutter- und Kirchensprache herbeiführen werde, wie deren bereits in den übrigen k. k. Staaten, zu Prag, Olmütz, Grätz, Laibach etc. bestehen, um die künftigen Volkslehrer in ihrer Sprache doch auch wissenschaftlich zu orientiren.

Noli bellum indicere; vanae sine viribus irae.

*) Natürlich, weil er keine Literatur bisher hatte. Aliud est esse in natura rerum, aliud esse in literis. Sic nec serbicae meminit, nec bulgaricae. Linde nonnisi lexica consuluit, ex libris librum fecit.

†) Цїлий сей уступ у [—] Копітар перечеркнув і з боку дописав свою замітку.

anderen jene Wörter mehr im Gebrauche sind, darf nicht einmal erinnert werden, da dies auch der Fall mit allen Sprachen ist (cursiv — дописка Копітара). Auf diesen Dialekt hat ja die polnische und die deutsche Sprache einen grossen Einfluss, was um desto mehr bewirkt wird, da dieser Dialekt jetzt*) nur unter dem Volke und denen herrsche, [die theils des Ruhmes ihrer Ahnen eingedenk, um sie in Ehren zu halten, und der Nachkommenschaft zu überliefern, die Sprache, welcher sie sich bedient haben, reden; theils von der Feinheit und ihrer hohen Bildung überzeugt, sowohl in Schriften, als auch Umgangssprache gebrauchen]. Се місце [ ] Копітар перечеркнув і натомість дописав: und durch keine Literatur fixirt ist.

Ad quid hoc dicis?

Ст. 21. Die Litteratur dieser Nazion (oder dieses Stammes) war in dem

*) Bis zum 17 Jahrhunderte war der russinische Dialekt, Sprache aller Fürsten und vornehmsten Häuser in Littauen, Volhynien, Podolien, Ukraina und Galizien; dann in diesem Dialekte wurden alle Gerichtsbarkeiten abgehalten und für genannte russinische Länder alle Privilegien ertheilt. — Vergleiche Czasopism nauk. ks. publ. I. Oss. Rok II 1829, zesz. 3, pag. 63, 64, 67.

До сеї нотки з боку така замітка Копітара:

Plus minus; nam vix putem quem dixisse et scripsisse бигъ pro богъ. Macaronizabant ecclesiasticam sua vulgari, sicut Serbi eandem cum sua itidem vulgari, sed diversa a vestra. Das heisst aber nicht in seiner Muttersprache schreiben. Est haec vestra calamitas, quod habetis binas linguas, alteram sacram, vulgarem alteram. Sed fuere in eodem casu Itali, qui tamen optime se extricarunt. Thut desgleich. — Germani feliciores statim coepere pure scribere, id est sicut loquebantur; nam sacra illos lingua nulla turbabat, quia erat latina, et diversissima a vulgari.

X, XI, XII, XIII, XIV, XV Jahrhunderte mit der Litteratur der Hoch-Russen die nämliche. Beide Stämme bedienten sich in der Schrift der jetzt sogenannten Kirchensprache, und jeder trachtete nach der angenommenen Grammatik und Wörterbildung theils griechische Werke zu übersetzen, theils im Originale am meisten in Prosa religiösen Inhalts zu schreiben*). Auch die Poesie war meistens nur religiösen Inhalts.

Ст. 29. Unter gemischt (Sprache) verstehe ich das, was theils nach der alten (slavischen) Grammatik, theils nach dem jetzigen, gemeinen Dialekte konstruirt wird; keineswegs aber ist die Sprache gemischt, wenn man statt polnischen, deutschen, lateinischen und andern technischen Ausdrücken echt slavische, d. i. veraltete ruthenische Wörter gebraucht, z. B.

Внушите: отъ Песта вѣсть радостну пріяхъ,
Что праздникъ строится на Дунайскихъ струяхъ.

Ст. 33. Вичисливши деяких авторів почавши від найдавнїйших часів аж до початку 19-ого столїтя, Левицький каже:

Jeder von diesen Schriftstellern schrieb nach eigener Grammatik und gebrauchte Wendungen und Ausdrücke, die ihm die geläufigsten waren.

Ст. 36. In der Bearbeitung dieses Versuches konnte ich mich keineswegs nach den schon existirenden, mehr oder weniger in diesem Dialekte geschriebenen Büchern richten, weil die Schriftsteller keine allgemeine Grammatik beobachten, sondern jeder nach seinem Gutdünken handelte. In allen Theilen der Grammatik trachtete

*) Pessime haec dicis, nec differs ab aeque levi judice Russnako Lucskay, qui tamen popularem ipse contemnit, et ecclesiasticam profitetur se docere. Nam dialectus ecclesiastica vix minus differt a ruthenica, quam a russica propria. Est enim vetus lingua Slavorum cis-danubiorum, id est in dextra Danubii ripa sedentium, seu Bulgaros velis, seu Carantanos.

Aeque macaronizat, qui pro лошадь finnico dicit конь slavicum in libro russico, et qui воронъ конь russicum dicit pro вранъ конь in apocalypsi slavica, aut молотяща pro млатяща.

Darin liegt eben der Macaronismus, dass jeder Schriftsteller seine eigene Grammatik hat, während er die der Mundart (des Volkes, das sie spricht) haben **sollte**. Sic et Russi ante Petrum, sic Serbi ante Vukum, sic Graeci ante Koraim, sic Tu ipse ante meliorem scientiam et informationem, quae adhuc in herba et spe versatur.

ich nach Möglichkeit von diesem Dialekte Auskunft zu geben. — [Jeder gedenke aber, dass mein Ziel nicht gewesen ist, die engen Bande auseinander zu reissen, vielmehr sie noch enger zu verknüpfen].

Bene hoc facis.

[ ] перечеркнене: Ad quid hoc? Res ipsa loquatur. Iudicabere e facto, non e voluntate.

Ст. 37—38. Das Wort Руссинъ ist abgekürzt aus Руссїанинъ; in der vielfachen Zahl sollte es haben: Руссїане und abgekürzt Руссине; da aber die Aussprache des е als Vokal im gemeinen Leben mit ы konfudirt wird, so dass es schwer zu unterscheiden kommt, ob е oder ы gehört wird, und da wir es mehr mit ы als mit е aussprechen, und alle Substantiva, die in der E. Z. auf ъ ausgehen, in der V. Z. ы bekommen, so schreibe ich auch Руссины.

Male haec et contra leges grammaticae. Русъ ist die radix, davon Русь das Land, Русинъ der Mann, und Руси die Leute (nicht Русини; denn das — инъ des Singulars bleibt in Plur. weg.

Ст. 39. Левицький каже, що назва Русняк (Руснак) зовсїм безпідставна.

Руснякъ ist nach боснякъ gemacht, von ungrischen Autoren.

Rutheni sind eine Pedanterie, weil das Wort bei Julius Caesar vorkommt. Rutheni waren ein gallisches Volk.

Ст. 43. Левицький каже, що назва Руснак немило вражає ухо Русина (klingt übel).

Modo eodem abhorretis nomen reapte innoxium, sicut Polaci irascuntur, si Germanus illos vocet Polaken. Sunt capricen et ideo ignoscendae delicatis dominabus.

Bemerkungen über das Eigenthümliche der Buchstaben.

Ст. 46.

A lautet, wie a im deutschen.

Sed scis, ā Germanis sonare inter **a** et **o**: Vater non sonat austriacis et Leopolitanis ut фатеръ, sed proprius ad фотеръ, ergo dic: ut a latinum, gallicum, aut **a** Adelungianum.

Ст. 48.

Б lautet, wie das lateinische **b** mit dem Bemerken, dass es vor allen Vokalen und ь weich, vor allen Konsonanten und ъ hart ausgesprochen wird, z. B. **бѣлый** weiss (sprich bieļyj), hier wird das б weich ausgesprochen; дубъ die Eiche (sprich dub — dup).

Ст. 49. Die Abküızung des ею, ою (моею, рукою), da sie in der gemeinen Aussprache unseren Dialektes sich mehr zum в als zum й eigne, so schreibe ich auch в, dessen Aussprache man von Hören lernen muss.

Ст. 49 - 52. **Г** entspricht dem lateinischen **g** oder dem griechischen *γ*. Es wird von den slavischen Völkerschaften hart und weich ausgesprochen. Die Russinen in Galizien sprechen das Г immer weich, welches beinahe wie das polnische h tönt, z. B. Господь — hospod', der Herr; грѣхъ — hriech*), die Sünde; гора — hora...

Die Aussprache dieses Buchstaben lässt sich am besten durch Hören erlernen; kann auch mit der Tschechischen**) Aussprache des h verglichen werden. In einigen Wörtern wird das Г doch so, wie das lateinische g ausgesprochen, z. B. гвымсъ das Ge-

Sed ista durities est generalis et naturalis apud omnes literas et omnes gentes; et vix plus semel memoranda. Graeci (et Germani sec. VIII) in hoc casu duras ipsas ponebant: *καλυβη* et *καλυπτω*, das wî**p**, des wîbes. Ipsi Latini quandoque scribebant apu**t**, se**t**, o**p**tineo, sed de regula et illi et Germani recentiores: o**b**tineo, a**b**kaufen. Natura rei, etiamsi velis, non poteris haec pronuntiare molliter simul et sat cito; ergo quid opus est moneri, ut vites, quod non potes facere. Apparet tibi deesse ex parte philosophiam grammaticae?

Recte quidem, sed mone, hoc овь non sonare ut овъ. Scito et Slovacos idem dicere: rukou etc. et nos rokó, ultimâ respondenta *τῷ* ѧ veterum et S. Sabbam Serbum scripsisse роуковь.

*) Equidem malim î scribere pro germ. ie, quod nec omnes Germani, ne dum alii satis nôrunt, î autem longum omnibus est notum.

**) Quid Czechos citas, vobis ipsis minus notos? Vestrum Г est germanum h in Hand, Hut etc. initio vocum.

Adde in hoc et aliis generalem regulam, slavicam combinationem literarum non debere

sims; repera — gerega, das Bretrad, womit die Knaben spielen; гдуля, грунтъ, гецъ, гзити ся, господаръ, грамматика, синагога...

Um den Unterschied zwischen einem weichen und einem harten Г anzuzeigen, bedienten sich einige Herausgeber des Buchstaben ґ, welcher das harte г vorstellt. Minder richtig ist der Vergleich dieses Buchstaben mit dem lateinischen h.

Anmerkung 1. In dem Worte где ist das г in der gemeinen Aussprache nicht zu hören.

Anmerkung 2. In der Gegend bei Moskwa wird das г im Genitiv der Bei- und Fürwörter wie w ausgesprochen. Im Russinischen Dialekte ist ein ähnlicher Fall mit dem Buchstaben Л. der, wenn er hart ausgesprochen wird, in w zu übergehen scheint.

Ст. 53. Anmerkung. In der russinischen Volkssprache fängt nie ein Wort mit reinem a, e, o, u an; man hört immer vor **а** und **е** ein weiches j, und vor **о** und **ѹ** ein weiches w. Diese beyden Vorschlags-Konsonanten werden sehr weich ausgesprochen, aber nie vor e, o, u geschrieben*). Die einzigen auf i (e) werden ohne allen Vorschlag ausgesprochen; игла, икра.

Im gemeinen Leben wird manchmal das е wie о oder io ausgesprochen z. B. пришёлъ (priszoł), пôшёлъ (piiszoł), всё (wsio), съ медвѣдёмъ esse eandem, quae est apud Germanos, quibus olim hrîn sonabat, quod nunc sonat rein (purum). Quod illis evanuit, adhuc vitet apud Slavos.

Deberetis definire diligentius, quando weich et quando hart. Ex exemplis video, hart fere obvenire in exteris, nec male imitaveris differentiam scripturae, sive г et ґ, sive г et ґ̂ sit, ut apud Pallas in Сравнит. словари.

Sic et apud alios Slavos, Crede mihi, non te poenitebit, fideliter dixisse veritatem, et habebis gloriam primi, qui dixerit, imitandus a reliquis sexcentis.

Plane sic ex л faciunt в non solum Poloni commodi, sed et Lusati et Carniolani: skawa pro skała; gwawa pro gława.

*) Quare non? quia scribitis non vestra sed aliena. Verus grammaticus scriberet, quodcunque pronunciatur.

(s medwiediom) — daher ist es nothwendig ein solches e immer mit zwei Punkten oben zu bezeichnen (ë)*).

E wird in der russinischen Sprache am Anfange jeder Sylbe als Abkürzung zweyer Buchstaben j und e betrachtet, wo es unstreitig entweder schon selbst, oder mit angehängten Konsonanten eine Sylbe ausmacht, z. B. есть (jest).

*) Qui esset verior, scriberet jo, sicut Poloni: miod, uczony, żona etc. Item male dicis nothwendig rem, quae et alio modo potest iudicari. Dic: iudicabimus hoc modo recepto apud Russos per ë.

Quoad criticam ē scribitur, quia in libris eccl. recte sic et legitur et scribitur, Russi autem et vos vultis duobus dominis servire, per *ἀκρισίαν*.

Ст. 56—59.

Ѣ. Mit dem reinen Vokal e ist der Buchstabe ѣ sehr analog, welcher durch Abkürzung der Amanuenser die gegenwärtige Gestalt bekommen hatte, und einen extra Buchstaben von **e** vorzustellen scheint. Das ѣ wurde aus ь und e gebildet, im Falle man einen Konsonanten vor e mildern wollte, z B. бьéлый heisst es nicht bełyj, sondern biełyj, das б ist weich; um also mehr Platz zu gewinnen, warfen die Amanuenser das e über das weiche Zeichen ь, und es entstand der Buchstabe ѣ.

Dieses beweisen in der jetzigen russinischen Umgangssprache mehrere Wörter, welche im Nominativ durch ѣ ausgesprochen werden, in casibus obliquis aber das reine e zum Vorschein kommt; z. B. мѣлъ, меду; я пѣкъ, я пекла*). Die Russinen in Galizien (so auch die Dalmatiner)**) sprechen diesen Buchstaben ganz so, wie die deutschen das ie in Wörtern die, wie, nie, sie, Liebe; z. B. вѣкъ — wiek, тѣнь — tień, тѣло — tieło, тѣсто — tiesto, мѣсто — miesto u. s. w.

Falsch und grundlos wird das ѣ

Nugae tuae, quas reprobat et historia et critica.

Verius quis opinetur, esse ѣ ex i et e (ie) aut compositum aut contractum etiam quoad formam; nam quoad valorem notum est ѣ valere veris Slavis pro je. Aut cf. Armenorum ѣ = ѣ.

Videris nescire, quid sit beweisen.

*) Quid si Graecus dicit *ἀληθῆς* et mox *ἀληθές* et mille similia. Пѣкъ ist lang und hat den Ton, daher пѣкъ; in пекла ist der Ton vom ersten Vocal weg, daher das kurze e.

**) Sed Dalmatae veriores etiam scribunt î: lîto, tîlo etc. Vos duobus dominis estis

von Einigen mit dem Vokal u in eine Analogie gebracht. Dieses beweisen ausser anderen slavischen Sprachen die vielen Ausgaben verschiedener Werke, wo das nähmliche Wort in einer Ausgabe mit e, in der anderen mit ѣ gedruckt ist; nie aber mit einem i umgetauscht ***).

Skorina, der einige Bücher aus der lateinischen Vulgata in die gemeine russische Sprache übersetzte und sie 1517 in Prag drucken liess, liefert die meisten Beweise, indem er überall, wo wir jetzt ѣ ausprechen, ein einfaches e schreibt. So auch die Polen sprechen wiek, wo das i keine Motion oder Vokal, sondern eine Mildung ist, folglich e die Motion sey.

Die Grossrussen und Serbier sprechen es auch wiek, die Böhmen wek (wjek), die Illirier wjek (vik), bei allen ist die Grundmotive e, folglich e = ѣ *).

Anmerkung 1. e und ѣ unterscheiden sich dadurch, dass vor ѣ der Consonant weich, vor e aber hart ausgesprochen wird, oder wie einige behaupten wollen, wie das französische ě (e) und é (ѣ).

Anmerkung 2. Das e vom Anfange fremder Wörter muss man, wie ein deutsches e aussprechen, oder den Hochrussen gemäss das umgekehrte э annehmen.

sclavi, quod male vertere scire deberatis ex evangelio: nemo potest duobus dominis servire! Relinque orthographiam ecclesiasticam ecclesiae pro sua lingua; tu tuam doce simpliciter, ut saltim ex parte faciunt Russi magni. Tu fac ex toto, ac si nescias ecclesiastica.

***) Intolerabilis est critico tua caecitas, qui non videas te confundere scripturam imitantem libros ecclesiasticos et sonum in ore populi moderni.

Ѣ est species literae e, daher wird es damit verwechselt. Dass **ihr** es itzt wie î sprecht, davon wusste der alte Schreiber und Drucker nichts.

Nugae confusae. Wiek Polono est vjek, non vîk, ut vobis, et nescis, quid sit motio.

Princeps Lucae hic ad S. Barbarae semper corrigit Pasłauium, ne canat v viki vikov, sed vjeki vjekov.

*) Nicht, sondern etwa ҍ d. i. simile; e ist e, ѣ ist je.

Doctor linguae ruskae diceret: ѣ pronunciatur ut î longum, nec quaereret ultra, warum und woher. Hinc Левѣцкій, quamquam male quoad grammaticam, recte quoad pronuntiationem.

Ст. 60.

И (иже) und **ї** (i) lautet wie das deutsche i, der Unterschied ist nur in der Orthographie zu bemerken; i wird nur vor а, е, и, о, ю, я, ѣ, й und in dem Worte мїръ (die Welt) geschrieben, um es von dem Worte миръ (der Friede) zu unterscheiden, z. B. великїй, der Grosse; великїи die Grossen.

Zu bemerken ist es, das in einigen Gegenden das и beinahe so wie y ausgesprochen wird, z. B. великій das ли wird wiely — ausgesprochen. Die Ursache dieser harten Aussprache ist der vorhergehende Consonant, wenn er hart ausgesprochen wird.

Ст. 61. **Й** entspricht dem polnischen oder deutschen j, ist ein weicher Consonant und wird nie*) im Anfange einer Sylbe geschrieben, obgleich er vor e zu hören ist, z. B. мöй (müj), милый (miłyj) angenehm.

Ст. 61. **К.** In einigen Gegenden Galiziens klingt das к in einigen Wörtern wie das deutsche g, z. B. лижка klingt łyźga, миска klingt misga, трѣска klingt triesga u. s. w.

Ст. 64. Левицький говорить про відміну слів, у котрих і з номінативу в genit. є **о**: віл, вола (Лев. писав вöлъ, вола).

П. Р. С. Т. lauten wie die deutschen Buchstaben P, R, S, T, mit dem Bemerken, dass alle vor ь weich ausgesprochen werden; das T aber in der 3. Person E. Z. gegenwärtiger und künftiger Zeit nach e in der Aussprache nicht zu hören ist; in нѣтъ (nie)

Iterum misces ecclesiasticas subtilitates innocentia populari! Quousque carebis philosophia grammaticae?

In talibus verus doctor linguae ruskae scriberet велыкій, etiamsi ecclesia aliter faciat. Sic ipsi Russi scribunt, dum kosacicam linguam imitantur.

*) Per stultitiam vestram nie. Et ipsum й est inventio recentissima, non Cyrilli. Literae и impositum est signum prosodicum brevitatis ˘: ne мои sonaret мой sed мóй. Ab initio и nunquam scribebatur ante vocalem, hinc non erat occasio utendi й.

In his verus doctor scribet g.

Vides productionem ex e facere ѣ, et ex o facere ö tuum. Sunt casus analogi?

Ergo cur scribis? Non enim ecclesiae servis aut Russis, sed tuis popularibus.

nicht — wird das т grösstentheils vernachlässiget.

Оу lautet wie ein deutsches u. Im Anfange eines Wortes wird solches оу gebraucht, in der Mitte und am Ende aber solches ѹ.

Оумеръ klingt wmer, оу него klingt w neho. Solches оу soll*) immer mit der kamora ˘ bezeichnet werden: наѹ̆чити klingt nawcziti.

Ст. 75) при ю Anmerkung. Es ist auffallend, dass man anstalt ѫ (jus), das in den Handschriften und älteren gedruckten Büchern gefunden wird, jetzt ю (i und o) gebraucht. Man bedenke aber, dass das ꙋ aus оу besteht; folglich dem ї hat man **о** beigefügt, den anderen Theil aber, d. ist **у** vermisst.

Ст. 76. При ъ Левицький пише ночуємъ і каже се ъ при кінці читати, як о: ночуємо.

Ст. 77. Anmerkung: Man findet in verschiedenen Ausgaben Beispiele genug, in welchen ъ den Selbstlaut о vertritt, z. B. Elisaeus Pleteneckij in seinen 1618 zu Kijew gedruckten Trifologion schreibt S. 2. по плъти, въистину, въпити, S. 3. възлюбилъ еси, S. 164. кръвію.

Serviliter et per *ἀντισίαν*. Quam melius Russi omnes tales doubles rejecere! Ipsum *Χρισόν* scribentes per и: Христос! Hos tu imitare, sic adstringes das Band, simul et rationis vinculo servato.

*) Ex tuo arbitrio soll! Modestior aut **scriberet** в (w), quod auditur, aut si **vellet** distingere, proponeret distinctionis causa ѹ̆, sed soll monstrat etc. Carnioli recte scribunt. (Лев. змінив soll на kann).

Копітар се перечеркнув:

Falsa sunt haec, omitte. ѫ erat ę et ą pol. et ó Carniol.

рѫка = ręka, ąka.

рѫкѫ = ąką, rokó.

Schlecht genug et macaronizantes vetera cum modernis.

Male et falso. Dieses о ist rein russisch und nur das ъ rein kirchensl. — ъ ist kein о, sondern eine Art e muet. Въпити lautet dem Krainer noch jetzt wie wpiti, vpiti ohne alles **о**.

Von den Nebenwörtern.

Одинако, одинáково, auf einerlei Art.

Miretur quis, cur non et hic **е**динако scribatis, nisi sciret,

Однако, doch, dennoch, allein.

vobis Russos praeisse libero exemplo.

Bemerkungen über den Versbau.

Alle möglichen Fälle der Betonung aufzuzählen, wäre zu weitläufig; sie unter gewisse und untrügliche Regeln zu bringen, schlechterdings*) unmöglich.

*) Dic: fast unmöglich, quia deest patientia, quae non defuit Bohemo Puchmayr.

In Galizien gebräuchliche Sprichwörter.

Repeto tibi, te melius facturum, si vertas ad verbum vestra proverbia, cum nec scias satis, et sit revera difficile aequivalentibus germanorum proverbiis singula reddere. Quod nunc facis, substituens utcunque sensum praeterpropter, est aqua pro vino! Sentis ipse, putem!

2-do Cur non sequeris ordinem aliquem, saltim alphabeti?

Вырвался якъ Пилипъ зъ конопель. Unbedacht etwas beantworten.

Narra *ἀνέκδοτον* de hoc Philippo, dabis simul échantillon tuae linguae sublongius. Cf. Vukii lexicon serbicum ad vocem jesènas = есѣнасъ.

Толчется якъ Савка въ (по) пеклѣ.

Narra *ἀνέκδοτον* de Савка.

Кто пьетъ, тому наливайте,
Кто не пьетъ, тому не давайте.
Wer trinkt, dem soll man einschenken,
Wer aber nicht trinkt, den lässt man [gehen.

Sic de omnibus deberes facere.

Verzeichniss der Namen höheren Styls und der des gemeinen Lebens.

Андрей = Яндрій, Яндрухъ,
Євдокія = Євка,
Анна = Ганя, Ганка, Галька, Галя,
Александеръ = Лесько і т. д.

bravissimo!

II.

Rozbjór zarzutów zawartych w Odpowiedzi na zdanie o wprowadzeniu Abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego, napisanej d. 1 października 1834 przez X. Józefa Lewickiego.

Na zarzuty w tej Odpowiedzi umieszczone odpowiadam co następuje:

Jeżeli książki ruskie polskiemi literami drukowane między lata 1760—1801 należą, to mogę zawsze powiedzieć, że już dawnych czasów Abecadła polskiego do ruszczyzny używano. (Obacz Rozmaitości N. 29 z r. 1834 str. 229 uwaga pod*). Dawności ułamków z podobnych książek, które u siebie miałem, dla tego nie dochodziłem, bo mi tego nie potrzeba było. Ja zdanie moje na 9 punktach gruntuję; a powyższe ułamki stały mi się tylko powodem badania mojego; powodem zaś może być i rzecz fałszywa. Opierając na wspomnianych punktach zdanie moje, nie miałem także potrzeby, wchodzić w przyczyny, dla których dawniej polskiego druku używano, a przyczyna, którą Autor Odpowiedzi podaje, jest tylko domysłem nieudowodnionym; albowiem nie jest prawdopodobieństwem, aby te wszystkie książki li dla korzyści kramarzy odpustowych drukowane były. Że na Rusi od najdawniejszych czasów pisano językiem i azbuką ruską, tego nie przeczę, ale to powiem, że pisma te noszą na sobie piętno dialektu cerkiewnego, odmiennego od naszej mowy ruskiej, a Karamzyn dobrze mówi, że od czasów przyjęcia wiary chrześciańskiej mieliśmy dwa języki, księgowy i narodowy**).

To dowodzą te same Akta i pisma, na które się Autor Odpowiedzi odwołuje***). Lecz jak w Rossyi Łomonosow język narodowy od cerkiewnego oddzielił i pierwszy do godności piśmiennego podniósł, tak i nam uczynić należy.

Że Rusini od chwili, jak zaczęli pisać po rusku (od 9 wieku) mieli gramatyki, tego Autor nie dowodzi, bo i dowieść tego nie zdoła, a pierwsza gramatyka przez niego wzmiankowana jest dopiero z r. 1591, lecz ta gramatyka niestety jest gramatyką języka greckiego, ale nie ruskiego †). Podobnie drugie dwie gramatyki, przez Autora Odpowiedzi

---

**) Istoria gosudarstwa rossyjs. 1818, t. I, str. 251.

***) Tak n. p. w starych metrykach pisano: Az Jerej krestych i myrom s. pomazach i t. d. Tych kilka słów dowodzą, że to nie po rusku.

†) Obacz Dobrowskiego: Institutiones linguae slavicae... Vindob. 1822, prolegom. pag. LVII: In harum (Grammaticarum slavonicarum)

wspomniane, nie są gramatykami narodowego języka ruskiego, ale dialektu cerkiewnego, dokąd ich Dobrowski odnosi*), a to jest wielka omyłka, że one tylko przez jedną literę ѣ i niektóre zastarzałe formy słowa czasowego wydają się nieruskiemi. O tem każdy przekona się, kto ich przejrzeć zechce.

Nie ładnie dla Autora Odp. przypisywać mi obce zdania; a gdzież Autor Odp. w mem Artykule wyczytał, „że język ruski niezdolny jest do literatury z powodu niedostatku gramatyki?“ Tego nie powiedziałem — napisałem, że język ruski nie miał właściwej literatury, i właśnie dla tego, że nie miał pisarzy wzorowych, albowiem wszyscy trzymali się prawideł dialektu cerkiewnego. Gdyby się bowiem byli tylko dobrej mowy narodowej trzymali, byli by się stali wzorowymi, a kiedy się trzymali prawideł innego dialektu, nie można ich uważać za pisarzy wzorowych narodowego języka ruskiego. Autor Odp. pyta się: „I czemuż tacy mężowie (książęta Ostrogscy, Wiszniowieccy i t. d.) nie chwytali się łacińskiego Abecadła?“, a ja się pytam, czemuż ci mężowie nie pisali tym językiem, którym mówili?

Autor Odp. powiada, że grono najświatlejszych mężów polskich w wieku 16 usilnie nad tém myślało, jak można zaprowadzić w pisownię polską inne, nie łacińskie i nie szwabachskie litery... a powinien był jeszcze dodać, że się nareszcie na łacińskie zgodzili. Dobrowski dobrze powiedział: Soni linguae slavicae... neque latinis neque graecis characteribus exprimi possunt; albowiem niektóre brzmienia, n. p. ł, cz, sz i t. d. obce są obudwom tym językom, ale ten wyrok nie obala zdania mojego, bo teraz i Polacy i Czesi i Dalmaci i t. d. wszystkie swoje brzmienia łacińskiemi charakterami wyrażają. Do tego powiedziałbym, że i Cyrylika nie wystarcza dla każdego słowiańskiego dialektu, bo jakież ma litery na oznaczenie polskich brzmień: ą, ę, dz, rz, którego ostatniego i Czesi używają?

Dobroduszny Autor Odp. życzy mi zostać ruskim Skargą!... Abym mógł być Skargą, potrzebuję wprzódy dobrego Abecadła, a jeżeli w wieku 16. grono najświatlejszych mężów polskich usilnie nad Abecadłem myślało, godną jest rzeczą i mnie nad tym się zastanowić; życzę zaś wzajemnie, aby Autor Odp., idąc za świętém swém powoła-

---

censum venire non potest Grammatica graeca slavonice translata... Leopoli 1591.

*) W tymże samym dziele powiada Dobrowski (proleg. LVII): primus omnium grammaticam linguae slavicae ecclesiasticae composuit Laurentius Zyzania (1596)... a na str. LVIII: plenius linguae slavonicae regulas exposuit Meletius Smotriski (1619).

niem, nie tracił czasu na podobne odpowiedzi i starał się zostać jeżeli nie ruskim Skargą, to przynajmniej ruskim F. Bierkowskim.

Далї переходить О. Лозинський поодинокі букви і боронить свого проєкту; противить ся давним назвам букв: аз, буки і т. д. і бажає коротших назв; каже на перекір Левицькому, що букви з і ѕ, о і ѡ, ѕ і оу і и. звучать однаково; показує, коли ы і и собі подібні, а коли ріжнять ся; відверненого э в кирилиці нема, як думає Левицький; ъ не потрібне; в словах як ночь також ь не потрібне і т. п. Взагалї боронить Лозинський свого проєкту головно практичними доказами. Притім підпирає ще свої докази, крім Карамзина і Добровского, двома иньшими працями: Zdanie sprawy deputacyi przy złożeniu towarzystwu król. warszawskiemu przyjaciół nauk rozpraw i wniosków dotyczących się ustalenia pisowni polskiej, — i Teorya sztuki drukarskiej w Warszawie 1832. Між иньшим повторяє тут свою гадку:

Chociaż Rusini przez 9 wieków Cyryliki używali, jednak nie mamy prawie żadnych dzieł w języku narodowym napisanych, a więc można śmiało przyjąć Abecadło inne... My zaś przyjmując Abecadło polskie, nie potrzebujemy koniecznie naśladować ich pisownię i aby samogłoski i nie mieszać ze znakiem miękczącym (’), powinniśmy pisać: kon’a, kon’u i t. d....

Jak mi Autor Odp. powie, które książki ruskie dla Polaków przedrukować trzeba, to mu powiem, kto będzie w stanie one przedrukować. Zresztą Polacy się nie turbowali, kto ich dzieła przedrukowywać będzie, gdy gockie charaktery porzucali a łacińskie przyjmowali, to i Autor Odp. z tej strony spokojnym być może.

Porównanie języka ruskiego z niemieckim jest niestosowne, albowiem ostatni dawniej się wykształcił i jest rządowym, a pierwszy żyje dotychczas tylko w ustach ludu prostego; a gdyby Niemcy, podobnie nam, dziś ze swém językiem i szwabachskim drukiem występowali, pewnieby się przed obcemi narodami przez tenże druk zamknęli. Dzieła zaś polskie, czeskie, ilyryjskie i t. d. dla łacińskich charakterów istotnie więcej są czytane w Europie, jak te, co cyrylijskiemi lub głagolickiemi charakterami są pisane.

Wzmianka o Serbach niedorzeczna, bo oni dla małej liczby dusz, ale nie dla Alfabetu nie mogą się licznej spodziewać literatury. Podobnie niedorzecznym jest, co Autor Odp. o Wołochach powiada, żądając aby się ich język już literackim stał dlatego, że niedawno łacińskich czcionek używać zaczęli. Przez używanie polskich charakterów zyskałaby Ruś przynajmniej to, żeby się ruski język między Polakami upowszechniał, ale zgoła by nic nie utraciła, porzuciwszy cyrylikę.

Że Alfabet cyrylijski do natury języka ruskiego jeszcze nie jest zastosowanym, wskazuje sam Autor Odp., wspominając o odwróconym є (э), o о z dwoma kropkami (ö), o г twardym (g), o дж i t. p., co dopiero zaprowadzać trzeba. A chociaż kilka liter łacińskiego Alfabetu między rozmaitemi językami co do swego znaczenia zmianie uległo, to nie psuje jego zalety. którą ma przez to, że jest upowszechnionym między wszystkiemi wykształconemi językami. Takiej zmianie byłaby i Cyryllika uległa, gdyby się między narodami rozmaitych języków była upowszechniła.

Jeżeli się dwa miliony Rusinów galicyjskich w dzisiejszym położeniu nie potrafią utrzymać ze swą literaturą, używając łacińskiego Abecadła, to się nie utrzymają i Cyryliki używając. Ta uwaga godna zastanowienia, albowiem z tego względu wypadałoby nam przyjąć grażdańskie pismo, które jest poprawniejsze i swoim kształtem więcej do łacińskich liter zbliżone, jak Cyryllika, a do tego przynajmniej u Serbów i Rossyjan upowszechnione*).

Tu dodać muszę, że się w ten sposób narody kształcą, iż porzucają chociażby i najdawniejsze zwyczaje a przyjmują ulepszenia nowe. Dlatego i my powinniśmy prawdę miłować i prawdy szukać... (być w) sądzeniu bezstronnymi i na wszystkie ulepszenia czułymi, ale nie ślepo naśladować pradziadów naszych, którzy pisząc charakterami cyrylijskiemi trzymali się także prawideł innego narzecza.

Teraz winienem Autorowi Odp. przypomnieć, że niema nic łatwiejszego ale i ohydniejszego nad oszczerstwo. Niechaj nikt nikomu nie zadaje, czego mu dowieść nie zdoła, a kto chce swój honor od zmazy zabezpieczyć, temu cudzy niechaj świętym będzie. Zresztę jeżeli to prawda, że dzieła ruskie polskimi literami prędzejby zbyć można, byłoby to dowodem, że to Abecadło więcej jest upowszechnionem. Wszakże jeżeli Autor Odp. dla upowszechnienia*) swej gramatyki obcego języka i do tego jeszcze łacińskich charakterów użył, to ja śmiało do upowszechnienia języka ruskiego polskie czyli łacińskie Abecadło radzić mogę. — Niechaj się także Autor Odp. nie lęka o los krések, ustalonych przez Deputacyę wyznaczonych z grona król. Warszawskiego Towarzystwa przyjaciół nauk***), ale raczej niech pilnuje swoich dwóch kropek, ktoremi chce upstrzyć pismo ruskie.

---

*) Największa zaś do tego jest ta przeszkoda, że żadna drukarnia takich liter niema.

**) W ogłoszeniu przedpłaty na tęż gramatykę stało: Endlich wird bemerkt, dass diese Grammatik, um selbe allgemeiner zu machen, in der deutschen Sprache ausgearbeitet ist.

***) Obacz: Teorya sztuki drukarskiej.

Вкінці уступ перечеркнений, хоч нотка до нього не перечеркнена: Na końcu upraszam Autora Odp. najuprzejmiej, aby się na przyszłość wstrzymał od wszelkich ucinków, które są tylko igraszką żakowską*), ale nie zatrudnieniem literackim, które jemu bardzo nie przystoją i które zawsze ze złemi skutkami są połączone, inaczej podobnemi rzeczami zbrudzone zarzuty jego będę uważał za niegodne odpowiedzi.

III.

Odpowiedź na Recenzyę p. Marciana Szaszkiewicza.

Wszystkie uwagi początkowe p. Szaszkiewicza aż do miejsca, w którem o literaturze ruskiej wzmiankuje, są niepotrzebne i wypłynęły z niezrozumienia mojego pisma. Ze starych ksiąg i pieśni Wacława z Oleska i t. d. przekonałem się tylko o zdolności abecadła łacińskiego (według składu polskiego) do oddania brzmień ruskich. To więc przekonanie possibilitatis łącznie z uwagami W. z Oleska i p. Kopitara spowodowało mię, jakem się wyraził, do porównywania dwóch alfabetów. Chociażby więc przekonanie possibilitatis i zdania powyższe zupełnie fałszywe były, nic nie szkodzą mej rzeczy; albowiem ja tym nic nie dowodzę i nie na tych uwagach zasadzam me zdanie, jak p. Szasz. mówi, a najfałszywsze uwagi lub zdania mogą być i bywają powodem odkrycia prawdy. Ja zaś zdanie moje opieram a) na niedostateczności lub niedokładności Cyryliki dla ruskiego języka od 1—8, b) na łatwości upowszechnienia ruskiego języka przez abecadło łacińskie w punkcie 9. Te więc dowody, ale nie powody czyli pobudki trzeba było zbijać p. Szaszkiewiczowi. Lecz ponieważ to już uczynił, muszę mu i w tym względzie niektóre przedstawić uwagi.

Co do wcielenia literatury słowiańskiej i t. d. Jeżeli cała moja rozprawa o jednym tylko Abecadle napisana była, więc nie miał p. Szasz. i w 9 punkcie, gdzie wyraźnie znowu tylko o charakterach pisma mowię, nawet najmniejszej przyczyny, zadawać mi dążenie do wprowadzenia obcych zwrotów i obcego sposobu wyrażenia się do literatury sławiańskiej.

Zdanie to W. z Oleska rozsądnie rozbierając, jedną tylko może mieć myśl prawdziwą, lecz ta nie zawiera się w rozbiorze tego zdania

*) Jak świat podobne krytyki ocenia, okazują wiersze p. Kamińskiego, napisane na krytyków silących się więcej na ucinki jak dowody:

Zjawił nam się robaczków rodzaj wcale nowy,
Mają ostre żądełka, a nie mają głowy.

na dwa znaczenia, przez p. Szasz. uczynionym. Tylko pod względem używania jednych i tychże samych znaków zewnętrznych pisma (liter)*) można literatury europejskie rozmaitych języków w spólną masę zebrać; — z tego względu ci tylko Sławianie do tej massy należeć mogą, którzy łacińskich charakterów używają. A ponieważ te charaktery upowszechniły się między narodami rozmaitych języków, dlatego niektóre litery zmianom uledz musiały; są to zaś tylko wyjątki od reguły, a ten los padłby i na Cyrylikę, gdyby się upowszechnić chciała. Wszakże już między dialektem cerkiewnym, językiem rossyjskim i serbskim zachodzą w tym względzie niektóre zmiany: Rossyanie wymawiają **г** jak **g**, **ѣ** jak **ie**, **е** jak **ie**, **э** jak **е** i wyrzucili 6 liter cyrylijskich t. j. **ѕ**, **ѳ**, **ѿ**, **ѡ́**, **ѯ**, **ѱ**. Tych liter nie używają i Serbowie. Serbowie używają, jak sam p. Szasz. twierdzi, **џ** zamiast **дж**. Zresztą sami Serbowie między sobą nie zgadzają się co do wymowy **ѣ**, a ich pisownia o wieleż inna od dwóch powyższych szczepów! — A gdyby my w naszym ruskim języku Cyryliką dobrze pisać chcieli, musielibyśmy także niektóre zmiany i nowości zaprowadzić.

Nie może i nie powinien p. Szasz. żądać, aby znając abecadło jakiegoś języka jużeśmy umieli czytać według natury tego języka. Każdy chcący umieć język ruski, chociaż by znał co do kształtu litery jego, musi się jeszcze uczyć czytać i dla tego jakiej bądź pisowni, chociażby i cyrylijskiej użyjemy, uczyć się jej wprzód każdemu będzie potrzeba. Pisownia jest tu mniejszą rzeczą, a nam tylko o abecadło chodzi.

O pojedyńczości cyryliki: Tak jak z jednej strony każde odrębne brzmienie swój właściwy znak mieć powinno, tak też i znaki bez potrzeby pomnażane być (nie) powinny, inaczej utrudza się poznanie abecadła. Tytły zaś tylko w potrzebie używane być mogą, ale nie w porządnym i wyraźnym pismie... inaczej zaciemniają pismo. A jeżeli papieru oszczędzić chcemy, to i w tym względzie Abecadło polskie ma pierwszeństwo przed Cyryliką przez swoje i, l, r, t, przez używanie znaku miękczącego ’ zamiast **ь**, przez wyrzucenie **ъ**. Co się zaś **ja**, **ju** tyczy, to nie więcej miejsca potrzebują, jak **ѧ**, **ю**.

Zdanie Kopitara: Wenn uns der Himmel... okazuje niedostateczność abecadła łacińskiego dla słowiańszczyzny, uważając je same w sobie; lecz dzisiaj, kiedy niektóre szczepy słowiańskie tej niedostateczności już zaradziły, nie można Kirylicy nad Abecadłem łacińskiem przyznawać pierwszeństwo. To zdanie okazuje, że i Kopitar wolałby Abecadło łacińskie.

*) Тут вставка Лозинського: Nie to więc, aby Europejczyk mógł czytać... bo do czytania jeszcze nauki potrzeba.

W teraźniejszych czasach tak Cyrylika jak i Abecadło łacińskie, w składzie (sposobie), w jakim go używają szczepy słowiańskie, zdolne jest do pasigrafii sławiańskiej; a jeżeli Szafarik o pierwszym Alfabecie powiada, dass es sich mehr eignet, to czyni to dla tego, że Cyrylika originitenus do tego jest zdolna, nie tak zaś Abecadło łacińskie, które wprzódy niektórych zmian i nowości potrzebowało... Zresztą myśl ta Szafarika jest tylko życzeniem, a jabym sobie życzył, żeby cały świat jednego pisma używał.

Aby język ruski był piśmiennym, powinien mieć albo właściwą gramatykę, nie gramatykę cerkiewnego dialektu, której się zwykle trzymano, albo przynajmniej dzieła według zasady: Jak się mówi, tak się pisać powinno — napisane; lecz cum neutrum sit, więc niema właściwej literatury. Do tego jedno lub drugie podobne dzieło nie stanowi jeszcze literatury.

Далї йде оборона латинсько-польських букв і тут стрічаємо гадку:

Trzymać się bezwzględnie wymowy nie należy, gdyż ta nie jest jednostajną, i dlatego potrzebne są gramatyki, aby ustalić i w pewne prawidła język ująć, bez czego nie mógłby być wykształconym; a że się przez to narodowi niesłuszność nie dzieje, dowodzą gramatyki wszystkich języków. Wszakże wymowa może być błędna i zepsuta, jak to p. Szasz. o ruskim języku, który przez wpływ polskiego zepsutym został, utrzymuje. A więc prócz wymowy i innych jeszcze prawideł potrzeba; a natenczas (мабуть хотїв автор сказати: inaczej) język się nigdy nie wykształci. (Inaczej będzie wolno pisać triska i trisga, czytame i czytajemo, znate i znajete...)

Co do 8: Właśnie też dlatego, aby pisowni od wymowy nie oddalać, potrzeba tyle form w pisaniu używać, ile ich jest w wymowie i aby temu zaradzić, porzucam ѧ, ю, co dwie formy czyni, a piszę: hołub, hołuba, hołubu, — koń, konia, koniu.

Na zdanie Polaka: Język polski ma już miesce między wykształconemi językami, i ciekawy jestem, którychby brzmień (głosów) Polak nie mógł swym Abecadłem oznaczyć, i dla którychby Abecadło jego było niedostatecznym? — —

Dokładniejsza wiadomość o tych zabytkach ksiąg ruskich polskimi czcionkami drukowanych, o literaturze ruskiej i o tem, co tu opuściłem, w Recenzyi na Lew(ickiego).

IV.

Jeszcze raz o wprowadzeniu Abecadła polskiego do pismiennictwa ruskiego.

(Спільна відповідь Й. Лозинського Й. Левицькому і М. Шашкевичеви).

Рукопис а).

Сей рукопис був у цензурі і цензура відкинула його. Із него подаю лише нецензурні місця, котрі Лозинський у другім рукописї (гл. N. V) випустив або змінив на лагіднїйші. Сюди належать передовсїм усї острійші слова Лоз—ого. Цензорови не подобало ся, що Лоз. витикав Левицькому його „niewiadomość i nienawiść“ і що Левицький „zarazem dowjódł, że i na sercu ludzkim znachodzą się wulkany. Kto w gniewie pisze, ten prawdy nie ujrzy, Autor zaś tej Odpowiedzi w zaciętości argumenta swoje aż do śmieszności posuwa, zarzucając n. p Abecadłu polskiemu, że ma A i a, B i b...“ В другім місци Лоз. сказав: „Jeżeli Autor odpowiedzi (Левицький) narzecze ruskie z cerkiewnym za jedno trzyma, to już w dosyć grubym zostaje błędzie... Takie nieugruntowane twierdzenia można w każdym punkcie tej Odpowiedzi znaleść“. Остатне реченє цензор перечеркнув червоним олівцем. В иньшім місци Лоз. каже, що брошура Шашкевича покликала його „na nowo do walki. Stawię się więc na placu boju, lecz nie widząc tam nic gruntownego...“ і т. д. Всї ті слова видали ся цензорови занадто войовничими і він їх також підчеркнув два рази олівцем.

Середина статї, себто докази в користь абецадла, та сама, що в рукописї *б*, який поданий дальше; натомісць нема там закінченя з першого рукопису, яке тут подаю.

Z przyjęcia polskiego Abecadła wypływają wielkie korzyści dla ruskiego języka. Wszyscy Polacy mieszkający z Rusinami rozumieją, a nawet mówją dobrze po rusku; ale mało kto zechce uczyć się Cyrylijskiego Alfabetu, aby czytał dzieła ruskie. Do tego charaktery łacińskie upowszechnione są po całym świecie, a zatem Abecadło polskie posłużyłoby do upowszechnienia Ruszczyzny między innemi słowiańskiemi szczepami i ułatwiłoby naukę ruskiego języka między narodami obcych języków. Przez używanie Cyrylliki zamknęlibyśmy się jak Egoiści żółwią skorupą przed obcemi narodami. Zresztą w kształcie (charakterach) żyjących języków ożyłby i ukształcił by się najprędzej język ruski; w szkielecie zaś martwego języka (w Cyryllice) jeżeli nie zaumrze, to przynajmniej nie tak łatwo i nie tak prędko wykształcić się potrafi. Tę tylko jedną zaletę ma Cyryllika przed Abecadłem polskim, że do wyrażenia brzmień cz, sz, szcz pojedyńczych

używa czcionek ч, ш, щ, lecz czyliż ta jedna korzyść zdolna jest do przeważenia tylu wyżej wspomnianych?...

Ależ w szkółkach wiejskich Cyryllika wszędzie już zaprowadzona!... Lecz w każdej szkółce wiejskiej uczą zarazem i polskiego Elementarza i trudnożby było zastosowanie tego Abecadła do Ruszczyzny? Elementarze ruskie polskimi czcionkami drukowane... i łatwiej nauczyłyby dziatki czytania, (niż) bukwary cyryllijskie, a nawet ułatwiłyby im (naukę) języka polskiego. Cyryllika zaś powinna.... szkołkach wiejskich jako przedmiot.... obowiązujący jednakże tych, którym znajomość języka starosławiańskiego koniecznie jest potrzebna, n. p. sposobiących się (na)... kapłanów, nauczycieli, Diaków i t. d.

Дальшій уступ по части перемазаній: Na tych więc uwagach zasadza się zdanie moje, że my, Rusini w pisaniu polskiego, nie zaś cyrylijskiego Alfabetu używać powinniśmy — i w tym względzie weźmy sobie za wzór Polaków i Czechów, którzy dawne gockie charaktery zupełnie porzucili a w charakterach łacińskich sobie upodobali. W tej więc chwili, kiedy jeszcze wolny wybór mamy, kiedy jeszcze ani cyrylika nad polszczyzną ani polszczyzna nad cyryliką góry nie wzięła, obierzmy co jest lepszego.

На иньшій картцї, що належить очивидно до того самого рукопису, бо на нїй є також замітка у відповідь Шашкевичеви, читаємо таке закінчене суперечки:

Z tego więc wszystkiego wnoszę, żeśmy Cyrylijski Alfabet jako niedogodny, mniej (piękny) od innych kształtem, i martwy, którego żaden żyjący język nie używa, zaniechać i tylko w Cerkwi pozostawić powinni. Używać zaś wypada albo grażdańskiego jako poprawniejszego i żywego, albo jeszcze lepiej łacińskiego według składu polskiego. Za pomocą pierwszego uczynilibyśmy sobie przynajmniej literatury Rossyan i Serbów przystępniejszemi, przez drugie stalibyśmy się uczestnikami literatury polskiej i zbliżylibyśmy się do Sławian, którzy rzymskich charakterów używają a oraz do całej światłej Europy. Które z tych dwóch Abecadeł zwycięztwo odniesie, to czas pokaże i to czasowi pozostawić należy, a tym czasem można obu z większą korzyścią dla języka używać, jak Cyrylliki.

Teraz zchodzę z placu boju, a podając rękę przyjacielską przeciwnikom moim, te jeszcze czynię przestrogi: Literatura nasza jest to małe dziecię, które więcej potrzebuje tkliwej matki, jak surowego bakalarza. Wszelka krityka dla nas zawcześna, — skutkiem bowiem onej będzie na teraz niechęć ku pisaniu i otrętwienie czyli raczej zatamowanie tak bardzo opóźnionej a teraz zaledwie kłującej się literatury naszej. Dobry ogrodnik nie obcina gałązek, póki się drzewko

w pień nie wzmoże. Piszmy wprzody, aby było co krytykować. Bjada narodowi, który prędzej ma krityków jak pisarzy. My więc, nie tracąc czasu na podobne spory, piszmy, a krytykę zostawmy tym, którzy prócz niej nic innego pisać nie potrafią. Kto nie jest zdolny podzielić zdanie moje, niechaj się trzyma swego; to mu ujdzie bezkarnie, albowiem cóż szkodzi Niemcom, że prócz swoich własnych (szwabachskich) charakterów, jeszcze łacińskich tak często w dziełach swych używają? Piszmy więc, każdy według zdania swego, a czasowi zostawmy zwycięstwo, a chociażby obadwa zdania nasze się nie utrzymały, pracy jednak nasze nie będą bezowocne, albowiem zostaną się pomniki dla języka.

V.

Рукопис б).

2028 erh. am 31 Aug. 1836. 1729 erh. am 27 Juli 1836.

Loebliches k. k. Bücher-Revisions-Amt!

Weil Unterzeichnetem vom Löblichen k. k. Bücher-Revisions-Amte am 9-ten Juny 1836 Z. 1285 die Drukbewilligung des Aufsatzes: Jeszcze raz o wprowadzeniu Abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego aus Anlass gewisser Persönlichkeiten versagt wurde, so übersendet Er Einem Löb. k. k. Bücher-Revisions-Amte den Aussatz in geänderter Form mit Weglassung der vom Löb. k. k. Bücher-Revisions-Amte unterstrichenen Stellen; obwohl es Ihm leid thut, dass Ihm diese Genugthuung versagt wurde, da es seinen Gegnern und insbesondere dem H. Lewicki erlaubt war, sich über die Ehre des Unterzeichneten, auf eine boshaft-witzige ja sogar schimpfliche Weise, lustig zu machen. Sollte Einem Löb. k. h. Bücher-Revisions-Amte dennoch irgend was anstössig scheinen, so bittet Unterzeichneter unterthänigst, Ein Löbl. Bücher-Revisions-Amt möge es durchstreichen, und ein gnädiges Imprimatur omissis omittendis Gefertigtem gütigst durch die Post von Czehynie übersenden.

Medyka den 20-ten July 1836.

Joseph Łozinski
g. k. Pfarrer zu Medyka.

Jeszcze raz o wprowadzeniu Abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego.

Semper ego auditor tantum, nunquam reponam
Vexatus totius rami Theseide Codri?
J. Juvenalis Sat. I.

Rozmaite uwagi wymierzone przeciwko zdaniu mojemu o wprowadzeniu Abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego zniewoliły mię jąć jeszcze raz za pjóro w pomienionym przedmjocie. Postrzegłem najprzód, że niektórzy zanadto wielki wpływ przypisywali zmjanie Alfabetu; o ile to zdanie jest bezzasadném, okazuje sama natura Alfabetu. Litery są to znaki zewnętrzne, przedstawjające oczom brzmienia mowy ustnej; od nich zależy tylko mniejsza lub większa doskonałość pisma i pisowni, mniejsze lub większe upowszechnianie się języka, i łatwiejszy lub trudniejszy przystęp do innych języków; zresztą nie są nawet zdolne zmienić w czém mowę ustną — jeżeli więc te znaki w samej mowie, z którą są w najbliższym związku, żadnej zmjany sprawić nie zdołają, jakim że sposobem można im jakieś większe przypisywać skutki?...

Dalej winienem odpowiedź PP. Recenzentom. Pierwsza odpowiedź na zdanie moje wyszła z druku w r. 1834 w Przemyślu, napisana przez ks. J. Lewickiego. W tej Recenzyi nie tyle widać znajomości rzeczy*), ile złośliwo-dowcipnych ucinków — i serce ludzkie ma swoje wulkany! Argumenta w tej Recenzyi posunięte są aż do śmieszności i tak n. p. Abecadło polskie cierpieć musi ten ciężki zarzut, że **A** i **a**, **B** i **b**... posiada! Na zarzuty w tej odpowiedzi umieszczone odpowiedziałem wprawdzie szczegółowo, lecz nieprzyjaźne okoliczności

*) Tak n. p. mówi Autor ten, że Rusini od chwili, jak zaczęli pisać po rusku, gramatyki mieli; lecz tego nie dowodzi, bo i dowieśdź tego nie zdoła; dalej przytacza 3 Gramatyki: grecko-ruską z r. 1591, Zyzaniego z r. 1596, i Smotriskiego z r. 1618. Że żadna z tych nie jest Grammatyką języka ruskiego, przytoczę zdanie Dobrowskiego o każdej z nich, który w przedmowie do dzieła Institutiones linguae slavicae veteris dialecti 1822 tak mówi na str. LVII: In harum (Grammaticarum slavonicarum) censum venire non potest Grammatica graeca slavonice translata Leopoli 159¹. Tamże: Primus omnium Grammaticam linguae slavicae ecclesiasticae composuit L. Zyzania 1596, a na str. LVIII: plenius linguae slavonicae regulas composuit M. Smotricki 1619. Jeżeli więc autor Odpowiedzi narzecze ruskie z cerkiewnym za jedno trzyma, to już w dosyć grubym zostaje błędzie. Podobnie przytacza zdanie Dobrowskiego: Soni linguae slavicae omnes et singuli neque latinis neque graecis characteribus exprimi possunt — i sądzi, że wy-

nie dozwoliły mej odpowiedzi stanąć publicznie w oczach bezstronnych sędziów i musiała pozostać w rękopiśmie. Tym sposobem uspjone zostało zdanie moje, a ja musiałem wyrzec: litera docet, litera **nocet**. Lecz oto nowe pisemko Azbuka i Abecadło wytłoczone w Przemyślu 1836 powołało do życia całunem niepamięci pokryte myśli i wezwało mię na nowo do odpowiedzi. Chcąc więc razem odpowiedzieć na obiedwie krityki, nie zapuszczam się w szczegóły, i tylko w ogólności powtarzam i utwierdzam zdanie moje tak.

Obecnie używane są trojakie charaktery w pismach ruskich: cyrylijskie, grażdańskie i łacińskie. Aby zaś należycie ocenić, któreby dla języka ruskiego najprzydatniejszemi były i największą korzyść przynieść mogły, trzeba wiedzieć, od czego doskonałość Alfabetu zależy. Doskonałość Alfabetu wymaga

1-o takiej ilości znaków, któraby ilości brzmień szczególnych mowy odpowjadała. Równie zbytek jak brak w tym razie jest szkodliwy, bo inaczej pismo nie byłoby wiernym obrazem mowy ustnej.

2-m aby znaczenie tych znaków zawsze było jednostajne t. j. aby jeden znak do oznaczenia kilka brzmień nie był używany, ale zawsze w raz przyjętym znaczeniu.

3-cie aby postacie tych znaków były łatwe do poznania. Im bardziej są pojedyńcze, im wyraźniej się od siebe różnią, a zatem im łatwiejsze są do czytania, tem są doskonalsze*).

Pierwsze dwa przymjoty stanowją wewnętrzną, ostatni zaś zewnętrzną doskonałość Alfabetu.

Przystosujmyż to do powyższych trzech Alfabetów, lecz naprzód obaczmy, ile jest pojedyńczych i od siebie różnych brzmień w języku

---

rok ten obala zdanie moje. Dobrowski to wprawdzie dobrze powiedział, ale mój Recenzent nie dobrze go zrozumiał, bo że exprimi **possunt**, dowodzą pisma tych narzeczy sławjańskich, które łacińskiemi charakterami omnes sonos slavicos **actu** exprimunt. Z drugiej zaś strony mógłbym zarzucić, że i Cyryllika w tém względzie lepszą nie jest i nie wystarcza dla każdego narzecza, bo jakież ma znaki dla brzmień polskich: ą, ę, dz, rz, którego ostatniego i Czesi używają? — Podobnie niegruntownie twierdzi ten autor zaraz w 2. punkcie swej odpowiedzi, że ѕ i з, ȣ i оу i t. d. różne brzmienia oznaczały, a przecie o tém żaden Grammatyk, ani sam Autor Odp. w swej Grammatyce języka ruskiego nic nie wspomina. Takich rzeczy znalazłoby się w tej Odpowiedzi więcej.

*) Grammatik des slavischen Sprache in Krain, Kärnthen und Steyermark, Laibach 1808 na str. XXII. (Се граматика Копітара). — Uwagi nad Samogłoskami i Spółgłoskami w ogólności oraz nad niektóremi głoskami Abecadła polskiego p. Fr. Szopowicza, Dra Filozofii, w Krakowie, 1827, na str. 86.

ruskim. Język ruski niema ani więcej ani mniej pojedyńczych brzmień jak następujących 27:

a, b, c, cz, d, e, f, g, h, ch, i, j, k, ł, m, n, o, p, r, s, sz, t, u, w, y, z, ż.

Z tych językowe mogą brzmieć miękko, lecz osobnemi czcionkami oznaczane być nie potrzebują.

Według tego więc sądząc powyżej wspomniane Alfabety, okazuje się I-o, że cyrylijski Alfabet z jednej strony ma więcej (ѕ, ѳ, ѡ, ѵ, ъ, tudzież ц, ѿ, ѯ, ѱ, ѧ, ѧ, ю, z których każda miesca dwóch zastępuje), a z drugiej mniej liter (e, g, j pojedyńcze), jak ich Rusin potrzebuje; tudzież że niektóre litery (є, и, ї, ѧ, ю, ѵ) niejednostajne znaczenie mają.

II. Alfabet grażdański*) zaprowadzony w Rossyi jest poprawniejszy od Cyrylliki, wprowadzono bowiem do niego litere э odpowjadającą czystemu e łacińskiemu, a opuszczono 6 liter cyrylijskich: ѕ, ѳ, ѿ, ѡ, ѯ, ѱ. W zastosowaniu jednak do języka mało-ruskiego okazuje się, po odtrąceniu tych poprawek, zresztą tenże sam zbytek i niedostatek i niejednostajne znaczenie niektórych liter, co w cyrylijskim Alfabecie**).

III-cie. Co do Abecadła łacińskiego, to okazało się niedostatecznem dla sławjańszczyzny. Z tej przyczyny używano różnych sposobów i kombinacyj do oznaczenia brzmień słowjańskich, a językowi łacińskiemu niewłaściwych, a tak zaradzono niedostatkowi, i gdyby te sposoby i kombinacye jednostajne były, nie możnaby nic zarzucić Abecadłu łacińskiemu do sławiańszczyzny zastosowanemu; lecz ponieważ szczególne narzecza w tym względzie różnią się, powstało zamieszanie, przez co te narzecza pisma swoje dla siebie wzajemnie nie-

*) Alfabet ten jest to cyrylijski, lecz tak przekształcony, że umiejący czytać pierwszy, nie przeczyta drugiego, przez co te dwa Alfabety jako różne uważać należy. Krytycy moi zdają się one mieszać i za jeden uważać. (Obacz Odpowiedź Ks. Lewickiego pod l. 3) gdzie o э odwróconem mówi, tudziez Azbuka i Abecadło na str. 13).

**) Poprawniej używają grażdańskiego Alfabetu Serbowie, którzy wszystkie litery wyrzucili, bez których się obejść mogą (ѳ, ѵ, ц, ъ, ѣ, ь, ѣ, ѧ, ю, э, ѧ, ѵ), zaprowadzili dwie nowych (j, ѫ) i nadali przyjętym jednostajne znaczenie, lecz wyrzuciwszy znamię miękkości (ь) wprowadzili bez potrzeby cztery nowe postacie: ђ, љ, њ, ћ. Jest to dowód, że i Cyryllika lub pismo grażdańskie rozmaitym zmjanom uledzby musiało, gdyby go wszystkie narzecza sławjańskie przyjąć chciały, a więc nie wiele można zarzucać Sławjanom łacińskich charakterów używającym, że się co do niektórych liter lub kombinacyj nie zgadzają.

czytelnemi czynią. To jest jedyną wadą tego Abecadła, na którą się uczeni głośno użalają. Temu chcąc zaradzić, uczynił Dobrowski projekt, aby do łacińskich liter jeszcze nowe wynaleźć; lecz doświadczenia w tym zamjarze czynione okazały się bezowocnemi, a p. Zhóp zbijając w r. 1833 taką próbę p Metelka, dowjódł nawet, że nowe znaki przez niego użyte ani potrzebne, ani zamjarowi odpowiedne. Z tego względu najlepiej jest pojść za zdaniem Autora Artykułu: Der Slovenen ABC — Krieg*), który radzi, aby zamjast nowych liter zrównywano tylko sposoby i kombinacye różne, aby wymjana płodów literackich przynajmniej między kilkoma szczepami sławiańskiemi miesce mieć mogła. Niechby n. p. tylko dwa szczepy co do tych sposobów i kombinacyj się zgadzali i jednego Alfabetu używali, niechby jeden mógł być uczestnikiem płodów literackich drugiego, toby ten Alfabet już z dosyć znaczną korzyścią wpływał na Literaturę każdego z nich. Według tego więc najkorzystniej by dla nas było używać Abecadła łacińskiego według składu polskiego, raz że Polacy nam są najbliższymi, a powtóre, że już bardzo znaczną posiadają literaturę. Tym sposobem składałoby się nasze Abecadło z owych 27 liter, o których z początku wspomniałem, i nie mjałoby ani mniej ani więcej nad potrzebę liter*). Trzy wprawdzie litery (ch, cz, sz) byłyby złożone z dwóch postaci, lecz w tém względzie nie lepszą jest i Azbuka, która posiada оу, ы, dokądby nawet wszystkie końcowe spółgłoski twarde: бъ, въ, гъ, дъ i t. d. policzyć można. Zresztą i to nas pocieszać może, że takich kombinacyj sami Łacinnicy (ch, ph, th) używali i teraz inne świątłe narody n. p. Niemcy, Francuzi, Anglicy i t. d. używają.

Tak więc uważaliśmy wszystkie trzy Alfabety co do wewnętrznej ich dobroci, pozostaje jeszcze uważać one pod względem zewnętrznej doskonałości.

Litery sę znakami dla oka, więc niechaj jeszcze oko o nich sądzi. Cyrylijski Alfabet jest to pismo kwadratowe i nie widać w nim pojedyńczości; grażdański jest więcej zaokrąglony, ma nawet kilka-

*) Blätter für litterarische Unterhaltung N. 341, den 7-en Dezember 1834.

**) Autor dziełka: Historyczne badania o drukarniach rusko-sławjańskich w Galicyi 1836 w Uwadze na str. 63 przyznaje się, „iż mu wiele trudności sprawja pisać ruszczyznę polskiemi literami“, lecz to nie jest nic dziwnego, gdy zważemy, że tenże Autor (abym tylko to jedno wspomniał) żadnej różnicy między i, y i j nie robi n. p. na str. 85: Jow Boreckii miłostiiu Boziieiu... zamiast: Jow Boreckij myłostyju Bożyjeju. Wreszcie jeżeli w używaniu Abecadła polskiego do ruszczyzny żadnej... (далї вiдтято, цiла ся увага писана вздовж рукопису а не пiд рукописом).

naście postaci z łacińskiemi literami zgodnych, chociaż niektóre inne znaczenie mają (a, в (w), e (**е** lub **je**) і, к, м, н (n), о, с (s), у (u), х (ch), ь (znamię miękkości)), lecz najpiękniejsze jest Abecadło łacińskie, którego litery przez swoją okrągłość, pojedyńczość a razem łatwo w oko wpadającą równość, na głośne uczonych zasłużyły sobie pochwały. Schlözer mniemał (Obacz Dodatek do II. Części jego Nestora), że nawet i Rossyja kiedyś łacińskie Abecadło przyjmie. Voltiggi*). Kopitar**), Grimm***), Wacław z Oleska†), Dunder††) i wielu innych mężów z rozmaitych narodów nie przesadzone ale słuszne oddają mu pochwały. Dlatego też to Abecadło upowszechniło się między tylu i tak rozmaitemi narodami, a to upowszechnianie stanowi nową jego zaletę. Dlatego Czesi umiejąc należycie cenić to Abecadło

---

*) Ricsoslovnik iliricskoga, italianskoga i nimacskoga jezika, u Becsu 1803 w Przedmowie.

**) Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnthen und Steyermark 1808 str. XXI i d. Lecz właśnie ze słów p. Kopitara „Wenn uns der Himmel einen zweyten römischen Kyrill sendete i t. d.“ chce Autor Azbuki i Abecadła wnieść, że przezto Kyrillicy pierwszeństwo przyznane zostało. O! czemuż ten Autor nie czytał dzieła tego aż do 250-ej strony, a byłby się nauczył, że tak wnioskować nie można, albowiem P. Kopitar takie zdanie daje o rossyjskim Alfabecie na str. 205: Genau genommen ist eigentlich nur die Methode eures (russischen) Alphabeths beneidenswerth (lecz ja i tego przyznać nie mogę z powodu, że ma więcej nad potrzebę liter, i że nie wszystkie jednostajne znaczenie mają), aber das Alphabeth selbst weniger, denn 1) habt ihr nur Quadratschrift, eure gedruckten Bücher sehen aus wie Lapidar-Aufschriften, die Currentschrift aber, die ihr in Briefen gebraucht, hat beynahe nichts von der griechischen Currentschrift, eine und die andere bedürfen noch bedeutender Modifikationen, um mit unsern abendländischen Schriften als solchen in Concurenz tretten zu können, 2) gebraucht ihr die griechischen Schriftzeichen, nicht nach den Bedeutungen, die sie zu Platos Zeiten hatten, sondern nach den Bedeutungen eines verwilderten Jahrhunderts... ihr müsst gestehen, dass ihr es (das Alphabeth) missbrauchend verhunzet — dalej nazywa ten Alfabet barbarisch-grieschisches Alphabeth. Jeżeli więc p. Kopitar tak sądzi o Alfabecie grażdańskim, to pewnie nie lepiej o właściwej Cyryllice. Zresztą możnaby i z innych pism p. Kopitara dowieśdź, że zupełnie jest za łacińskiém Abecadłem, a Autor Azbuki i Abecadła w tem względzie omyłkę popełnił.

***) Wuks Stephanowitsch kleine serbische Gramniatik, verdeutscht von J. Grimm, 1824, w Przedmowie na str. XI, XXII, XIII.

†) Pieśni pol. i rus. ludu galicyjskiego, we Lwowie, 1833 w Przedmowie na str. 49 i d.

††) Andrie Kačića Razgovor ugodni naroda slovinskoga, u Beču 1836 w Przedmowie na str. V.

porzucają greckie charaktery, a przyjmują łacińskie; Niemcy zaś mimo tego, że własne swoje pismo mają, używają jednak bardzo często w pismach swych łacińskich charakterów. Ztąd nareszcie pochodzi, że niektórzy uczeni (Solney w dziełku: Alfabet europejski zastosowany do języków azyjatickich 1819, Schleiermacher w uwieńczonej przez paryzką Akademiję Rozprawie o Alfabecie harmonijnym 1835) dążą nawet do wprowadzenia rzymskich czcionek do wszystkich w ogóle języków. I na przeciw tych wszystkich mężów przywodzi Autor Azbuki i Abecadła powagę PP. Schafarika i Berlicza*), nazywając ich zdanie głosem poświęconych, najgorliwszych, najzasłużeńszych i t. d.(?)

Z tego więc wszystkiego wnoszę, żeśmy cyrylijski Alfabet dla wyżej przywiedzionych przyczyn, jak i dla tego, że jest martwy, którego żaden żyjący język nie używa, zaniechać i tylko w Cerkwi pozostawić powinni. Lepiej jest używać grażdańskiego**) jako poprawniejszego i żywego, a najlepiej łacińskiego. Za pomocą pierwszego uczynilibyśmy sobie przynajmniej Literatury Rossyjan i Serbów przystępniejsze; przez drugie stalibyśmy się uczestnikami literatury polskiej i zbliżylibyśmy się do reszty sławjan, którzy rzymskich charakterów używają a oraz do całej świątłej Europy***). Mając więc tak słuszne powody, nie mogę cofnąć raz ogłoszonego zdania mojego.

Medyka, dnia 20 Lipca 1836.

Jozef Łozinski.

---

*) Odwołuje się on jeszcze i do innych mężów (Dobrowski, Dainko, Metelko) którzy ж, ч, ш, lub tym podobnych postaci w swych Grammatykach zamjast łacińskich kombinacyj używają, lecz to nie dowodzi pierwszeństwa Kyryllicy nad Abecadłem łacińskim, są to bowiem tylko próby (które się jednak nie utrzymały) uzupełnienia Abecadła łacińskiego, o którego pierwszeństwie nad wszystkie inne Alfabety ci mężowie dobrze przekonani byli. Wszakże w przeciwnym razie byliby bez wahania się wprowadzenie Cyrylliki projektowali, czego jednak nie uczynili. Wreszcie tymże samym sposobem mogą przypisać pierwszeństwo Abecadłu łacińskiemu nad grażdańskie, że ostatnie ma niektóre litery z pierwszego wzięte.

**) Rozumi się jednak, że go dla naszej potrzeby jeszcze przykrawywać (jak się Autor Azbuki i Abecadła wyraża) potrzeba, aby nim dobrze pisać.

***) Nie chodzi tu o to, aby za pomocą rzymskich charakterów wprowadzić do sławjańszczyzny obce zwroty i obcy sposób wyrażania się, ani o to, aby Europejczyk zachodni czytać mógł na pierwsze spojrzenie pisma sławjańskie (jak Autor Azb. i Abc. zdanie p. Wa-

Відповідь цензури.

Auf Ihr in Folge der hierämtlichen Decretation vom 9-ten Iuni l. J. Zahl 1285 neuerdings vorgelegtes Gesuch den Aufsatz: „Jeszcze raz o wprowadzeniu Abecadła polskiego do pismiennictwa ruskiego“ omissis deletis hieramts zum Drucke zuzulassen, wird bedeutet, dass demselben aus dem Grunde keine Folge gegeben werden könne, weil der Aufsatz nicht nur in derselben Form wie früher — mit blosser Auslassung und Abkürzung der zwei ersten Seiten des vorigen Manuscriptes – sondern auch mit gleichen Anzüglichkeiten verfasst, und keineswegs nach dem Sinne des eingangs bezogenen Decretes umgearbeitet wurde.

Vom k. k. Bücherrevisionsamte.

Lemberg, am 6 September 1836.

(Підпис віддертий).

VI.

Hochlöbliche k. k. Oberste Censur-Hofstelle!

Mit dem Bescheide des Löb. k. k. Lemberger Bücher-Revisions-Amtes vom 9-ten July 1844 Z. 599 erhielt Gefertigter das Imprimatur für die hier ·/. beyliegende Grammatik der ruthenischen Sprache, allein unter der Bedingung deletionis et corectionis mancher Sachen. Da sich aber Gefertigter dadurch in seiner Uiberzeugung zu tief gekränkt fühlt, ja sogar durch manche Corrigenda nur die Wahrheit enstellt würde, so wagt Gefertigter gegen obige Bedingung des Löb. Lemberger Bücher-Revisions-Amtes den Rekurs zu ergreifen und die durchgestriche nen Stellen noch besonders zu motiviren.

Diese sind:

1. In der Einleitung (S. III—XIII) Dzieje narodu ruskiego. Diese kurzen Umrisse der Geschichte der ruthenischen Nation sind deshalb eingeschaltet, weil die Geschichte des Volkes auch die Geschichte seiner Sprache aufkläret und deutlich zeiget, unter welchen Einflüssen sich die gegenwärtige Volkssprache gestaltet hat. Sie erscheinen umso

---

sława z Oleska wykłada); ale o to, abyśmy tych samych znaków w piśmie używali, które się w Europie najbardziej upowszechniły, mniej zważając na to, że co do niektórych liter różnica zachodzi, bo ze względu na rozmaitość języków przekonani jesteśmy, że inaczej być nie może.

2028. Non admittitur ad imprimendum.

nothwendiger, als wir in Ga(lizien) kein, die ganze kleinrussische Nation umfassendes Werk besitzen und Kleinrussland's Geschichten von Bantysz-Kamieński und Markiewicz in Galizien zu den Seltenheiten gehören. Die Thatsachen sind wahr, sollte aber manches Wort anstossend erscheinen, so ist dem leicht vorzubeugen.

2. S. XVII und XXII ist das vom altslavischen Dialekte gebrauchte Wort „martwy" durchgestrichen. Warum denn? Welches Volk spricht denn den kirchenslavischen Dialekt? Die lateinische und die altgriechische Sprache sind auch in der Kirche gebräuchlich und doch werden sie todte Sprachen genannt. Die ad marginem S. XVII befindliche Bemerkung des Herrn Censors beweiset nur, dass sich alle slavischen Dialekte derselben Wurzel bedienen, — keineswegs aber, dass deshalb der Kirchendialekt ein todter nicht genannt werden könnte.

3. S. XXII sub 9 sind die Wörter czudżyj, czużyj durchstrichen und statt derselben дзвон, звон geschrieben. Das ist falsch, denn mir handelt es sich um дж, nicht aber um дз. So sind daselbst ohne Noth in allen Beyspielen die lateinischen Buchstaben gelöscht und die kyrillischen angesetzt, und doch ist in robju das j deutlicher zu sehen als in робю, wovon sub 7 die Rede ist. Dasselbe gilt von Beyspielen in der Anmerkung 36. S. XXI.

4. S. XXVI Warum darf ich denn nicht sagen, dass die Zukunft vor uns verhüllet ist, wo von der Ausbildung der Sprache die Rede ist?

5. S. XXVII. Was hier durchstrichen und verbessert ist, dies kann ich nicht zulassen, denn ich schreibe eine Grammatik der lebenden Volkssprache, mithin dürfen ihr altslavische Formen nicht aufgedrungen werden.

6. S. XXIX. Der Herr Censor verneint, dass uns auch Formen von anderen slavischen Dialekten zukommen können, weil in Galizien бивать, любить nicht gesprochen wird. Ich schreibe ja aber nicht die Grammatik des galizischen, sondern im allgemeinen des kleinrussischen Dialekts, also habe ich recht, weil die Kleinrussen in Russland so reden und schreiben.

7. S. XXXI und XXXII. Dass der grossrussische und polnische Dialekt dem kleinrussischen am nächsten stehen, habe ich theils S. XV, theils S. XXVII, S. XIX und XX bewiesen (und dies ist nicht durchgestrichen), auch muss ein jeder Slave, der die genannten Dialekte kennt, dies gestehen; — jetzt aber soll ich dies verneinen und den altslavischen Dialekt als den nächsten anerkennen? Der Herr Censor beruft sich in margine auf die Wörter печаль, откровение etc., aber sie sind nicht glücklich gewählt, denn dem gemeinen Volke sind diese Wörter unverständlich. Uibrigens beweisen auch 100 solche Wörter

nicht seine Behauptung. Ebenso grundlos ist weiter unten meine Behauptung ausgelöscht, nähmlich, dass die altslavischen Wörter исполнити, младенец etc. im Ruthenischen schlecht klingen, denn das ruthenische Volk spricht nur виповнити, молодец etc.

8. Was von den S. XXXIV- -XXXIX wie auch XL und XLI durchstrichen ist, das ist bei mir das Wichtigste, das sind die Principien und Grundvesten meiner Grammatik. Nimmt man dieses, so nimmt man mir alle Rechtfertigung, und meine Regeln erscheinen grundlos. Und warum thut man das? Der Herr Censor deutet es an S. XXVII in margine, weil es schon gewisse Regeln bestehen etc. Ich frage: wo bestehen denn diese Regeln? Gewiss in den Grammatiken altslavischen Dialects; da aber die Volkssprache mit denselben nicht harmonirt und ich die Grammatik der Volkssprache schreibe, so habe ich das als Regel bestimmen müssen, was die Aussprache selbst angab. Daher denn das Geschrey der Neuerungssucht? Aber diese Neuerungen sind gegründet und ein Zeichen des Fortschritts, und was der Herr Censor S. XLI in margine sagt: „dawność dla tego, że jest dawnością, zostanie niewzruszoną", ist nicht wichtig, denn sonst wäre kein Fortschritt möglich, auch widerspricht der Erfahrung, nach welcher auch die ältesten Behaptungen neuen Platz machen müssten.

9. Endlich ist der ganze Artikel vom Alphabet S. 1 – 11 und S. 13 durchstrichen. Ich schreibe eine Grammatik der ruthenischen Volkssprache im Allgemeinen und da alle 3 Alphabete bei den Kleinrussen im Gebrauche sind, so musste von allen Erwähnung geschehen; oder soll ich mich als einen Ignoranten darstellen? Soll die allgemein bekannte Thatsache im Geheimniss bleiben? Darf ein Grammatiker seine Alphabete nicht prüfen und seine Wünsche nach seiner Uiberzeugung äussern? Der Herr Censor mag kein Freund von lateinischen Buchstaben sein, aber dass darin nichts gefährliches ist, lehrt die Erfahrung, denn die Deutschen gebrauchen die lateinischen ebensogut wie die Schwabacher Buchstaben und doch ohne allen Nachtheil. Uibrigens habe ich die lateinischen Buchstaben nicht eingeführt, denn sie waren längst im Gebrauche. Man wird mir vielleicht gewisse geheime Absichten unterstellen, aber sie werden sich aus dem Artikel selbst nie erweisen lassen, wie auch ich mir ganz unbewusst bin. Ich halte mich streng an die literarische Untersuchung*). (Uiberdies dringt

*) Дальші речення, що в скобках, у чернетці перечеркнені; але що нема иньшого поправленого тексту, то я їх подаю для цїлости, бо инакше гадки не будуть викінчені. Очивидно автор поправив їх, переписуючи рекурс на чисто.

mein Wunsch und Rath Niemandem die Uiberzeugung auf und zwingt Niemanden zur Nachahmung, aber ich darf auch nicht gegen eigene Uiberzeugung schreiben). Ja, jetzt wird der Leser nicht wissen, wie die kyrillischen Buchstaben tönen. (Es scheint, dass meine Ansicht mit jenen des Herrn Censors nicht uibereinstimmt, aber ist das ein Grund... dürfte, glaube ich... kann kein Grund des Durchstreichens sein?). Ich kann fehlen und das wird schon die Kritik zurechtweisen, aber meiner gegenwärtigen Uiberzeugung kann ich keine Gewalt (Zwang) anthun.

Nach dieser Auseinanderlegung begiebt sich Gefertigter in den Schutz einer Hochlöblichen k. k. Censur-Hofstelle mit der demüthigsten Bitte, dass es ihm gnädigst gestattet seyn möge, die hier beygelegte Grammatik ganz unbedingt, wie sie ursprünglich verfasst war, dem Drucke übergeben zu können.

Medyka, den 30-ten 9-ber 1844.

Важнїйші похибки.

Сторона	рядок		замісць	треба читати:
11	13	з гори	звістку його праці	звісну його працю
40	14	з низу	Додаток N. 5	Додаток N. 4
41	9	„	Лозинському	Лозинський
42	9	з гори	Додаток N. 5	Додаток N. 4
45	12	з низу	наро	народу
60	13	„	und wollen	und sollen
60	11	„	veteri	veteres
62	7	„	Vidorovsky	Vide Dobrowsky